

سنڌولڪت ۽ ٻولي

ايس - آر - راءُ

مترجم:
عطا محمد ڀنڀرو

سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو.

سنڌي ٻولي

سنڌو لکت جو مطالعو
سلسلي جو پهريون ڪتاب

سنڌو لکت ۽ ٻولي

ايس- آر- راءِ

مترجم
عطا محمد ڀنڀرو

سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو
حيدرآباد، سنڌ
۱۴۱۴ھ / ۱۹۹۴ع

سڀ حق ۽ واسطو محفوظ

پهريون ڇاپو:	ڊسمبر 1994ع
تعداد:	هڪ هزار
قيمت:	90 روپيا

ملڻ جو هنڌ:

سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو
سنڌ صوبائي ميوزيم، نيشنل هاءِ وي
حيدرآباد، سنڌ
پاڪستان

هي ڪتاب سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري جي ڪمپيوٽر تي
ڪمپوز ٿيو ۽ اداري پاران اشاعتي نگران امين لغاري ايجوڪيشنل پريس
پاڪستان چوڪ ڪراچي، مان ڇپرائي اداري مان پڌرو ڪيو.

فهرست

صفحو

۵	ڊاڪٽر نواز علي شوق	په اکر.
۹	سنڌو لکت ۽ ٻولي.	
۱۲	ننڍي کنڊ مان لڌل مڻهن جو وڇور.	
۱۳	سنڌو لکت جي پياڇ جو مسئلو.	
۲۴	سنڌ جي روان لکت جون نشانيون ۽ برهمي لکت.	
۲۷	سنڌي ٻوليءَ جي سڃاڻ.	
۵۶	سنڌو لکت ۽ سنڌي ٻوليءَ جي اوسر.	
۶۹	لفظن جا فعلي بنياد.	
۸۵	۱۰۰۰ ق - م - واري دور ۾ سنڌو لکت جي اوسر.	
۹۸	خاڪن جو وڇور.	

ٻ اکر

سندو لکت تي کيترن ئي ڏيهي ۽ پرڏيهي ماهرن کافي کوجنا ڪئي آهي. محترم سراج الحق ميمڻ ۽ ڊاڪٽر غلام علي الانا جا ڪتاب هن اهم موضوع تي ڇپجي چڪا آهن. ان کان علاوه ڊاڪٽر داني ۽ محترم پروين ٽالپر پڻ سٺي محنت ڪئي آهي. مدراس جي هڪ ماهر مهاديوان ڪمپيوٽر جي ذريعي سندو لکت واري ذخيري جو اڀياس ڪري هڪ ڪتاب تيار ڪيو، جيڪو 1977ع ۾ شائع ٿيو. فنلئنڊ جا ماهر ڪيموڪوسڪينيمي ۽ آسڪوپار پولا کافي عرص کان سندو لکت جي مطالعي ۾ مصروف آهن. ان کان علاوه روسي ۽ آمريڪي ماهر پڻ هيءَ گجھارت ڳولڻ لاءِ مٿا مونا هڻي رهيا آهن. انهن مڙني ڏيهي ۽ پرڏيهي ماهرن جون محنتون وڏي اهميت رکن ٿيون. پر اڃا سوڌو ڪوبه ڏيهي يا پرڏيهي عالم اها گجھارت ڀڄي ڪونه سگهيو آهي. موهن جي دڙي يا ٻين ماڳن تان لڌل مهرن ۽ ٻين شين جا اسان وارث آهيون. اهي سڀ اسان جون شيون آهن. اسان کي انهن تي فخر آهي. پر نهايت افسوس جي ڳالهه آهي، جو اسان انهن مهرن ۽ ماڳن تي ايتري کوجنا ڪانه ڪئي آهي، جيتري پرڏيهي عالمن ڪئي آهي.

سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري پاران اهو ضروري سمجهيو ويو ته هن اهم موضوع تي پرڏيهي ماهرن جا جيڪي ڪتاب انگريزي ۾ شائع ٿيا آهن، تن جو سنڌي ۾ ترجمو ڪرايو وڃي، ته جيئن سنڌ جا عالم هن موضوع تي وڌيڪ تحقيق ڪري سگهن. پهرين مرحلي ۾ اسان چئن ڪتابن جي چونڊ ڪئي. اهي چارئي ڪتاب

ترجمي لاءِ محترم عطا محمد پڻيري جي حوالي ڪيا ويا، پڻيري صاحب پنجن مهينن ۾ انهن چئني ڪتابن جو ترجمو مڪمل ڪيو. هيءُ ان سلسلي جو پهريون ڪتاب آهي، جيڪو ايس - آر - راءِ جو لکيل آهي. ايس - آر - راءِ وڏو جاکوڙي جوان هو، قديم آثارن سان کيس تمام گهڻي دلچسپي هئي، هو سڄي حياتي کوجنائون ڪندو رهيو. هن لوئل ۽ سنڌ سڀيتا بابت هڪ ڪتاب تيار ڪيو. ان کان علاوه هن ڪرناٽڪ جي قديم تصويرن تي پڻ معياري تحقيق ڪئي آهي.

هن هندوستان جي سامونڊي ڪنارن وارن قديم آثارن تي پڻ کوجنا ڪري هڪ بهترين ڪتاب تيار ڪيو، سندس هڪ ڪتاب Decipherment of Indus Script (سنڌو لکت جي ڀاڄ) وڏي اهميت رکي ٿو. انشاءِ الله جلد ئي سندس مذڪوره ڪتاب جو ترجمو شايع ڪرايو ويندو، مطلب ته هن سنڌو تهذيب ۽ سنڌو لکت تي ساراهه جوڳو ڪم ڪيو آهي، سندس هڪ ضخيم ڪتاب Dawn and Devolutions of the Indus Civilization ۱۹۹۱ع ۾ دهليءَ مان شايع ٿيو. ان ۾ هڪ باب سنڌو لکت بابت آهي. هيءُ ان باب جو سنڌي ترجمو آهي، جيڪو پڻيري صاحب تمام سهڻي نموني ڪيو آهي، جنهن لاءِ ادارو سندس ثورائتو آهي. راءِ جي راءِ آهي ته سنڌو لکت برهمي ۽ سامي لکت کان گهڻي پراڻي آهي، تنهن ڪري اهو چوڻ صحيح ٿيندو ته برهمي ۽ سامي لکت پنهنجون علامتي نشانيون سنڌو لکت تان ورتيون آهن. هن کوجنا ڪري ٻڌايو آهي ته سترهن نشانيون اهڙيون آهن، جيڪي سامي ۽ سنڌو لکت ۾ هڪ جهڙيون آهن ۽ سورهن نشانيون وري اهڙيون آهن، جيڪي سنڌو ۽ برهمي لکت سان هڪ

جهڙائي رکن ٿيون.

۱۰۰۰ ق - م واري دور جي سنڌو لکت تي بحث ڪندي لکي ٿو ته ”اسان کي پوئين دور جي ٻيٽ دوارڪا ۽ جبلن تي برهمي لپيءَ ۾ اشوڪ جي لکت مان پتو پوي ٿو ته برهمي لکت سنڌي تصويري الف - ب تان ورتل آهي. ۽ سنڌو لکت ۾ به اهڙا مکيه اصول آهن، جن برهمي لکت تي گهرو اثر ڪيو آهي.

سنڌي ۽ قديم ايراني ٻولي واري باب ۾ بحث ڪندي هو ٻڌائي ٿو ته، سنڌي ٻوليءَ جو قديم ايرانيءَ سان پڻ لاڳاپو هو، پر لغوي ۽ معنوي لحاظ سان سنڌي ٻوليءَ جو وڌيڪ لاڳاپو هند آريائي ٻوليءَ سان ڏسڻ ۾ اچي ٿو. ايس - آر - راءِ جي راءِ سان ڪو متفق ٿئي يا نه، پر ايترو ضرور مڃڻو پوندو ته هُن وڏي محنت ڪئي آهي ۽ سندس محنت کي قدر جي نگاهه سان ڏٺو ويندو ۽ سندس کوجنا سنڌو لکت واري گجھارت پيڄن ۾ مددگار ثابت ٿيندي.

ان ۾ ڪو شڪ ڪونهي ته سنڌ جا ڪي عالم سنڌي ٻوليءَ جا ماهر آهن، هو سنڌي ثقافت ۽ سنڌ جي تاريخ جي وڏي ڄاڻ رکن ٿا، تنهن ڪري مون کي اميد نه، بلڪه يقين آهي ته اها گجھارت سنڌ جا عالم ئي پيڄي سگهندا ۽ هڪ نه هڪ ڏينهن سنڌو لکت پڙهڻ ۾ ضرور ڪامياب ٿيندا.

نواز علي شوق

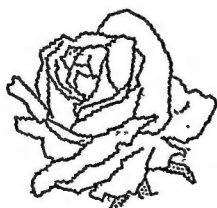
چيئرمين

سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو

حيدرآباد سنڌ

۲۵ - نومبر ۱۹۹۴ع

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو. .

سندو لکت ۽ ٻولي

سند ماٿريءَ جا ماڻهو تمام گهڻو پڙهيل هئا، جيڪي پنهنجي پٺيان 3200 اهڙيون شيون ڇڏي ويا آهن، جن جي مٿان لکت ڏسڻ ۾ اچي ٿي، جيڪا ڪاٿي اڪريل ته ڪاٿي وري ٽپيل آهي. لکڻ لاءِ پٿر، مٽي ۽ ڌاتوءَ کان سواءِ انهن اهڙيون شيون به ڪتب آنديون هونديون، جيڪي ڳري مٽي ٿي ويون هونديون، جهڙوڪ: وڻن جا چوڏا ۽ ڪڇيءَ جا ڦڙڪا وغيره (1). هتان جون مهرون جيڪي گهڻو ڪري واپار ۽ راڄ نيتيءَ (سياست) وارن شهرن مان هٿ آيون آهن. اهي گهڻو ڪري همچورس يا چوڪنڊيون آهن. عام طور تي سندن ماپ 1.5 X 1.5 س. م کان 6 X 6 س. م جي وچ ۾ ڏسڻ ۾ آئي آهي. سندن هيٺئين پاسي جانورن جي يا انساني تصوير نظر ايندي ۽ مٿئين پاسي لکت اڪريل ڏسبي. مهربن تي ڏاڍي گهري ڪوڪي اُڪير High Relief ٿيل ڏسڻ ۾ اچي ٿي. جڏهن هڪ مهر کي زور سان ٽپيو ويو ته نرم شيءِ تي ان جا نشان ٿي پيا، جيڪي ڏاڍا چٽا هئا. سندو لکت جي هنن مهربن تي جانورن جي تصوير ۽ لکت اهڙي ته سهڻي آهي، جو دنيا ۾ ان جو مثال ئي ڪونه ٿو ملي. اهي پنهنجي ماڻ واري زبان ۾ ان مهان ذات ڏئي، لکڻهار ۽ مهربن جي ماهر ۽ ڪلونٽ ڪاريگر جي ساراه جا جڻ ڍڪ پيون پرين. باقي نڪر جي ٿانون ۽ سڀين تي لکت اهڙي سهڻي ڪانه آهي. ٿي سگهي ٿو ته ان جو ڪارڻ اهو هجي ته انهن جا مٿاچرا سڌا نه پر جُهڪيل ۽ گول ورن جا آهن. امڪان آهي ته اهي مهرون ان سمي جي ڪنهن راجا جا دستاويز هجن. ٿي سگهي ٿو ته ڪنهن وڏي واپاري يا ڪنهن قلمي پندت سان سندن لاڳاپو هجي. پر جيڪا هنن پٿر يا مٽيءَ جي

مهرن تي اکرڻ جي اکر ڪئي وئي آهي، سا ڏاڍي ڌيان سان ڪيل
 ٿي معلوم ٿئي، تنهنڪري اها واھ جي خوبصورت آهي. (2)
 سنڌ جون مھرون هن ننڍي کنڊ کان ٻاهر، اُر، ڪش، براڪ
 Brak اڱد Agade، سوس، نيپور Nipur بحرين ۽ فٿلاڪا Failaka
 مان بہ لڌيون ويون آهن (خاڪو 68). مھرن تي جانورن جي اڪريل
 مان گھڻا ئي ھڪ سڱي جانور جي تصوير جي آھي (پليٽ 96).
 ان کان پوءِ وڌيڪ انگ ڊگھن سڱن واري ڏاند جو آھي. ننڍن سڱن
 واري ڊيگي ۽ ھاٿيءَ جي تصوير ڪڏھن ڪڏھن نظر اچي ٿي. ٻين
 جانورن جون گڏيل (مرڪب) تصويرون (پليٽ 101-102) ۽ چيتي،
 گينڊي، مينهن، سيسر ۽ ٻڪري جي اُڪير واري مھر گھڻي گھٽ
 ڏسڻ ۾ اچي ٿي.

لکت جو طرف: سنڌو. لکت جو طريقو ساڄي کان کاٻي طرف
 آهي، جنهن ۾ ھاڻي ڪنھن شڪ شبيھي جي گنجائش ئي ڪانہ آهي.
 تن نڪر جي ٿانون ۽ ھڪ مٽيءَ جي پڪل مھر تي اھڙيون لکتون
 ڏسڻ ۾ آيون آهن، جن تي کاٻي طرف اڪريل علامتي نشانيءَ ساڄي
 واري علامتي نشانيءَ کي ڍڪي ڇڏيو آهي، جنهن مان هيءَ ڳالھ
 ظاھر ٿئي ٿي تہ ساڄي طرف واري نشاني اڳ ۾ لکي وئي هئي ۽
 پوءِ کاٻي طرف واري نشاني لکي وئي آهي (پليٽ 123). جھڙي
 طريقي سان اھي اکر لکيا ويا آهن، تھڙي طريقي سان انھن کي پڙھڻ
 ڪپي (پليٽ 124). جي. آر. هنٽر G.R. Hunter پهريون ماڻھو آهي،
 جنهن سڀ کان پھرين اھو ڏٺو ۽ سڃاتو تہ سنڌو لکت ساڄي کان
 کاٻي طرف لکيل آهي. (4) بي. بي. لال B.B. Lal بہ جوڙي کن
 مثالن جي ڏئي هن حقيقت کي سمجھائڻ جي ڪوشش ڪئي. (5) ٻن
 ستن واري لکت بہ گھڻو ڪري ساڄي کان کاٻي طرف لکيل ڏٺي

وئي آهي. پر به ٽي مثال اهڙا به ٿين ٿا، جن ۾ لکت هرجي اوڙ (بوسٽر و فيڊون) ڊڳي جي ورائي وانگي لکت ڏسڻ ۾ ايندي (جيئن ڏاندن وارا هر)، جنهن ۾ هڪ ست کاٻي کان ساڄي طرف ۽ ٻي ست کاٻي کان ساڄي طرف آهي. برهمي کاٻي کان ساڄي طرف لکي ويندي آهي (پليٽ 124). هر جي اوڙ وانگر لکت جو نمونو اشوڪ جي پيراگڏي YERRAGUDI واري لکت آهي (پليٽ 126). اسان کي برهمي لکت ۾ لکيل هڪ قديم سنهالي ڪتبو ساڄي کان کاٻي طرف لکيل نظر اچي ٿو ۽ هڪ سڪي تي پڻ ساڳي طرف واري لکت ملي ٿي. جنهن مان اسان کي اها اندازو ٿئي ٿو ته سنڌو لکت ۽ برهمي لکت جي وچ ۾ سنئون سنڌو لاڳاپو آهي. ڌيان ڏيڻ جوڳي حقيقت هيءَ به آهي ته سامي ۽ خروشتي لکتون به ساڄي کان کاٻي طرف لکيون وينديون هيون. معلوم ائين ٿئي ٿو ته 1400 ق. م. ۾ لکت جي طرفن ۾ ڦير گهير آئي آهي، جنهن جي ثابتي اسان کي ٻيٽ دوارڪا جي هڪ تحرير مان ملي ٿي، جيڪا هڪ ٿانو تي لکيل ڏسجي ٿي (6). ان مان پتو پوي ٿو ته قديم سنڌو لکت ۽ برهمي لکت جي وچ ۾ ضرور ڪو سبب آهي.

ننڊي ڪنڊ مان لڏل مُهرن جو وچور:

1540	(1) موهن جي دڙي مان
985	(2) هڙاپا جي دڙي مان
215	(3) لوٽل جي دڙي مان
99	(4) ڪالي بڻگن جي دڙي مان
66	(5) چانهون جي دڙي مان
7	(6) بناوالي BANAWALI جي دڙي مان
28	(7) ڪوٽادا (ڊيولاويرا) جي دڙي مان
4	(8) چنڊي ڳڙھ جي دڙي مان
	(9) سرڪوٽا SURKOTADA جي دڙي مان
3	(10) عالمگير پور جي دڙي مان
3	(11) نندو واري جي دڙي مان
6	(12) آمري، بالاڪوٽ ۽ ڊساليپور جي دڙي مان
(هرهڪ ماڳ تان ٻه ٻه مهرون لڌيون ويون)	

ڪل 67	ٻين هنڌن تان
3026	ڪُل جوڙ.

ننڊي ڪنڊ کان ٻاهران لڏل سنڌ جي مهرن جو وچور

10 مان	(1) مڱڻيار (اُر) MUGAIYAR
2 مان	(2) اهڻيمير UHAIMIR
1 مان	(3) جوڪ DJOKA (اُمه AUMM)
3 مان	(4) تل گيرسو TELLO (گيرسو GIRSU)
2 مان	(5) تل اسمار TELL ASMAR
1 مان	(6) تپي گاورا TEPE GAWRA
2 مان	(7) سوس
2 مان	(8) بحرين
1 مان	(9) فٽلاڪا FAILAKA
1 مان	(10) حمّ HAMA

25	ڪُل جوڙ
----	---------

• سنڌو لکت جي پاڇ جو مسئلو

سنڌو لکت تمام ٿوري لڌي وئي آهي، تنهن ڪري کيس سمجهڻ ڏاڍو ڏکيو ٿي پيو آهي. برهمي لکت ۾ صفتن جو ورجاءُ نظر اچي ٿو، پر سنڌو لکت ۾ اهڙا صفاتي اهڃاڻ ڪونه ٿا ملن. پنجاهي کن ماڳن سنڌو لکت هڪ قسم جي گڏيل تحرير آهي، جيڪا تمام ٿوري حد تائين مصر جي تصويري تحرير Hieroglyphics جهڙي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. هن لکت ۾ پکين، ماڻهن، جانورن، ٻوٽن، گهر جي سازو سامان ۽ ٽڪرين جون مورتون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. ان کان سواءِ اليڪي طرز به ڏسڻ ۾ اچي ٿي، جيڪا علامتي نشانين جي خطِ شڪسته (روان) سان گڏي لکيل ٿي پائنجي. ان لکت جو نمونو رومي اکرن، E, H, U, W, X ۽ Y جي ويجهو ڏسڻ ۾ ايندو. تصويري تحرير ۽ خط شڪسته ۾ علامتي نشانين کان سواءِ سنڌو لکت ۾ اڀيون ليڪون 1, 11, 111, 1111, 11111, 111111, 1111111 به نظر اچن ٿيون. شايد اهي 1 کان 12 ۽ 24 تائين مکيه انگن جا نشان آهن. آخر ۾ اهڙين مورتن جهڙيون نشانين به ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، جيڪي ڄڻ ته ڪاٺيو (تير انداز) ۽ ٻار کڻڻ وارو ۽ ڍال وارو ۽ ۽ ۽ پوڄاري دعا گهرندڙ پيو معلوم ٿئي. اهي سڀ نشانين تصويرن ۽ علامتي نشانين جو مرڪب آهن. حقيقت اها آهي ته اهي مرڪب نشان آهن جيڪي الڳ الڳ بنيادي لکت جي نشانن کي گڏي ٺاهيا ويا آهن ان ڪري اهوفيلوڪرڻ ڏکيو آهي ته مختلف قسمن جي علامتي نشانين جي گڏيل صورت حال ۾ انهن خط شڪسته (روان لکت) وارين علامتي نشانين، انساني تصوير نما لکت

ڪي تصويري تحرير جيان مورتِي مله ڏيڻ گهرجي (يا سنڌو. لکت
 ڪي) تصويري تحرير سمجھي، ان ڪي لفظي مله ڏيڻ ڪبي. ان نقطه
 نگاهه کان، ماڻهوءَ جو نالو آهي، فادر هيراس Haras Father، والٽر
 فيئر سروس Walter Fair Servis ۽ مهاديوان غور ڪري هن نڪتي
 تي پهتا آهن، ته مڇيءَ جي علامتي نشاني ۾ اُهاءَ-Shining يا
 چمڪندڙ تاري جو مفهوم ڏيکاري ٿي. هنن اهو مفهوم تامل ٻوليءَ
 جي لفظ ”مين“ (V) MIN مان ورتو، جنهن جي معنيٰ مڇي آهي.
 تنهن ڪري اهي عالم ۽ ماهر اڳيئي اهو انومان ڪڍي چڪا آهن، ته
 سنڌ جي مهن جي ٻولي دراوڙي آهي. ٻئي پاسي وري بي. بي. لال
 ۽ مچينر Michiner هنن علامتي نشاني ۾ ڪي ٻئي ڇاڙهن جا ٿانو
 Sacrificial Jars سمجهن ٿا. هنن لاءِ سنسڪرت ٻوليءَ ۾ هم معنيٰ
 لفظ ساتا Sata آهي. هنن ساتا منجهان ”سا“ ڪي صوتي مله ڏنو
 آهي، جيڪو مٿي بيان ڪيل دڪي يا ڇاڏي جهڙي ٿانو جي معنيٰ
 ڏيکاري ٿو، ۽ اها نشاني لفظ جي پڇاڙي ۾ اچي ٿي. اهڙيءَ ريت
 سنسڪرت ٻوليءَ ۾ پڇاڙي واري اضافي حالت ۾ سِيا Sya ۽
 پراڪرت ۾ فقط سا هوندي آهي. اها حقيقت آهي ته U جهڙي هيءَ
 علامتي نشاني ۾ پڇاڙي آهي، پر ان مان اهو انومان ڪڍڻ
 مناسب ڪونه ٿو لڳي ته اها سنسڪرت ٻولي آهي ۽ علامتي نشاني
 هڪ ٿانو (دڪي) ڏانهن اشارو ڪري ٿي. اسان ڪي سنڌ سڀيتا جي
 ماڳن جي ڪوتائين مان اهڙو ٿانو هٿ ڪونه لڳو آهي، جنهن کي هٿيا
 يا مٺيا لڳل هجن. بي اهم ڳالهه اها آهي ته هيءَ علامتي نشاني ۾
 لفظ جي پڇاڙيءَ ۾ سدائين ڪم آندل ڪانه ٿي ڏسجي. اسان
 ڪيترن مثالن ۾ هن کي E جي پٺيان ڏنو آهي، جنهن کي مچينر

برهمي نشاني جا Ja ۽ س S ٿو سمجھي. سندس خيال آهي ته 𐤔𐤌 جو اچار سجا SJa جي برابر آهي، جيڪو سيا SYa به ٿي سگھي ٿو. پر وري ڪن مهرن تي ڳالهه ايتي ڏسڻ ۾ اچي ٿي، جتي لکت هن ريت 𐤔𐤌 آهي. ڪٿي وري 𐤌 يا 𐤔 کي لفظن جي ابتدائي پڊن (اڳياڙين) جي شڪل ۾ به ڏٺو ويو آهي. تنهن ڪري هن علامتي نشانيءَ کي سنسڪرت جي پڇاڙيءَ واري اضافي حالت نه ٿو سڏي سگھجي. هنن ٿورن مثالن مان نتيجو اهو نڪتو ته اهو ماهر جيڪو ڪنهن ٻولي پڙهڻ ۽ سمجھڻ واسطي رت ولوڙ ڪري ٿو، تنهن کي اڳواٽ پاڻ مرادو ڪوبه نظريو قائم نه ڪرڻ گھرجي. هن کي گھرجي ته هو فقط ان ٻوليءَ جي اصلي بناوت جي پريور چنڊ ڄاڻ ڪري ۽ ان کان پوءِ مرڪب نشانين بابت ڪو اهم فيصلو ڪرڻ گھرجي ته لکت تصويري تحرير آهي يا تصويري آهي يا صوتي يا لفظي طرز سان واسطو رکي ٿي. اهو اندازو لکت جي بنيادي علامتي نشانين مان ڪري سگھبو آهي. ڪوروزوف - Kourov, Zov, پرپولا Parpola ۽ مهاديوان ڪمپيوٽر جي مدد سان سنڌو لکت جي جيڪا چنڊ ڄاڻ ڪئي آهي، ان مان فقط اهو معلوم ٿي سگھيو ته علامتي نشانين انفرادي طور لکت ۾ ڪيترا ڀيرا ڪتب آيون ۽ لکت اندر سندن مقرر بيهڪ ڪهڙي هئي. مثال طور کين اڪري بيهڪ جي چنڊ ڄاڻ کان پوءِ پڇاڙي وارين علامتي نشانين 𐤔𐤌 𐤔𐤌 𐤔𐤌 𐤔𐤌 𐤔𐤌 جو پتو پيو. کين اها ڳالهه به سمجھ ۾ آئي ته اهي بنيادي يا عام قسم جون ثانوي درجي سان واسطو رکندڙ علامتي نشانين آهن (مهاديوان 1983). پر انهن همراهن انفرادي مرڪب علامتي نشاني جهڙوڪ 𐤔𐤌 𐤔𐤌 𐤔𐤌 جي چنڊ ڄاڻ

ڪانه ڪئي. ٻيون به اهڙيون ڪيتريون ئي مرڪب نشانيون آهن ۽

جن جي شڪل صورت

تصويري نظر اچي ٿي. هنن علامتي نشانين

هن ڪتاب جو ليکڪ (ايس. آر. راءِ) 1960 کان 1972 تائين، هن

لکت جي مرڪب نشانين جي بناوت جي لحاظ سان چنڊ ڇاڻ ڪندو

رهيو آهي ۽ هن نقطي ڏانهن اشارو ڪيو آهي ته پوئين دور ۾ سنڌو

لکت جي نشانين کي وڌيڪ سولي ۽ سادي بنائڻ جي ڪوشش

ڪئي وئي ۽ اهو ڪم نشانين جي مٿان ڏنل اعرابن ۽ ڳنڍيل حرفن

کان ورتو ويو. اهي ساڳيون خاصيتون ۽ خوبيون برهميءَ سنڌو لکت

۾ به رهيون (8). اهي ٻئي خوبيون اهڙيون آهن، جن مان سنڌو

لکت جي صوتي لکت هئڻ جو پتو پوي ٿو. (9)

سنڌ سڀيتا جي اوج واري دور (لوٽل IV) ۽ سنڌ سڀيتا جي

پوئين زماني (لوٽل - B) ۾ آسان ڏسون ٿا ته سنڌو لکت مان، پير

جي پن جي علامتي نشاني، وچون، زمين، جانورن جون مورتون پڌري

پٽ ڪڍيون ويون ٿيون ڏسجن ۽ انهن بدران رڳو گڏيل لکت وارا

(روان) نشان ڏسڻ ۾ اچن ٿا. انهيءَ حقيقت جي پٺڀرائي جهاجهر

Jhajhar مان لڌل مهر هڙاپا ۽ روجدي Rojdi مان مليل هڪ ٿانو

جي لکت مان ٿئي ٿي. اهي ٻئي ماڳ هڙاپا (سنڌ سڀيتا) ۾ کوٽيل

ايراضيءَ جي پوئين دور سان واسطو رکن ٿا. ان کان پوءِ مسٽر ڊيل

Dale، موهن جي دڙي جي ڪنهن پوئين تهه مان چوويهه مهرون

لڌيون، جن مان ڪيتي جي ميدان (فيلڊ) جي ٻن علامتي نشانين

ڪانسواءِ ٻيون سڀ نشانيون گڏيل لکت جي نشانين جي شڪل ۾

هيون (ڏسو خاڪو 34). انهن مهرن جون لکتون ان خيال جي تصديق ڪن ٿيون ته سنڌو لکت کي خود موهن جي دڙي جي ڪنهن پوئين دور ۾ ترميم ڪري سولو ۽ سهنجو ڪيو ويو هو. پر ان کان اڳ واري دور لاءِ، ائين چئي ڪونه ٿو سگهجي. انهن تنهن لاءِ ڪا اعتماد جوڳي ثابتي موجود ڪانه آهي، ان ڪري جو هن صديءَ جي ٻئي يا ٽئين ڏهاڪي ۾ جيڪي موهن جي دڙي ۽ هڙاپا مان ٻه هزار مهرون لڌيون ويون هيون، تن کي عهدن جي سلسلي موجب ورهايو ڪونه ويو ويو هو. ديولاويرا (10) مان جيڪي مهرون لڌيون آهن، تن جي لکت مان ٻه پڪ ٿئي ٿي ته اڳاٽي لکت ۾ ترميم ڪري ان کي سولو ۽ سهنجو ڪيو ويو هو.

سنڌو لکت جي پاڇ جو آسان ترين طريقو اهو سمجهيو ويو هو ته موهن جي دڙي ۽ هڙاپا مان، سنڌ سڀيتا جي اوج ۽ پوئين دور سان واسطو رکندڙ مهرون ۽ لکت وارا ٺڪر جا ٿانو هٿ ڪيا ويا هئا، تن جي نشانين کي هڪ جائتو ڪري سموري لکت جي پنوتري تيار ڪئي وڃي. اچارن جي نمائندگي ڪندڙ گڏيل علامتي نشانين (اعرابن) کي انهن بنيادي نشانين کان نڪيڙي الڳ ڪيو ويو هو، جن جو واسطو اچارن سان ڪونه هو (ڏسو خاڪو 35-36). اهو طريقو اختيار ڪرڻ کان پوءِ سنڌ سڀيتا جي پوئين دور سان واسطو رکندڙ اهڙيون چوويهه بنيادي نشانين مليون، جيڪي گڏيل صورت ۾ هيون. اهڙيءَ ريت چوٿين مان ڏهن جو تعلق صوتي نشانين سان هو. سندن شڪل سامي نشانين جهڙي هئي. هيءَ سنڌ سڀيتا جي اوج جو زمانو چئي سگهجي ٿو. هن کان سواءِ چوٿين بنيادي نشانين مان (تصوير 36) اناويهه نشانين اهڙيون آهن، جن ۾ مورتِي ۽

تصوري (لفظي) نشانيون پڻ شامل ڏسجن ٿيون. انهن مان ڪن جو قطعي پڇاڙي وارين نشانين سان پڻ واسطو آهي. هيءُ سنڌ سڀيتا جي اوج وارو دور چئي سگهجي ٿو. اهڙين بنيادي علامتي نشانين جو ڪل انگ وڃي ٻاڻ ٿئي ٿو (تصوير 36). هن مان ڏسجي ٿو ته بنيادي علامتي نشانين جو انگ تمام ٿورو آهي، تنهن ڪري چئي سگهجي ٿو ته اهي نشانيون يا اکر فقط صوتي اکر آهن ۽ هنن بنيادي علامتن:

يا □) ○ √ Δ X يا ʌ ∧ ↓ U
 田 4 E ʌ يا ʌ W ʌ يا ↑ Y X 9
 H

جن جو صوتي ملهه هي ٿي سگهي ٿو:

د d, ڪ k, ت t, ڊ d, ڏ dh, ن n, پ p, ڀ p, م m, و v, س s
 س s, س s, س s, هه h, هه h, ۽ هه h
 (هنن جو صوتي ملهه سامي الف بي جي اچارن مطابق رکيو ويو آهي)
 ۽ اهي نشانيون لفظن جي نمائندگي نه ٿيون ڪن ۽ - کان سواءِ
 وينجن سر آهن، جن کي پنهنجو اڪيلي طور صوتي ملهه آهي. جڏهن
 سرُ آواز پنهنجي ننڍيءَ صورت، زير ۽ پيش چڙڪ: ʌ, (a), (ā), (ā),
 (ā) ۽ اهڙين اعرابن ڏيڻ کان پوءِ انهن کي بنيادي اسم Root Nouns طور
 استعمال ڪيو ويندو آهي، جيئن اسان ① جو اُچار يا Pa يا
 "پَ" ② جو اچار يا P Pa ڏسون ٿا، جنهن جي معنيٰ آهي بچائڻ
 يا بچائيندڙ. اهڙيءَ ريت هه جو اچار 'را' ra ra آهي، جنهن جو
 مطلب آهي ڏيندڙ يا بخشيندڙ ۽ ʌ جو اچار "ڏا" آهي جنهن جي

معني آهي ڏيڻ. پتي وينجن سرُ جا اچار هن ريت ٿيندا، پاٽ Pat، ڀٽ ڀٽي پاه ڀ Pāh پاڪ PAK، ڀڙ ڀڙ ماهه MAHH وغيره. جن جي معنيٰ ٿيندي حڪومت ڪرڻ يا سردار، بچائيندڙ، سنڀاليندڙ، سنڀال لهن ۽ مهان. اهي نشانينون مرڪب لفظي نشانينون آهن، جيڪي ٻن وينجن ۽ هڪ سرُ آواز جي مدد سان جڙن ٿيون (تصوير 37، 38 ۽ 39). انهن مرڪب نشانين جي باضابطه چنڊڇاڻ واري طريقي اختيار ڪرڻ کان پوءِ پتو پوي ٿو ته سنڌو لکت انهن ٿورين بنيادي نشانين تي ٻڌل آهي ۽ اها لکت صوتي واري (Phonetic) لکت آهي. هن قسم جي چنڊ ڇاڻ سان انهن انساني صورت جهڙين علامتي نشانين کي به پرکي ڏسڻو پوندو، جيڪي هڪ جنگي جوڌي ۽ بار ڪڻڻ واري (ڪولي) جي شڪلين جهڙيون آهن، جن کي ڪمپيوٽر وسيلي چنڊ ڇاڻ ڪرڻ وارن لنوائِي چڙيو هو. پر هن قسم جي ڪم ڪرڻ جو گهڻو دارومدار ماهرن جي پروگرام جوڙڻ تي هوندو آهي. لوگو گراف (لفظن ۽ لفظن) جي علامتي نشانين جي ڦير گهير ۾ سندن تعداد به وڌندو ۽ گهٽجندو رهندو آهي. جتي لکت ۾ اهڙن لوگو گراف لفظن جي نشانين جو انگ پنج سو ۽ چيني لکت ۾ پنجاه هزار آهي. اهڙيءَ ريت سمير ۽ مبصر جي لکت ۾ لفظن جي علامتي نشانين جو سراسري انگ ڇهن سَوَن کان وڌيڪ سو کن ٿيندو. ٻئي پاسي صوتي قسم جي لکت ۾ هڪ سَوَ کان ڏيڍ سَوَ تائين علامتي نشانينون آهن، جيڪي پڌن جي آوازن طور موجود آهن، جن ۾ سميري لکت پڻ شامل آهي. جتي پڻ پڌن جي آوازن رکڻ واري لکت آهي، جنهن ۾ اهڙيون سٺ علامتي نشانينون آهن. پر هن جي ميخي خط واري الف - ب ۾ فقط چويهه نشانينون بچن ٿيون. سنڌو

لکت ۾ هڪ هيءَ به خوبي ڏسجي ٿي جيڪا هن شڪل ۽-۴۰ ۽-۴۰) ۾ آهي، جنهن وسيلي مختلف لفظن کي هڪ ٻئي کان جدا ڪري بيهاري سگهجي ٿو (ڏسو خاڪو 40-A ۽ 40-B). سنڌو لکت جو ٻيو گڻ هي آهي ته وٽس اڪيلي علامتي نشاني يا علامتي نشانين جي ٻولي کي ٻاهران گول يا ڏنگيون ڏنل ڏسڻ ۾ اچن ٿيون (ڏسو خاڪو 41-A ۽ 41-B). هن مان شايد اهو پتو ڪرڻ مراد آهي ته ڏنگين اندر ڏنل لفظ اسم خاص آهي. مصر جي لکت ۾ اسم خاص گول نشانن اندر رکيا ويندا هئا. سنڌو لکت جو ٽيون اهم ۽ خاص گڻ اهو آهي ته وينجن جي علامتي نشانيءَ ۾ هڪ يا وڌيڪ چنهنبون (اعرابون، ليڪون) ڏئي سُر آواز هجڻ جو اشارو ڏنو ويو آهي. برهميءَ ۾ به اهو گڻ قائم رهيو جيڪو هن سنڌو لکت کان ورتو هو. پر ان لکت ۾ سُر آواز جو دارومدار لکت جي طرف تي آهي. اهو به ڏنو ويو آهي ته ٻنهي لکتن ۾ سُر آواز جي آواز کي ڊگهي ڪرڻ واسطي ٻه چنهنيون (ليڪون يا اعرابون) ڏنيون ويون آهن.

بنیادی علامتی نشانین جو صوتی مُلھ.

(هن مطالعي ۾) بنيادي علامتي نشانين کي صوتي ملهه ڏيڻ لاءِ هيءُ اصول قائم ڪيو ويو آهي، ته ڄاتل سڃاتل علامتي نشانيءَ جي معلوم ٿيل ملهه وسيلي ان ڄاتل علامتي نشانيءَ جو ان ڄاتل ملهه معلوم ڪجي ۽ سولي ۽ سهنجي علامتي نشانيءَ وسيلي منجهيل علامتي نشانيءَ کي سڃاڻجي. سولي ۽ سهنجي تحرير اها آهي جنهن جي لکت گڏيل آهي ۽ ان جي علامتي نشانين واري لکت آهي. هڪ طرف ان جي بنيادي نشانين کي ٽين صدي قبل مسيح برهمي لکت

جي علامتي نشانين سان پيتائي ڏٺو ويو آهي ته ٻئي طرف ڏهين کان
پندرهن صدي قبل مسيح سامي لکت سان مشابهت ڪئي وئي آهي.

سامي لکت (خاڪو 42)

موجوده حوالي سان سامي لکت جو مطلب،
فينيقي، Phoenician عبراني ۽ ڏکڻ واريون عربي ٻوليون، جن کي
عام طور تي قديم اترين سامي ۽ ڏکڻين سامي لکتون چيو ويندو
آهي وٺڻ گهرجي. سامي الف - ب جي علامتي نشانين جي اڳاٽن
سينائي نمونن ۽ قديم غربي لکت کي هن مقصد سان شامل ڪيو
ويو آهي ته جيئن سنڌو لکت جي گڏيل نشانين ۽ سامي لکت جي
گڏيل نشانين جو هڪ پيٽ وار جائزو وٺي سگهجي. (11) اهڙي
ريت سامي نسل جي لکت ۾ گيزر Gezer ۽ سيخيم Sechem
(1500-1600 ق.م)، لاسڪش Laschish (1200-1300 ق.م) تل
الحسي ۽ دير اعلي Der Tellel-Hesy and aAll (1200 - 1500 ق.م)
پڻ شامل ڪيون ويون آهن ۽ انهن کي پوئين دور جي سنڌو لکت
جي نشانين سان پيتائي ڏٺو ويو، جنهن مان معلوم ٿيو ته انهن مان
لڌل چوويهن علامتي نشانين مان سترهن اهڙيون آهن جيڪي سنڌو
لکت جي گڏيل نشانين ۽ انهن جي مختلف شڪلين جهڙيون آهن
(خاڪو 42). تنهن ڪري اسان کي اها ڳالهه مناسب معلوم ٿئي ٿي
ته سنڌو لکت جي گڏيل نشانين کي اهي صوتي ملهه ڏيون جيڪي
سامي لکت جي هڪ جهڙين علامتي نشانين کي آهن. سنڌو ۽ سامي
لکت ۾ ٻي هڪجهڙائي اها آهي ته ٻئي ساڄي کان کاٻي طرف لکيون
ويجن ٿيون ۽ ٻنهي لکت جي ڳالهائيندڙن جا پاڻ ۾ پراڻا واپاري لاڳاپا
پڻ هئا. ڇاڪاڻ ته اسان کي معلوم ٿئي ٿو ته سنڌ سڀيتا جي اوج

واري زماني (1900 - 2300 ق . م) ۾ سنڌ جي واپارين بحرين، اُر،
ڪش، براڪ ۽ آربيڪيا Arpachiya ۾ وڃي ڳوٺ ٻڌا هئا. اسان
کي اهو پڻ ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته سن 2000 ق.م ڌارن بحرين جي
مهرن تي سنڌ جي لکت واريون علامتي نشانين موجود آهن. پر انهن
مهرن تي سميري لکت ڏسڻ ۾ ڪانه ٿي اچي. سن 1985ع ۾
هندستان جي قديم آثارن جي هڪ جاکوڙي جڳي بحرين جي کوٽائي
مان هڪ مهر لڌي هئي، جنهن تي ننڍن سڱن واري ڏاند جي
تصوير ۽ سنڌو لکت اڪريل هئي.

آڪڊ Agade (عراق) جي حڪمران سارگون Sargon جي دور
۾، سامي ماڻهن جو سنڌو ماڻهيءَ جي رهواسين سان تمام گهڻو واپار
هلندو هو. تنهن ڪري هتان جا ماڻهو بحرين، فثلاڪا، اُر ۽ اڃا به
ڪجهه اتر طرف پنهنجا ڳوٺ وسائي وڃي ويٺا هئا (خاڪو-68).
ديلمون Delmun جي کوٽائي مان اهڙين ٻاويهن شين جي فهرست ملي
آهي جيڪي سنڌو ماڻهي مان گهرايون وينديون هيون، جن ۾ سون،
عاج، اُن، مٿيان، Beads ۽ قيمتي پٿر شامل آهن. ان کانسواءِ اهو به
معلوم ٿيو آهي ته سن 2000 ق.م ڌارن بحرين واري علائقي اندر،
سنڌ ۾ استعمال ٿيندڙ تورا يا وٽ Weight ڪتب آندا ويندا هئا.
سنڌ سڀيتا جي پوئين دور ۾ ٿوري وقت لاءِ اهو واپار گهٽجي ويو
هو. پر فينيقي ماڻهن جي سهائتا سان اهو وري به جاري رهيو. رگ
ويد ۾ هنن ماڻهن کي پاڻي Panis ڪري سڏيو ويو آهي. انهن لاءِ
چيو وڃي ٿو ته اهي تجارتي ماڻهو آهن، جيڪي دان پڇ ڪونه ڪندا
آهن (13). ڊونالڊ هارڊن Harden Donald جو بيان آهي ته،
”فينيقي ماڻهن کي ٻين عام ڪنڪائين کان عام طور تي ٻئي هزار قبل

مسيح تائين نڪيڙي الڳ ڪري ڪونه ٿو سگهجي. ”هو وڌيڪ
 ٻڌائي ٿو ته“، ”ڪنعاني هتان جا اصلي ۽ قديم رهواسي ڪونه
 آهن. سندن اچڻ جي دور بابت پڪ سان ڪجهه چئي ڪونه ٿو
 سگهجي.“ سامي نسل وارن جي آباد ٿيڻ جا ڪيترائي مرحلا آهن.
 سمجهه ۾ اچي ٿو ته اهي عربستان يا ايراني نار کان آيا آهن. گهڻن
 عالمن جو خيال آهي ته اهڙي لڏپلاڻ جي پهرين لهر سن 2350 ق.
 م ڌارڻ آئي هئي ۽ اڪد جا حڪمران اچي عراق پهتا هئا. ان کان
 پوءِ ٽين سھس ق . م جي آخر ۾ لڏ پلاڻ جي ٻي وڏي لهر ۾
 Amorits آموري آيا ۽ ڪنجھي واري دور جي صفا پڇاڙيءَ ۾
 آرمينيائي نسل پهتو هو.

سنڌ جي روان لکت جون نشانيون ۽ برهمي لکت

برهميءَ جي سڀ کان آڳاٽي لکت اسان کي پپراهوا PIPRAHWA جي هڪ ننڍڙي صندوق (پيتي) CASKET تي لکيل ملي آهي، جنهن لاءِ چيو وڃي ٿو ته اها 450 ق.م سان واسطو رکي ٿي. پٿرولو BHTTIPROLU جي لکت لاءِ به چيو وڃي ٿو ان جو به اشوڪ کان اڳ واري دور سان واسطو آهي. برهميءَ کي سنڌو لکت سان پٺاڻي ڏسڻ جي مقصد سان اشوڪ جي دور واري ٽڪرن تي اڪريل لکت کي شامل ڪيو ويو آهي، جنهن جو لاڳاپو ٽين صدي قبل مسيح سان آهي. هڪ پاسي موهن جي دڙي جي پوئين دور سان لاڳاپيل ڪن ماڳن جهڙوڪ: رنگپور، لوٿل، ٻيٽ دوارڪا ۽ دائم آباد (1300 - 1600 ق.م) مان لکتون لڌيون ويون آهن. ٻئي پاسي برهمي لکت آهي، جنهن جو واسطو اشوڪ ۽ پپراهوا جي دور واري لکت سان آهي. ان جو زمانو ٽين صدي قبل مسيح آهي، جنهنجو مٿي ذڪر اچي چڪو آهي. ٻنهي ۾ وقت جي وڏي وٿيءَ هوندي به سنڌو لکت جون سورهن نشانيون برهمي لکت ۾ ڏٺيون ويون آهن (ڏسو خاڪو 67). اهو پڻ ڏسڻ ۾ آيو ته ٻن لکتن ۾ بنيادي آوازن جي نمائندگي ڪئي وئي آهي. ڪي اهڙيون نشانيون به نظر آيون، جيڪي سنڌو لکت ۾ نه هيون، پر رڳو برهميءَ ۾ موجود هيون. سخت تارون وارن آوازن جون جيئن ج، ڇ، ش، ي. اهو وچ وارو مرحلو اسان کي دائم آباد ۽ ٻيٽ دوارڪا Bet Dawarka مان لڌل لکتن ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو. اهڙيءَ

ريت اسان سترهن نشانيون اهڙيون لڌيون، جيڪي سامي ۽ سنڌو لکت ۾ هڪجهڙيون آهن. سورهن نشانيون وري اهڙيون آهن، جيڪي سنڌ ۽ برهمي لکت ۾ هڪجهڙائي رکن ٿيون. هن صورتحال مان ائين ڀڄي ٿو ته تحرير جي ناتي سان منجهن خيالات جي ڏي - وٺ وارو هڪ ٽڪنڊائون لاڳاپو موجود هو. پر جيئن ته سنڌو لکت برهمي ۽ سامي لکت کان تمام پراڻي آهي، تنهن ڪري معلوم ائين ٿئي ٿو ته هنن ٻنهي سنڌو لکت تان پنهنجون نشانيون ورتيون آهن. اها به هڪ حقيقت آهي ته سميري لکت سنڌو سڀيتا جي پوئين دور ۾ هڙاپا کان پوءِ واري زماني ۾ بيت دوارڪا Bet Dwarka جي سهيوڳي آهي. تنهنڪري سامي لکت جي علامتي نشانين جي صوتي ملهه کي پوئين دور جي سنڌو سڀيتا جي نشانين جي صوتي ملهه سان هڪ جهڙائي ڏني وئي آهي.

سنڌو لکت جي پڙهڻ واري پهرئين مرحلي ۾ لکت جي ڇاونجاهه لکت ۾ فقط انهن نشانين کي پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي وئي، جيڪي سامي لکت جي علامتي نشانين جهڙيون هيون. (ڏسو خاڪو 56 ۽ 57). اهڙيءَ ريت پنهنجي مقصد جي موٽي ماڻڻ واسطي انهن نشانين کي هٿ به ڪونه لاتو ويو، جن جو سامي لکت سان لاڳاپو ڪونه هو. هن ڳالهه کي به ڌيان ۾ رکيو ويو ته سامي لکت ۾ فقط وينجن آهن ۽ اها سُر آواز کان خالي آهي. پر ان جي سنڌو لکت ۾ سُر آواز موجود آهن. سامي ٻولي ۾ سُر آواز لاءِ فقط قياس ڪيو وڃي ٿو. مثال طور ڪتب KTB سامي ٻوليءَ جي هن لفظ کي ڪتب Kitab ۽ ڪتب به لکي سگهجي ٿو. يعني سُر آواز نه هجڻ ڪري مونجهارو ٿئي ٿو، پر سنڌو لکت جي لکڻهارن وينجن جي وچ تي سُر آواز واريون چنهيون ليڪون، (اعرابون) ڏئي ڳالهه کي چٽو

ڪري ڇڏيو آهي. جيئن مثال طور پَ P+A ، پا P+A+A. ان سان گڏ سُر آواز جي ابتدائي نشاني کي به ڪتب آندو اٿائون ۽ وري وڌيڪ چنهنپون ڏئي سُر آواز جي ڊگهي اچار لاءِ آ. آئي AE آئو AO وغيره جو اچار به حاصل ڪري ورتائون. جتي تصويري تحرير ۾ هن نشانيءَ جي شڪل ڪجهه اندر تي وريل آهي، جنهن کي سُر آواز الف A جو اچار آهي. سامي لکت ۾ هن نشانيءَ کي ڦيرو ڏئي وڃي 90 درجن تي بيهاريو ۽ ان سان هڪ چنهنپ جو به واڌارو ڪيو ويو ۽ ان کان سُر آواز الف A جو ڪم ورتو ويو آهي. پر برهمي ۾ ان جو استعمال تمام گهٽ ڪيو ويندو هو ۽ آ A جي اچار لاءِ نشاني کي به پيرا ڪتب آندو ويندو هو. جڏهن آ جي اچار جي ضرورت پوندي هئي ته ان کي هڪ چنهنپ ڏني ويندي هئي. هنن ڳالهين کي ڌيان ۾ رکندي سوچجي ٿو ته معلوم ٿئي ٿو ته سنڌ سڀيتا جي پوئين دور ۾ ل نشانيءَ کي ڊ صوتي مله ڏنو ويو، جنهن مان آ، آ، آئي AE ۽ آئو AO جا اچار نڪرندا هئا. لکت جي ٻئي مرحلي ۾ نشانيءَ سان ل کي گڏائي لکيو ويندو هو. سنڌو لکت جي نشانين ۾ وينجن، سُر آواز ۽ به سُر آواز Diphtong کي هڪدم سڃاڻي وڃي ٿو ۽ انهن کي تصويري نشانين کان نڪيڙي الڳ ڪري سگهجي ٿو (خاڪو 35 - 37). اهو نشانين جي مرڪب جي بناوت جي چنڊ ڇاڻ ڪرڻ سان ممڪن ٿي پيو آهي. سنڌ سڀيتا جي پوئين دور وارن تهن مان ساهوارن جي تصويرن جهڙيون نشانينون تمام گهٽ لڌيون آهن. سنڌ سڀيتا جي قديم ۽ وچين دور جي تهن مان انهن جو گهڻو انگ لڌو آهي. انهي ڪري پوريءَ پڪ سان چئي سگهجي ٿو ته اهي پٿرن پڌن وارا لفظ آهن. هن لکت جي اوسر ٽن مرحلن ۾ پڪڙيل ڏسڻ ۾ ايندي.

سنڌي ٻوليءَ جي سڃاڻ.

پهريائين اسان انهن آوازن کي الڳ ڪيو، جيڪي لکت ۾ جدا ڪندڙ نشانين وسيلي جدا جدا ٿيل ڏسڻ ۾ آيا. (خاڪو 40-A) ۽ (40-B). انهن جي فهرست ٺاهڻ کان پوءِ تحقيق ڪري سندن معنيٰ بابت ڄاڻ حاصل ڪئي وئي (خاڪو 43 ۽ 55). پهرئين ۽ ٻئي مرحلي جي هڪ سو ستنهه لکتن جي سڀني آوازن کي هڪ جائزو ڪيو ويو. ويچارڻ کان پوءِ معلوم ٿيو ته هن ٻوليءَ جي صوتيات، لغت ۽ لفظن جي معنيٰ ۽ بناوت، قديم هند - يورپي ٻوليءَ يعني ويدن واري ٻوليءَ جهڙي آهي (خاڪو 65-66) ڏسندڙ کي اچرج هن ڳالهه جو ٿيندو ته اهو ڪيئن ممڪن ٿي سگهي ٿو، ڇاڪاڻ ته هن لکت جي بنيادي اڌ اڪري وارين نشانين کي سامي اڌ اڪري وارين نشانين جهڙو صوتي ملهه ڏنو ويو آهي. ان جو جواب اهو آهي ته سنڌ ماڻهي جا ماڻهو غير سامي، هند يورپي ٻولي لکي سگهندا هئا. ان جو سبب اهو آهي ته هنن وٽ سُر آواز موجود هئا ۽ وينجن سان ملائڻ جي وٽن وات هئي. سامي نسل جي ماڻهن اهو رستو اختيار ڪونه ڪيو هو، توڙي جو هنن وينجن سنڌ سڀيتاجي پوئين دور جي لکت جي علامتي نشانين تان ورتا هئا.

هيٺ انهن سنڌي لفظن جي معنيٰ ڏجي ٿي، جيڪي اسان کي سنڌو لکت ۾ رڱ ويد (R.V) يا ٻين ويدن ۾ نظر اچن ٿا. جيڪڏهن اسان کي رڱ ويد (R.V) ۾ مختلف شڪلين ۾ ڪي سامي لفظ نظر آيا ته انهن جو به ذڪر ڪيو ويندو.

معني	سنڌي لفظ
ڪم. (رگ ويد ۾ ڪرمسا آيل آهي - انٽريڪسا ANTARIKSA به ڏسڻ ۾ اچي ٿو).	آپ Ap
پاڻي (اپاهه جي معنيٰ پڻ پاڻي آهي) رگ ويد ۾ هڪ درياهه جو نالو آهي.	آپا Apa
سگهه، ڏپ	اما Ama
روشن (رگ ويد ۾ آتن ATAN معنيٰ روشن آهي)	آتا Ata
رهڻ جي جاءِ (ياجين سالا جي حوالي سان رگ ويد ۾ اوڪس)	اوڪ Oakha
سگهه، سگهارو. (رگ ويد موجب ترس معنيٰ، سگهه، رفتار، ترقي) رگ ويد ۾ تيز رفتار شيءِ کي هن نالي سان سڏيو ويو آهي.	ترس Taras
پار ڪرڻ، ڪارڻ، پاڻيءَ سان لاڳاپيل هنر (رگ ويد ۾ پراتارا جي معنيٰ سامونڊي سفر آهي)	تر Tar
سنڀالڻ، بچائڻ، سهائتا ڪرڻ (رگ ويد).	ڏال Dhal
بخشش ۾ ڏيڻ (ڏيڻ عطا ڪرڻ (رگ ويد)	ڏا/ڏاڏ Da/Daḍ
بچائڻ - بچائيندڙ پوئي معنيٰ بچائڻ (هند - يورپي) باه يا باه جو ديوتا (هند - يورپي ۾ باه - اتر ويد ۾ پڻ باه)	پا/پا/پپا Pa /Pa/Ppa
ڏيڻ - دولت - دولت جو ديوتا (رگ ويد)	آتا ATHA
مهر - ڪرم - بچائڻ (اتر ويد ۾ اومين معنيٰ سهائتا ڪرڻ. رگ ويد ۾ اوماس a جي معنيٰ آهي بچائيندڙ)	را Ra
(رگ ويد ۾ بچائڻ) بچائيندڙ.	اما Ama
برهس پتي - ڌرتي (رگ ويد). گا معنيٰ ڳائڻ اندرا (رگ ويد)	پا يا Pa/Pa
سر دار - حڪمران	گا Ga
	گها Gha
	پت (پتي)
	پات (Pati)

پليٽ CXXVI کان CXXX تائين لکت جي معني

پليٽ CXXVII موجب لکت جي معني هيٺ ڏجي ٿي.

(الف) - پڪ PP-KA پڪ PA-KA معني سنڀاليندڙ

(ب) پڪها Ppa-Ka-Ha پڪها Pakha معني سنڀاليندڙ

(پ) پ ڪ آئي بڪ = P-KA-AE-BA-KA = پڪائي باڪا.

Pakaebaka سنڀاليندڙ مان سردار (يا ديوتا) ٿي ويو.

(پ) - پَر = Ppr بچائڻ - بچائيندڙ.

پت - پاه - ساگها - پهر - را - Pah - Ra - Gha - Sa - Pat - پتي پهر

سا - گها (ساڪا) پهر - را - Pah - Pati - Sagha (Saka) - پهر پاهرا معني

سردار بچائيندڙ جو دوست بچائيندڙ ۽ عطا ڪندڙ.

پليٽ CXXVIII

(الف) پت (پتي) ايڪ بڪا - Baka - Eka - Pati (Pata) - A

بچائيندڙ (يا سردار) مان اڪيلو ديوتا (Singular God) بنجي ويو.

(ب) ايڪ تري - پت Eka - Tri - Ppat هڪ، جيڪو ٽن پاسن کان

بچاءُ ڪري. يا ايڪ تري پت EKA - Treppat اڪيلو جيڪو شال

راضي هجي Singulerly Pleased

(پ) پ / پتر - تري - س - دا - PA/AETRISA-ADA = PA/AE-

TRI-S-DA بچاءُ، اي ٽن سگهن وارا شڪتيوان. = هڪ سگهاري

قوت کي ٻاڏائڻ

پليٽ CXXIX

(الف) پت - پڳ - هاراڻا - BHAGA-HA- RA-Ala / PATA' = مالڪ /
ڏاتار بچائيندڙ

(ب) پارڪ آر = PA" RK AR = بچاءِ ارڪا (باه جا ديوتا) سپ
ساراهون تولاءِ (ساراهن جوڳو)

(ب) پا / هپاتا (يا سپاتا) سس آ (سسا)

=Pa-Hapta (Sapta) SAS-A Sasa

(پ) تري - س - دا = Tri - Sada = Tri - S- Da تنهي پاسن کان
سگهارو

(پ) تري - پ آ = Tri - Ppa - A = تن پاسن کان بچائيندڙ. تريپا
بيڙيءَ جو هڪ قسم آهي)

پڳ = Pag = ڏپ - سگهارو (هند يورپي ۾ پڳ - سگهارو - رگ
ويد ۾ پاڄس جي معنيٰ آهي سگهه)

پاه = Pah = پاه = بچائڻ، بچائيندڙ.

پر = Para = تمام مٿاهون. (رگ ويد ۾ به پر Para جي معنيٰ آهي
تمام مٿاهون)

پت - دس = Pat-Dasa = خوبصورت حاڪم (دس درسني - رگ
ويد)

پت = Ppat/Pat = حڪومت ڪرڻ، حڪومت - حاڪم - ضابطو رکڻ،
حڪمراني ڪرڻ (رگ ويد). پتي معنيٰ مالڪ - سردار

پپ = Pap = بچائڻ، بچائيندڙ. (پا/ پابو Pa/Pabu بچائيندڙ رگ ويد)
پب = Pab = بچائيندڙ (حتي ٻولي)

ڦڳ = Phag = ڦاڳا Phaga = ڦاڳا Bghaga = مالڪ - ديوتا - ڏاتار

(پاڳا معني ڏيندڙ - باجهارو - ڌڻي - ڌاتار - رگ ويد)

پاڳا. قديم سلاو Slav ٻوليءَ ۾ بوگو Bogu چيو ويندو آهي.

اثر ويد ۾ باگا Baga ۽ رگ ويد ۾ هن جي معني ديوتا ۽ حصو يا پاڳو پڻ آهي.

مڌ = Madh = رگ ويد ۾ مد Mad آهي، جنهنجي معني آهي خوشي. منجهس مدا Mada جو لفظ آهي، جنهن جي معني شراب آهي.

ساس Sas = حڪومت ڪرڻ - حاڪم - رگ ويد ۾ ساس Sas جي معني حڪم ڪرڻ آهي.

ساسا Sasa = هن لفظ جي رگ ويد ۾ معني آهي حڪومت ڪرڻ. جيڪڏهن هن لفظ کي سسا Sasa ڪري پڙهيو ته سندس معني ٿيندي ساراهيل. سس جي معني تعريف يا ساراه آهي (رگ ويد) سڀ = Sap = پٽ - پاراتو.

ها = کا . ها معني خال. آسمان (رگ ويد). ها = سهائي (هاهس Hahas رگويد)

پڪ - Paka = سنڀاليندڙ. (پيٽائي ڏسو اسواپڪ Asvapaka جنهنجي معني آهي سڌاريندڙ Groom).

اٽڪا = Aika = هڪ (اٽڪا Aeka هڪ. رگ ويد)

هپت = ست. اٿرويد ۾ هپت ۽ رگ ويد ۾ سڀت آهي. دسا = ڏم.

ساتا Sata = سو

سس Sasa/Sasa = سسا = سهڙ، ٻارنهن سڳو، رگ ويد ۾ هن لفظ جي معني چراخ به آهي. سس ڪتاب جي هڪ مصنف جو نالو به ملي ٿو.

سھ / Sah/ Saha = سها = فاتح - سوپارو . (رگ ويد ۾ سها جي معنيٰ سوپارو ٿيڻ آهي. سھ جي معنيٰ سگھ، ڏپ، شڪتي به آهي. وه Vah = هاڪارڻ. هاڪاريندڙ ٻيڙي (رگ ويد) پپر = Papr = بچائيندڙ يا بچايل (پر PR تي زور ڏئي چوڻ جي شڪل)

پاد = Pada = پير يا چوٽون پاڻو
 آرا = Aara = ساراه جوڳو (رگ ويد ۾ هن جي معنيٰ ساراهڻ آهي)
 مها = Maha = وڏو. (رگ ويد مها = وڏو - سگھ ۽ سگهارو)
 ائتا = AETA = چمڪندڙ.
 گرا = GARA = پيئڻ. (رگ ويد ۾ هن جي معنيٰ شربت پيئڻ / شراب پيئڻ آهي)

ره = RHA = (ارھ) لائق - قابل. (رگويد ۾ لائق ۽ قابل هجڻ)
 آه = ڀل چاڙهڻ . رگويد ۾ آهو AHU معنيٰ ڀل چاڙهڻ آهي،
 ها = حتيٰ ٻوليءَ هن لفظ جي معنيٰ اعتبار ڪرڻ آهي. هاڪا معنيٰ اعتبار جوڳو.

مھه = مک MAKHA = مزيدار (رگويد ۾ مک MAKHA معنيٰ، مزيدار . طاقتور)

مهاھ = MHAH = معزز - محترم (رگ ويد ۾ مها پوجايم آهي)
 ڪنهن ٻوليءَ کي سڃاڻڻ سمجهڻ واسطي فقط اهو ضروري ڪونه آهي ته ان جي لفظن جي ڪن آوازن کي ڪنهن ڄاڻل سڃاڻل ٻوليءَ جي معنيٰ ۽ مفهوم موجب ڏٺو ويو هجي. پر ان سان گڏ اهو به لازمي آهي ته ان جي بناوت تي به ويچارجي ۽ اهو به ڏسجي ته اها ٻولي ترڪيبي لفظن واري Agglutinative آهي يا گرداني (تصريفي) INFLEXIONAL آهي. سنڌو لکت جي اصلي لفظن جي پڇاڙين

۾ گرداني (تصريفِي) وصفون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، اهڙا مثال هيٺ ڏجن ٿا.

(1) بڪ، بڪ + ا، بڪ + آئي AE، بڪ + ها

BAKA, BAKA + A, BAK + AE, BAKA + HA

(2) پڪ، پڪ + آ، پڪ + آئي AE، پڪ + ها

PAKA, PAKA + A, PAKA + AE, PAKA + HA

(3) پ، پ + آ، پ + آئي، پ + ها

PA, PA + A, PA + AE, PA + HA

هتي ڏٺو ويندو ته پ PA، پڪ PAKA ۽ بڪ BAKA سان، آ

A، آئي AE ۽ ها HA جون پڇاڙيون آهن، جيڪي هند - يورپي ٻوليءَ جيان، واسطو ڏيکاريندڙ فعلي صورتون، اسم جون ظرفي حالتون ۽ اضافت جي حالت ڏيکارين ٿيون. مٿي بيان ڪيل سنڌ لکت ۾ موجود هن کان اڳ بيان ڪيل بنيادي نالن جي گردان جو مطلب ■ مفھوم هيٺ ڏجي ٿو.

(1) پ PA معنيٰ بچائيندڙ + آ معنيٰ بچائيندڙ کان. پ آئي PA+AE

پاڻي معنيٰ بچائيندڙ کي يا ڏانهن ۽ پ + ها PA+HA معنيٰ بچائيندڙ جو يا جي.

(2) پڪ PAKA = سنڀاليندڙ. پڪ آ A + PAKA = سنڀاليندڙ کان

. پڪ آئي PAKA+AE سنڀاليندڙ کي يا ڏانهن. پڪ ها

PAKA+HA معنيٰ سنڀاليندڙ جو يا جي (پليٽ XCVI)

(3) بڪ BAKA جو گردان به ساڳيءَ ريت آهي.

امڪان آهي ته باڪ BAKA ڪنهن ماڻهوءَ جو نالو هجي، ڇاڪاڻ ته

هن جي پٺيان پا PA يعني بچائيندڙ ■ پٽ حاڪم جي صفت يا وصف

ڏسجي ٿي.

رگ ويد ۾ به باڪ هڪ ماڻهو جونالو آهي، جنهن جي ابي ڏاڏي جو نالو دلپا DALBHA يا دلپيا DALBHYA آهي. جيڪڏهن هيءُ لفظ پاڳا جي آواز جهڙو آهي ته پوءِ ان جو مطلب ۽ مفهوم ”ديوتا“ وڃي بيهندو. لکت جي پڙهڻي هن ريت آهي: پَ + ڪَ آئي - بَ - ڪَ - آ = پڪائي

بڪا PA-KA-AE-BA-KA-A=PAKAE-BATKA جنهن جي امڪاني معنيٰ ٿيندي: بڪا کان موڪليل سنڀاليندر ڏانهن. ساڳيءَ ريت بَڪَ - آئي - پ - آ = بڪ آئي - پا BAKA - AE - P - A = BAKAE-PA جنهن جي معنيٰ آهي بڪا ڏانهن، جيڪو سنڀاليندڙ آهي. سد پت - آ - SADA - PAT - A جي لکت جي پڙهڻي هيءُ آهي ”طاقتور حاڪم کان“. اهڙيءَ ريت، آ A ۽ آئي AE جي پڇاڙين جو استعمال ڏسڻ ۾ اچي ٿو. جن جي معنيٰ ”کان“ ۽ ”ڏانهن“ آهي ۽ انهن سان گڏ، هه/اهه (HA/AHA) جي پڇاڙي به آهي، جيڪا سنڌ - لکت وارين مهرن تي نظر اچي ٿي. هي مهرجي مالڪ يا مال موڪلڻ واري کي سڃاڻڻ واسطي صحيح نڪتو ڏسڻ ۾ اچي ٿو، جنهن ۾ لکيل آهي فلاڻي يا فلاڻي ماڻهوءَ وٽان يا فلاڻي يا فلاڻي ماڻهوءَ جو وغيره. مثال طور هيءُ لکت ڏسو، پت - بَ - ڪَ - آءِ - پ - ڪَ = پت - پڪاءِ - پَ، جنهن جي معنيٰ آهي: پڇاڻيندڙ طرفان مقرر ڪيل سنڀاليندڙ حاڪم ڏانهن. ڪڏهن وري جنهن ڏانهن مال موڪليو ويندو هو، تنهن ڏانهن پڻ اشارو ڪيو ويندو هو، ته فلاڻي يا فلاڻي ماڻهوءَ ڏانهن. پر هن ڳالهه تي به سوچڻو پوندو ته اضافت وارين پڇاڙين ۾ س بدران هه جو اکر ڇو ڪتب آندو ويو آهي، ته ان جي وراڻي اها آهي ته قديم هند - آريائي ۽ قديم هند - آيراني (II) ۾ ان وقت تائين ٻنهي اکرن لاءِ جڏا اچار موجود ڪونه هو. ڪڏهن ڪڏهن اسان کي اضافت ۽ اسمي پڇاڙين ۾ س جو اکر به ڏسڻ ۾ ايندو

آهي. هيٺ قديم هند آريائي (II) ۽ سنڌي ٻوليءَ جو گردان پيش
ڪجي ٿو:

حالت	سنڌو لکت. هڙاپا / پوءِ وارو هڙاپا دور	اويستان	سنسڪرت
	a	AVESTAN	
	آ	س (س و)	
آءِ ae	a	س-	
هه / اهه / آهايس Ha/	اي	آي،	
Ah/ Aha	(آس) و س اي،	هي - هيا	

سنڌوءَ جي ٻوليءَ ۾ اهو صوتين يا آوازن جو سلسلو بامعنيٰ آهي. مثال طور پ PA جي معنيٰ بچائڻ، پ. هه. را PAH - RA يا پرا PARA جي سگهه عطا ڪندڙ، سهه. پت SAH - PATE جي معنيٰ سوڀارو حاڪم ۽ پ. سدا SADA - PA جي معنيٰ آهي سگهارو بچائيندڙ. ڪڏهن وري ائين به ٿئي ٿو ته هڪ جدا اسم جي آڏو صفتي حالت پڻ ڏسڻ ۾ ايندي. جهڙيءَ ريت سهه. پت SAH - PATA ۾ ڏسجي ٿو. پرلڪت جي گهڻن سلسلن ۾ جدا اسم جي پويان ڏسبو آهي. جهڙيءَ ريت پ. سدا SADA - PA. ڪن لکتن ۾ وري گهڻيون صفتون ڪتب آنديون ويون آهن، مثال طور پهه. پيات PAH - PPAT بچائيندڙ حاڪم يا گهه. پهه. پيات - GHA = PAH - PPAT مشهور بچائيندڙ حاڪم. گهه يا گها GHA جو لفظ پراسي ڏهارٿا PRASIDD-HARTHA ۾ به ڪتب آندو ويو آهي ۽ رگ ويد ۾ هن کي اندرا ڏانهن منسوب ڪيو ويو آهي.

سنڌوءَ جي ٻوليءَ ۾ بناوت ۽ گردانن (تصريفن) جا اهڙا گڻ آهن، جن مان اسان کي وڌيڪ ثابتي ملي ٿي ته سنڌي ٻولي ۽ قديم

هند - آريائي ٻوليءَ جي وچ ۾ ڪو ويجهو سڀند ضرور آهي، جيڪو سنڌي ٻولي جي لغت ۽ لفظي معنيٰ مان ظاهر ٿئي ٿو. اسان کوجنا جو جيڪو طريقو اختيار ڪيو آهي، تنهن ۾ اڳواٽ ڪوبه اصول قائم ڪري ڪونه ڇڏيو اٿئون ته هيءَ ٻولي هند - آريائي سان لاڳاپو رکي ٿي يا هن جو تعلق دراوڙي ٻولين جي نسل سان آهي. ٻوليءَ جي بناوت جي چنڊ ڇاڻ مان اها ڄاڻ ملي آهي ته سنڌو لکت صوتي لکت آهي. سامي لکت، سنڌو لکت جي سڀيوڳي آهي. ماهر هيءَ لکت پڙهي چڪا آهن. سنڌو لکت جي نشانين جو صوتي ملهه به هن لکت جي نشانين جي آڌار تي ڪيو ويو آهي، جنهن مان اهي اهڃاڻ مليا آهن ته سنڌو لکت واري ٻولي قديم هند آريائي ٻولي آهي. ڪينيئر ولسن KENNIER WILSON جو خيال آهي ته سنڌو جي ٻولي سميري ٻوليءَ سان واسطو رکي ٿي. جڏهن ته فيئر سروس، (14) پريولا (15)، نوروزوف (16) KNOROZOV ۽ بونگارڊ ليون (17) BONGARD LEVIN جو چوڻ آهي ته سنڌوءَ جي ٻولي پهرين دراوڙي ٻولي آهي. پر انهن ٻنهي امڪانن کي رد ڪري سگهجي ٿو. پهرئين امڪان جي رد ڪرڻ جو سبب هي آهي ته سنڌوءَ جي ٻولي گرداني (تصريفِي) INFLEXIONAL آهي. پر سميري ٻوليءَ ۾ سادا لفظ گڏجي مرڪب لفظ جوڙيندا آهن. ٻيو امڪان انهيءَ ڪري رد ڪري سگهجي ٿو جو سنڌي ٻوليءَ ۾ اهي وينجن جيڪي آوازن ۾ هڪجهڙائي رکن ٿا، تن جو استعمال گهڻو ڏسڻ ۾ اچي ٿو، پر تامل ٻوليءَ ۾ ائين ڪونه آهي جيڪا دراوڙي ٻولي آهي. ان کان سواءِ تامل ۾ ڪ ۽ گ، ت ۽ د، پ ۽ ب، س ۽ س ۽ س جي وچ ۾ فرق ڪونه ڪيو ويندو آهي. پر سنڌي ٻوليءَ ۾ هر هڪ آواز لاءِ جدا نشان ڏسڻ ۾ اچن ٿا. آخري ڳالهه اها آهي ته سنڌي

ٻوليءَ ۾ هڪ کان ٻارهن تائين انگ لکڻ لاءِ ڊگهيون ليڪون استعمال ٿينديون هيون. پر پراڻي تامل ٻوليءَ ۾ انگن لکڻ لاءِ الف - بي جون ڪي علامتي نشانيون ڪتب آنديون وينديون هيون. مٿي ڏنل ويچارن جي روشنيءَ ۾ چئي سگهجي ٿو ته سنڌي دراوڙي ٻولين جي مڇلي مان ڪانه آهي. انهن گمانن ۽ انومانن جي آڌار تي اها ڳالهه پرکي تصديق ڪرڻ جا گهڻا امڪان آهن ته سنڌي ٻوليءَ جو قديم هند - آريائي ٻوليءَ سان ضرور ڪو سڀڻو آهي. (اهو به چئي سگهجي ٿو ته سنڌي ۽ قديم هند - آريائي لکت جي وچ ۾ وقت جي وڏي وٿي ڪانه آهي). پر سنڌي ۽ قديم تامل ٻوليءَ جي وچ ۾ ڪو لاڳاپو ثابت ڪرڻ انهي ڪري ناممڪن آهي جو ٻنهي جي وچ ۾ ٻارهن سو سالن جي وڏي وٿي موجود آهي. تنهن ڪري ٽين صدي قبل مسيح جي تامل ٻولي جا لفظ، 2000 ق.م کان 1500 ق.م جي قديم سنڌي ٻوليءَ ۾ ڄاڻڻ وڏي غلطي ٿيندي. ان کان سواءِ هن ڳالهه تي به ويچار ڪيو وڃي ته ٽين صدي قبل مسيح واريون تامل لکتون برهمي تحرير ۾ لکيون وينديون هيون.

نوروزوف هن نڪتي ڏانهن ڌيان ڇڪايو آهي، ته هند - آريائي ٻولي لفظي اڳياڙين واري ۽ سنڌي، لفظي پڇاڙين واري ٻولي آهي. انهيءَ نقطي کي هلندڙ باب جي پڇاڙيءَ ۾ اجاگر ڪيو ويندو.

غير سامي علامتي نشانيون.

انهيءَ ڳالهه جو پڪو ويساھ رکڻ لاءِ ته سنڌي ٻوليءَ کي پڙهڻ واسطي، ڪي اوڀريون، اڻ ڄاتل ۽ غير موضوعي ۽ غير اصلي شيون ڪتب نه آنديون ويون آهن، ابتدائي صوتي ملهه انهن نشانين تائين محدود ڪيا ويا هئا جيڪي سنڌو ۽ سامي لکت ۾ هڪجهڙيون هيون. (خاڪو 56-57). ان کان پوءِ اسان ٻي ڳالهه اها

ڪئي جو انهن ٻن غير سامي نشانين (مڇيءَ ۽ انسان) کي پڻ صوتي ملهه ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي سون، انهيءَ ڪري جو اهي سنڌو لکت ۾ گهڻيون هيون، (خاڪو 60-58). اهي ٻئي نشان واضح آهن ۽ انهن جي صوتي وصف ۾ هاڻي ڪنهن به شڪ شڪي جي گنجائش ڪانه آهي. جيئن ته سنڌي ٻولي قديم هند - آريائي ٻوليءَ جي وڌيڪ ويجھو آهي، ان ڪري ماڻهوءَ جهڙي علامتي نشانيءَ کي ايڪروفوني اصول مطابق اسان ”ر“ جو ملهه ڏنو آهي. نر لفظ ۾ ر جو آواز ACROPHONIC آهي ۽ رگ ويد ۾ هنڪي نر NARA/ NR لفظ اندر ڏسي سگهجي ٿو، جنهن جي معنيٰ مرد ماڻهو آهي. جڏهن لکت ۾ موجود علامتي نشانيءَ کي پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي ويئي ته قديم هند - آريائي ٻولي ۾ مرد ماڻهوءَ لاءِ ڪم آيل ٻيا لفظ ڪو مفهوم پيدا ڪري ڪونه سگهيا. ساڳيءَ ريت مڇيءَ جي علامتي نشانيءَ کي سڪولا SAKULA مان سَ جو ملهه ڏنو ويو آهي، رگ ويد ۾ سڪولا هڪ مڇيءَ جو قسم آهي. اسان کي پتو جو سو مهرون اهڙيون مليون آهن، جن تي مڇيءَ ۽ انسان جي ڌار ڌار تصوير يا وري ٻنهي جون گڏيل تصويرون يا انهن جي سامهون علامتي نشانين ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، جيڪي سامي لکت جي علامتي نشانين جهڙيون آهن، جن جو اسان مٿي صوتي ملهه مقرر ڪيو آهي. سنڌي لکت ۾ ملندڙ اهي لفظ معنوي ۽ علم صرف جي نقطه نظر کان قديم هند - آريائي ٻوليءَ سان ويجھو لاڳاپو رکن ٿا. تازو داني صاحب به هن ڪتاب جي مصنف کي ٻڌايو آهي ته جڏهن مڇيءَ جي علامتي نشاني ڪنهن ٻي نشاني سان گڏ نه آهي ته پوءِ سمجهڻ ڪيي ته اها نشاني خود ملائيندڙ نشاني آهي اهڙيءَ حالت ۾، جيئن اويستان ٻوليءَ ۾ آهي. جيڪڏهن مڇيءَ جي نشانيءَ جو ملهه XS مقرر ڪيو

وڃي ته قديم هند - آريائي لکت موجب اهو به وڃي س / س جي برابر بيهندو. ان کان سواءِ مڃي جي هيءَ علامت ڪڏهن ڪڏهن ته سنڌوءَ جي لکت جي هڪ سلسلي ۾ به ٻه ٽي ٽي پيرا لڳاتار ڏسڻ ۾ اچي ٿي. پر جيئن ته لکت جي هڪ سلسلي ۾ تن هڪجهڙن ملائيندڙ آوازن جي هڪ هنڌ گڏ ٿيڻ، جنهن جو مثال ڪنهن به ٻوليءَ ۾ موجود ڪونه آهي، تنهن ڪري اسان ان نشان کي خُص جي بدران رڳو س وينجن وارو سولو مله ڏنو آهي.

سنڌوءَ جي ٻولي جون ٻيون خوبيون جهڙوڪ: فعلي ترڪيبون يا اسمن جي مرڪبن جو جڙڻ، تن بابت بيان ڪنهن ٻئي هنڌ ايندو. هيٺ اسان سنڌو جا اهي لفظ ڏنا آهن، جن ۾ مڃي ۽ ماڻهوءَ جي علامتي نشاني ڪتب آندي وئي آهي، جنهن مان اسان کي پتو پوندو ته علم صرف ۽ معنيٰ جي نقطه نظر کان سنڌو لکت واري ٻولي وڌيڪ واري ٻوليءَ جي ويجهو آهي.

مطلب

سنڌو جي

لکت وارا لفظ

پير/پر	PPR/RP	ٻچائڻ (رگويد). پرو PURU گهڻا، سگهارو (پليت XCIV)
ر		وڃڻ (TOGO) (رگويد)
در	DR	چيڻ (رگويد)
تر	TR	پار اُڪرڻ. تراءِ TRAI ٻچائڻ. (رگويد)
تر/ترا	TRA/TRA	ٻچائڻ (رگويد)
ترد	TRD	چيئون چيئون ڪرڻ
ٿر	TRH	چيپائڻ، پيرن هيٺان لتاڙڻ

دره	DRH	سگهارو، دشمن. درنھ = DRNH سگھ (رگويد)
بدر، پدر	BADAR/ BHADAR	مان وارو، محترم- ڌڻ (رگويد)
دره	DRHA	رهواسين جو نالو (درو: رگويد)
برهي	BARHI /BARHAI	گاه جو هڪ قسم. اگنيءَ جو نالو (ڏسو برهشي. رگ ويد)
تتر	TATR	پار اڪرڻ جي فعل کي زور سان اچارڻ.
تریت/ ترت	TRITA/TRATA	اگنيءَ جو نالو (رگويد) بچائڻ وارو
سر	SR	وهڻ (رگويد)
برھ	BRH	وذائي وڌو ڪرڻ، وڌائڻ، وڌو (رگويد)
ھر	HR	تباھ ڪرڻ (رگويد)
رڪ	RK	پوڄا ڪرڻ، ساراهڻ، ارڪا ARKA منتر ۽ ياجينا (رگويد)
گر	GR	راڳ ڳائڻ. ساراهڻ (رگويد)
مر	MR	مرڻ (رگويد)
را/ر	RA / RA	ڌن، ڌن جو ديوتا (رگويد)
رد	RAD / RD	چمڪڻ (رگويد)
ترید = تریڏا	TRIDA/ TRIDHA	تيڻو (رگويد)

سرسبز خوشحال (رگويد)	RDHA	رڌا
عطا ڪرڻ (رگويد)	RA / RA	را / را
ڌن. (ري RAY = ڌن (رگويد)	RAE - RAI	ريءَ / راءِ
بچائڻ جي فعل کي زور ڏئي چوڻ (رگويد)	PAPR	پپر
پاڻيءَ واري جاءِ (رگويد)	PRAPA	پرپا
اهي لفظ جن ۾ مڇيءَ جي نشاني ڪتب آندي وئي آهي ۽ جن جو ملهه س/س مقرر ڪيو ويو آهي، تن جو هيٺ ذڪر ڪجي ٿو.		
سزا ڏيڻ (رگويد)	SAS	سَاسَ
حڪومت ڪرڻ (رگويد)	SAS = SAS	سَاسَ
سگهارو ٿيڻ (رگويد)	SAK	ساڪ
رستو (رگويد)	SAP	سَپ
ڌيرج. (رگويد)	SAMA	سَما
ساراھڻ، سويارو (هي لفظ سمس SAMS ۽ سڌ SAD مان ورتل آهي (رگويد)	SANNA	سَنا
سگهارو (هن کي سڪرا SAKRA پڻ اچارو وڃي ٿو (رگويد)	SAKA	ساڪا
سويارو. مڪيه (رگويد)	SADA	سادا
سويارو ٿيڻ (رگويد)	SAH/ SAH	ساهه / سهه
پيڙيءَ جو ناڪڻو. (رگويد)	SASKA	ساساڪ
ڪمانڊر (رگويد)	SASDA	سَاسدا

سَواتا	SATA	سو. (رگويد)
ساتريا	SATRAPA	دشمن کان بچائيندڙ
ساڀا پار	SAPA-PAR	پٽ پاراتي کان بچائيندڙ.
دڻا	DA	پوڄا
پسا	PAESA	مُنهَن (خوبصورت مهاندو. رگ ويد ۾ سُپسا آهي)

گڻپ جا انگ (خاڪو 63. 61)

سندو لکت جي پڙهڻ وارن ٻن مرحلن دوران، هن لکت کي سمجھڻ جي ناتي سان اسان کي ڪي مکيه اهڃاڻ مليا آهن، جن مان پتو پوي ٿو ته هن لکت ۾ اهڙيون نشانين موجود آهن، جيڪي سامي لکت سان هڪجهڙائي رکن ٿيون، ڪي نشانين اهڙيون به آهن، جن جي معنيٰ ايڪا AEKA يعني هڪ، هيت معنيٰ ست - دسا معنيٰ ڏهه ۽ ساتا معنيٰ سو آهي. هي لفظ هند - آريائي ٻوليءَ سان واسطو رکن ٿا جيڪي ويدن ۾ پڻ موجود آهن. اهو به امڪان آهي ته اهي هند - آريائي (II) جا لفظ هجن. ان ڪري گمان آهي ته سنڌي ٻولي قديم هند - آريائي ۽ هند - آريائي (II) جا مکيه معياري لفظ ڪتب آندا هجن. اسان کي سنڌ لکت بابت هڪ ٻي ڳالهه اها معلوم ٿي آهي، يا ته هن ۾ تارونءَ مان نڪرندڙ اچارن وارا اکر جهڙوڪ چ، ج ۽ جهه يا زبان جي چوٽي ۽ تارونءَ وسيلي نڪرندڙ آواز CERELSSALS ت، ٺ، ڙ ۽ ڌ جا اچار ڏسڻ ۾ ڪونه ٿا اچن، تنهن ڪري معياري لفظن بدران هيٺيان لفظ استعمال ڪيا ويا آهن:

سنڌي			قديم هند - آريائي		اويستان
I	ايڪا = هڪ	ايڪا	AIKA = هڪ	ايو	AEVA
II	دوا = ٻه	دوا	DVA = 2	دوا	DVA
III	ٽر = ٽي	ٽري	TRI = ٽي	پري	PRI
IIII	چار = چار	جنو وار	CATVAR	چپ وار	WAR CAP
IIIII	يا بنت = پنج	پنج	PANCA	پنج	PANACA
IIIII	سس = چهر	ساس	SAS	هس وس	HSVAS
III	يا III				
IIIIII	هپت = ست	سپتا	SAPTA	هپت	HAPTA
III	يا III				
IIIIII	اشت = اٺ	اشت	A'STA	اشت	A'SAT
III	يا III				
IIIIII	نو = نو	نَو	NAVA	نَو	NAVA
III	يا III				
IIIIII	يا دس = ڏهه	دسا	DASA	دس	DASA
IIIIII					

سندو لکت ۾ ڪي انگ ايڪا، ڏوا، تري اڌ اڪري صورت ۾ لکيل آهن (پليٽ XCV) ايڪا جي لاءِ جيڪا علامتي نشاني ڏنل آهي، سا اڪيلو هڪ يعني لاثاني هڪ. جهڙيءَ ريت ايڪا آهي، جنهن جي معنيٰ آهي PA پا يعني اهو بچائيندڙ جنهن جو ڪوبه مٿ ٿاني ڪونه آهي. ٻن لاءِ جيڪا علامتي نشاني ڏسجي ٿي سا ڏوا DVA جي اچار سان هڪجهڙائي رکي ٿي، جنهن جي معنيٰ ٿيندي روشني سهائي يا سرگ. پٽ ڏيائو PATA - DYAU معنيٰ الاهي حاڪم يا چمڪندڙ حاڪم. رگ ويد ۾ ڏيو DYU جي معنيٰ هئوس HAVIS به آهي. تن جي انگ کي گهرڙي TRI جي صوتي ملهه موجب ڏيکاريو ويو آهي، جنهن جا ڪجهه مثال هيٺ ڏجن ٿا: پراترڪا PARATRKA يعني مٿاهين شان واري تثليت. ترڌا TRADA ۽ تري ڌا TRIDHA ٿيڻو. ٿرڻا = ٿرڻا = اگني. ٿراتر TRATR = بچائيندڙ = اگني وغيره. ان کان سواءِ 4 ۽ 10 جون علامتي نشانيون اهڙيون آهن، جن مان عددي انگ جو مطلب نڪري ٿو. فن لئند، روس جي ماهرن ۽ ان سان گڏ مسٽر فيئر سروس جو خيال آهي ته قبي جهڙي علامتي نشاني ڏهن جو انگ ظاهر ڪري ٿي. جتي ان قبي جهڙي شڪل هيٺان به يا چار ليڪون نڪتل آهن ته اهي 2+10 يا 4+10 پڙهڻ گهرجن. ٻين عالمن جو خيال آهي ته U ڏهن جي انگ جي علامتي نشاني آهي. جيڪڏهن سنڌ جي لکڻهارن وٽ ڏهن جي هڪ علامتي نشاني هجي ها ته ان جي بدران ڏهن ليڪا ڪونه ڪڍن ها. وِج VII پنهنجو خيال هن ريت ظاهر ڪيو آهي ته ويدن ۽ سنڌ سڀيتا ۾ ڪجهه KHA جو مطلب سونيا SUNYA يعني ٻڙي آهي. پر ڪ + ه جا وسرگ آواز Aspirate تمام گهٽ ڏسڻ ۾ آيا آهن ۽ ه جي

اچار کي ظاهر واري ٽسول Trident جهڙي نشانيءَ کي ٻيڻو ڪري ڏيکاريو ويو آهي. هن مان ائين ظاهر ٿئي ٿو ته ٻنهي مان ڪابه نشاني ٻڙيءَ جي پين سان گڏي معنيٰ ڪانه ٿي ڏيکاري. ٻئي پاسي سوپارا پاپا Subharayapa جو خيال آهي ته ڏسو، ڦٽي يا ڏانڊاريءَ جهڙيون علامتي نشانيون آهن، پوءِ اهي اڀيون يا ليٽيل سنوت ۾ هجن تڏهن به ڳڻپ جو انگ ظاهر ڪن ٿيون. ٻين عالمن جو خيال آهي ته گهڻين لکتن ۾ ويدن جا ڀڄن وغيره نقل ڪيل آهن. پر هي انومان ۽ اندازا لکت جي بناوت بابت ڪا اصولي ۽ باضابطه چنڊ چاڻ ڪانه چئي سگهبا ۽ نه وري اهڙن طريقن اختيار ڪرڻ سان هيءَ لکت پڙهي سگهبي.

هن لکت کي انگن وسيلي پڙهڻ جا ڪجهه مثال هيٺ ڏجن ٿا، جن ۾ انهن جي معنيٰ پڻ سمجهاڻي وئي آهي. (خاڪو 65. 61).

ايڪ پڪ را AEK-PAK-RA اڪيلو سنڀاليندڙ، عطا ڪندڙ
ايڪ سانا AEK - SANNA اڪيلو سوپارو، اڪيلو ساراهيل
پاڏيائو. اساو PA-DYAU-ASVA ٻڄاءِ اساو ديوتا يا ٻڄائيندڙ
چمڪندڙ اڱني.

ساهه. ترا SAHA-TRA سوپارو ٻڄائيندڙ. ڏسو تراتره اڱنيءَ جي مٿر.

ساد. اتر SADA-ATRI مهان اتر. هي حوالو ڀڄن جوڙيندڙ اتر ڏانهن آهي. جيڪڏهن 111 کي تر پڙهنداسين ته اتر ATAR جو لفظ باه جي ديوتا جي معنيٰ ڏيکاريندو.

پا ڪتر. ها PA-CATR-HA چئن جو ٻڄائيندڙ. هيءُ اشارو چئن قسمن جي قربانيءَ ڏانهن آهي.

ڪتر سادا QATRSADA = چار مهان . اهي چار ڪير آهن؟ تن جو پتو ڪونه ٿو پوي. پر، سادا SADA جو اشارو ٻل چاڙهڻ ڏانهن آهي. دراهاس - پنت پائي DRAHAS DRH - PAE PANT - DRUHYU دره (دروهيہ DRUHYU) لاءِ جيڪو پنجن جو بچائيندڙ آهي، رگويد موجب دوروهيه پنچاجنا (PANCAJANAH) سان واسطو رکي ٿا. مھا سسا سادا SADA - SSA - MAHHA ڇھ مهان ڏاتار پا هيٺ - ساس - رادا RADA - SAS - HAPTA - PA قدرت طرفان بچائيندڙ حاڪم.

جيڪو ستن جو بچائيندڙ آهي يا جيڪو ستن ساراه جوڳن خوشحال سدا روشن وجودن کي بچائي ٿو. هيٺ ساس جو اشارو شايد ستن چمڪندڙ Saptarsis تارن ڏانهن آهي.

ڀاڳ استا - ڪا: BHAG - ASTA - KA استاڪا = ڏاتار. هي ماڻهوءَ جو نالو آهي.

دس دا DASA DA ڏهن کي بچاءِ. ڏهن جي سهائتا يا واهرڪر ڏهن کي بچائڻ جي گذارش آهي. رگ ويد دسا.

راجنا DASA RAJNA آهي. دها DHA بچاءِ (رگويد)

تصويرون (خاڪو 63-65-70)

سندو لکت ۾ بنيادي چوڻيهه روان نشانين کان سواءِ اناويهه تصويري علامتي نشانين آهن، (خاڪو 36). انهن مان اٺ تصويري نشانين گهڻيون (وري وري) ڏسبيون آهن، باقي ٻيون ڪڏهن ڪڏهن اک تي چڙهن ٿيون. آوازن جي ٻين مددي AUXILIARY نشانين (ليڪن) يا تصويري يا روان علامتي نشانين، يا هڪڙين تصويري علامتن کي ايئن يا روان ليڪن سان ٻين تصويري علامتن سان ملائڻ مان ظاهر

تٽي ٿو ته انهن مان گهڻيون علامتي نشانين صوتيه نشانين آهن. ان جو مثال اهو آهي ته وچون ۽ پير جي تصويري نشانن مان انهن روان نشانين کي ملايو ويو آهي جن کي اءِ ۽ هَ جو صوتي مله ڏنو ويو آهي. پيو ته ٽڪري يا جبل جي علامتي نشاني کي چوڊگي ۽ پير جي پن جي علامتي نشانيءَ سان ڳنڍيل ڏسجي ٿو (خاڪو 39). ان کان سواءِ پڪيءَ جي تصويري نشانيءَ سان اها روان علامتي نشاني ملائي وئي آهي، جنهن جو صوتي ملهه RA آهي (خاڪو 63). هن مان واضح ٿئي ٿو ته مورتون يا تصويري علامتون فقط تصويري تحريرون ڪونه رهيون هيون ۽ نه وري انهن ۾ لفظي تحرير جي ڪا خاصيت باقي هئي. ائين به چئي ڪونه ٿوسگهجي ته اها ڪا الف - ب به هئي. پر اها لکت پڌاڻي ضرور هئي ۽ ٻن ٽن مثالن کان سواءِ انهن جي شڪل صورت لفظن جي علامتي نشاني هئي. مٿي بيان ڪيل اناوين تصويري نشانين مان اٺن جي صوتي ملهه جو تعين ڪيو ويو آهي، جيڪو تسلي بخش آهي. اسان ڄاڻون ٿا ته سنڌي هند - آريائي ٻولي جي بلڪل ويجهو آهي، ان ڪري سنڌ لکت جي تصويري علامتي نشانين جبل، ماکيءَ جي مک، پڪي، وچون ۽ پير جي پن جو صوتي ملهه تعين ڪرڻ ۾ هند - آريائي ٻوليءَ کان مدد ورتي وئي آهي. اسان هن ڳالهه ۾ ڪنهن ٺلهي اندازي کان ڪم ڪونه ورتو آهي. ڇاڪاڻ ته مذڪوره لفظ، تصويري علامتي نشانين مان ٺهيل آهن، جن کي اسان پڌن جو ملهه ڏنو آهي ۽ انهن کي ڀيٽي تصديق ڪري سگهجي ٿي. مثال طور اسان پڪيءَ واري تصويري علامت کي ساڪ SAK ملهه ڏنو آهي، جيڪو اسان رگويد ۾ بيان ڪيل هڪ (شگون) سُرڻ واري پڪي ساڪونا يا ساڪنتا تان ورتو آهي.

جڏهن پڪيءَ لاءِ پڪشي، وهاڳ وغيره جهڙن ٻين استعمال ٿيندڙ لفظن يا پڪيءَ جي نالن (مثلا تيري tittiri) مان ملهه ڪيڏن جي ڪوشش ڪئي وئي ه اهي نا مناسب لڳا جڏهن پڪيءَ جي مررتي نشانيءَ کي ”پڪش“ يا ٿٽ يا ٿٽ جو ملهه ڏئي ٻين نشانين سان گڏي پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي وئي ته انهن مان به ڪو مفهوم ڪونه نڪتو. نيٺ ان نتيجي تي پهتاسين ته سڪ ملهه تسلي بخش هو. اهڙيءَ طرح ٻين هيٺ بيان ڪيل تصويري لکت جي علامتي نشانين کي به صوتي ملهه ڏيڻ وقت ساڳين ويچارن مطابق توريو تڪيو ويو.

خاڪو نمبر تصويري لکت قديم هند آريائي پڊن مطابق قدر ڪيترا پيرا

63-65 ٻني، ڪيت، ميدان ڪشيترا ڪشاترا ڪشه (ڪيت) 217

چودڳي ROAD تارا تر 157

CROSS

106 وچون SCORPOIN ورسچيڪ ورس

پير پير جو پن اشاوتا آشق 90

78 ٿاما ٿا

خاڪو. 65 ٽڪنڊو- ليٽيل سنوت

وارين ليڪن سان-

(گهر) شهر لاءِ

66 تصويري لکت.

(شگون) سوڻ وارو پڪي شاڪونا شاڪ 55

ٽڪري آدري آدر

46	هس	هستا	هت	خاڪو نمبر 65
42	ترد/تريدا	تريدا	تي	=
23	مڪش	مڪشي	ماڪيءَ جي مڪ	=
55	سوان/سونا	سوان/سونا	جانور (ڪتو)	=
26	سرن	سرنگا	سگ	=

هنن کان سواءِ ٻيون به ٻارنهن تصويري علامتي نشانين اهڙيون آهن جن کي اڃا ڪو صوتي يا لفظي ملهه ڪونه ڏنو ويو آهي. پر 3200 علامتي لکتن جي انهي سڄي وڻي مان پنج نشانين اهڙيون آهن، جيڪي ٻاويهن کان ٽيهه ڏنيون ويون. باقي ٻين جو ورجاءُ اڃا به گهٽ ڏنو ويو آهي. تنهن ڪري سنڌي ٻوليءَ جي سڃاڻڻ تي اهي ڪنهن به طرح تي اهي اثر انداز ٿي ڪونه ٿيون سگهن. ڪل 3200 لکيل شين مان ڇهه سو اهڙيون نشانين آهن، جيڪي ڀڄي پري ناس ٿي ويون آهن، تنهن ڪري اهي سنڌي ٻولي کي سمجهڻ جي ناتي سان لاپائيتيون ڪونه ٿيندو. باقي 2600 لکيل شين مان 1500 اهڙيون آهن، جن کي تسلي بخش نموني پڙهيو ويو آهي ۽ لکت جي مقصد کي چڱيءَ پر سمجهيو ويو آهي. انهن اهم تصويري علامتي نشانين جي هيٺ معنيٰ ڏجي ٿي جن جو ورجاءُ گهڻو ڏنو ويو آهي:

پير جي پن جي علامتي نشاني (1) اشوا. ماڻهوءَ جو نالو. اشوا هڪ ڏاهي ماڻهوءَ جو نالو سندس ابي ڏاڏي مان ڪنهن ماڻهوءَ جو نالو سمودري SMUDRI. رگ ويد ۾ اگني کي اشوا به چيو ويو آهي. (2) پتا PATA اشوا ڪا جنهن جو مطلب آهي، اشواڪا

حاکم یا سردار اگني. (3) اشوا اوشا OASA (اوشا). پا، معني
 بچائيندڙ، سدا چمڪندڙ اگني يا اسوا (باهه جو ديوتا)، جيڪو
 سدائين روشن محافظ آهي. (4) اشوا-س-تر=اسوا-ساترا معني
 گهوڙي جو ٻل چاڙهڻ يا اسوا جي آڏو قرباني. ساترا SATTRA سوما
 SOMA جي قربانيءَ جو هڪ طريقو آهي. يا اها قرباني جنهن جي
 ڪرڻ سان انسان جو درجو بلند ٿئي (رگويد). (5) هپته ساس
 SASA HAPTA (يا سا) معني ستن جي حاکم وٽان. يا ساراهيل
 ستن جو اشوا.

ويچون جي علامتي نشاني (6) ورسا-پا پر=سگهارو بچائيندڙ
 (ورسن). مهان سگهارو (رگويد). ماڻهو جو نالو (اثر ويد) (7) پاٿر
 ساڪ ورسا. بچائيندڙ کان. ورسا جيڪو سگهارو محافظ آهي.
 ورسا، اندرا، وشنو، اگنيءَ جو لقب به آهي (رگويد). (8) پا-
 ساس-پا ورسا-تا (تارا)=بيچاء سسپا تون سگهارو بچائيندڙ آهين.
 هتي چوڊڳي واري علامتي نشانيءَ کي صوتياتي تصويري علامت
 طور لکيو ويو آهي، جنهن کي تار TAR يعني گذري وڃڻ، لنگهي
 وڃڻ، پار پوڻ جو صوتي ملهه ڏنو ويو آهي. جيڪڏهن ڪنهن
 حڪمران يا ديوتا لاءِ لکيل آهي ته جنهن لاءِ بچائيندڙ جو لفظ ڪتب
 آندو ويو آهي ته هن لکت جو مفهوم ڪجهه هن ريت هجڻ گهرجي:
 بيچاء سسپا، تون ئي سگهارو حڪمران آهين. سسا جو لفظ ساس
 SAMS تان ورتل آهي، جنهن جي معني آهي سارا جوڳو. (9) ورسا
 ساء-ترتا = ورسا-تراتا، (سگهارو) بچائيندڙ. (10) اسواها-
 پا-ورس-سس ماهي اسواڪاء = بچائيندڙ، مردانگي وارو وڏو
 حڪمران. هتي ڏسڻ ۾ ايندو ته جتي لکت جيان ورس جي پڇاڙي،

س سان نظر اچي ٿي. ٽڪري يا جبل جي علامتي نشاني. (11) پا
 ٽوا "PA DVA (= ڏيو DYU)، سسا بادرا (يا يادرا). جنهن جي
 معنيٰ ٿيندي، بچاءِ ساس ديوتا (يا ساس حڪمران) جيڪو ڌن وارو
 ۽ سڳورو آهي. (12) ڦادراما- دواپا (يادرا- ما- دواپا) تمام گهڻو
 سڳورو ڌن وارو) ٻيٽ Island. (13) دوا- اپا= دواپا، ڌرتيءَ جي ان
 ٽڪري ڏانهن اشارو آهي، جيڪو ٻن پاڻين يعني ٻن درياهن جي وچ
 تي آهي، اهو اثر ويد جي لفظ دواپا جو هم آواز ڏسڻ ۾ اچي ٿو ۽
 رگ ويد ۾ دويپا DVIPA آهي. (14) اسواپا- قادرا- ما (يادرا-
 ما)، جنهن جي معنيٰ آهي اسپواپا، جيڪو گهڻو سڳورو آهي. رگويد
 ۾ يادرا جو مطلب ڌن آهي. (15) ڏيو DYU ڏيو DIV معنيٰ ديوتا يا
 چمڪندڙ. (16) پا دردا- پا- ساڪا= بچاءِ داردا، سگهارا بچائيندڙ.
 داردا ماڻهو جو نالو آهي. در کي جيڪڏهن زور ڏئي پڙهيو ته دادر تي
 پوندو، جنهن جي معنيٰ آهي عزت ۽ احترام ڪرڻ (رگويد). (17)
 دادر- سا ساڪا- ترادا. (ترادا معنيٰ ترئيدا). مات وارو (ياداردا)
 بچائڻ وارو ڪمانڊر. (18) قادرا (يادرا) اوماسا تريدا= بچائيندڙ
 سڳورو ساڻي. (19) ڪسڪ ساداها- ايڪا- اسوا= لاثاني گهوڙي
 ورهائيندڙ. (ڪسد= ڪهن ورهائڻ رگويد). جيڪڏهن ڌرتيءَ جي
 علامتي نشاني ڪساتر KSATRA آهي ته پوءِ لکت جي پڙهڻي هن
 ريت ٿيندي ڪسڪا ساترا. دا. ها = ايڪا. اسوا. ملڪ عطا
 ڪندڙ لاثاني اسوا (اگني). پڪيءَ جي تصويري علامت. (20) پاتا
 (ساڪا) ها = ساڪا حاڪم جي مهر. ٻڌ دور کان اڳ هندستان ۾
 ”ساڪا“ حڪمران گهراڻو هو، جنهن جو ماضي ڏاڍو شاندار رهيو
 آهي. جيڪڏهن هيءَ علامتي نشاني ڏنگين اندر آهي ته پوءِ سمجهڻ

گهرجي ته اهو ڪنهن نالي ڏانهن اشارو آهي. (21) ساڪا ڪترڪا= جيڪو چئن سگهارن تي مشتمل آهي. (22) (سڪارا دوا) ساساڪا. ترڊا قدرت جي طرفان بچائيندڙ سگهارو ڪمانڊر. (23) اسواڪا. پاھ. ورسا. ساسا= (ساسا). مها. اسواڪا= بچائيندڙ طاقتور وڏو حڪمران. (24) پادرا. تر. تر. (= تراتر). پا پنتا. ها = سڳورو بچائڻ وارو (اڱني) پنجن جو محافظ. هتي تراتر جو اشارو اڱنيءَ ڏانهن آهي، جنهن کي رگويد ۾ تریتا يا تراتر به سڏيو ويو آهي. جيڪڏهن پنتا. ها کي هڪ لفظ جي صورت ۾ پڙهيو ته ”پنجوڻو“ جو مطلب نڪرندو، جنهن جي معنيٰ پنجوڻي قرباني آهي ۽ اڱني ان جو محافظ آهي.

ڌرتيءَ جي علامتي نشاني (25) راکسڪس= بچائڻ يا پهرو ڏيڻ (رگويد). شايد هيءَ علامتي نشاني تصويري تحرير سان واسطو رکي ٿي جنهن جو صوتي ملهه ڪسا آهي (ڪساترا = حڪومت. طاقت). حتي لکت ۾ ميخي خط واري علامتي نشاني ايڪساترا پڻ ايڪسا جو صوتي ملهه رکي ٿي. جيڪڏهن لکت کي رڪسا ڪري پڙهيو ويندو ته ان جي معنيٰ تارا ٿيندي (26) پا ترڪسڪس= بچاءِ ترڪس (رگويد موجب ترڪس ماڻهوءَ جو نالو آهي، جنهنجي وڏي جو نالو تراساداس ياوا. TRASADASYAVA هو. جيڪڏهن هن لکت کي ترا. ڪس ڪساترا پڙهيو وڃي ته ملڪ جي بچائيندڙ جو مفهوم نڪرندو. (27) ڏاڪساها = لائق يا ماهر. (28) ڏاڪسا. دواپا = ڏاڪسا ديواپا. (29) ساترا. ڪساترا= بادشاه جي قرباني يا قربانيءَ جي طاقت. (ڪساترا= ڌرتي. ملڪ. حڪومت طاقت رگويد) يا قرباني ڏيڻ جي طاقت (30) ”ڪساما“ پاھ. پاير= بچائيندڙ

پاڻر خطائون معاف ڪر. (هيءُ سنڌ سڀيتا جي هڙاپا علاقي جو حڪمران هو. رگويڊ ۾ هن کي پير PIPR ڪري لکيو ويو آهي. ٿي سگهي ٿو ته هن جو پير PAPR جهڙو آواز هجي.

(31) ترمراڪس ڪسا = تباھ ٿيڻ کان بچاءُ (مراڪس = پيهڻ، مهڻ، ناس ڪرڻ). (32) پارا، ترڪس ڪس = سڀ کان مٿاهان تراڪش. هن لکت کي هن ريت پڙهڻ گهرجي، پارا ترا = ڪساترا = ملڪ جو سڀ کان مٿاهون بچائيندڙ.

هيٺ ٻه لکتون ڏنيون ويون آهن (الف) ڪساما - بادا (ب) پپتا - ڌڪسا = بخش ساراه جوڳا لائق حاڪم. (ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته هيءُ معافي لاءِ ڪا گذارش آهي، جيڪا تعريف لائق ۽ ڏاهي حاڪم کي ڪئي وئي آهي). يادا = ساراه جوڳو. اهو پند (گذارش ڪرڻ واري) جو ڪم آهي ساراهون ڪري (رگويڊ). (33) شاڪا - ڪشاتا - پنتاها - معنيٰ پنج سگهه زخمي. پر هيءُ جملو پنهنجي پاڻ جي نفي ٿو ڪري. جيڪڏهن لکت ۾ ڪشاتراتا جو لفظ وڌو وڃي ته مطلب ٿيندو، ”ڏيڻ واري جو طاقتور ملڪ“.

متفرق علامتي نشانيون:

پاڻ ۾ ڳنڍيل ٿي ٿڪندا: هتي ٿي ٿڪندا ڳڏيل صورت ۾ ڏسڻ ۾ اچن ٿا. (اهي نشانيون د لاءِ آهن). هن علامتي نشانيءَ جو صوتي ملهه ترد يا تريدا آهي. هيءَ روان نشاني تريدا/ ترادا/ تربدا لاءِ لفظي نشاني طور ڪتب ايندي آهي. جڏهن هيءَ نشاني چٽي جهڙي نشانيءَ هيٺان ڏسڻ ۾ ايندي، ته ان جو مطلب نالو يا لقب هوندو آهي. اهو زمان ۽ مڪان کي ٽن ڀاڱن ۾ ورهائڻ جو هند - يورپي نظريو

آهي، جنهن کي اسان هتي سنڌي لکت ۾ ڏسون ٿا، جنهن تي انحصار ڪرڻ واسطي ٽڪو (ٽرڪو) يا ٽريڪا يا تريدا جو لفظ ڪتب آندو ويو آهي، اها اڌ اڪري علامتي نشاني گڏيل ٿي ٿڪندا آهي. رگويد ۾ ترد جو لفظ ڪتب آندو ويو آهي، جنهن جو مطلب آهي ته ”اچو ته انهن کي آزاد ڪريون“ ٻي معنيٰ اٿس ڦاڙڻ - دور ڪرڻ - ڦيٽائڻ وغيره. جيڪڏهن هن کي تريدا ڪري پڙهيو ته مطلب ٿيندو ”ٿيڻو“ يعني ٽن قسمن جا گڻ. تراڌا جي معنيٰ آهي ”ٽن جو“. (34) راما - ترد - آئو، سا : راما، تريدا، اوسا، جنهن جي معنيٰ آهي نهايت سهڻو ٽن پاسن کان چمڪندڙ يا تريدا = جيڪو سهڻو ۽ چمڪندڙ آهي. هي اشارو اڳتي ڏانهن آهي، جنهن کي ٽي شڪليون آهن. (35) ساڪرا - تريدا = سگهارو تريدا. (36) پا ڀاڳ - تريدا: بچاءِ ترائيدا سردار. (37) تريداها - ساسادا = ترائيد جو ڪمانبر.

ٿڪندو، جنهن ۾ افقي سنوت واريون ليڪون آهن.
هن علامتي نشانيءَ کي ڌ جو صوتي ملهه ڏنو ويو آهي. ڇاڪاڻ ته هن ۾ به اڌ اڪري نشانين شامل آهن. انهن مان هڪ جو صوتي ملهه د ۽ ٻيءَ جو هه آهي. امڪان آهي ته هيءَ نشاني، جتي لکت جيان ڪنهن ننڍي وڏي شهر جو مفهوم ڏيکاريندي هجي. (19) گهڻين لکتن ۾ ڌ جو صوتي ملهه مناسب معلوم ٿيو آهي، پر سڀني ۾ نه. هتي ٻنهي قسمن جي علامتي نشانين جو ذڪر ڪيو ويو آهي. (38) ڌا - تريديس - پا” ساسا - دوا داسا = بچاءِ، بچائڻ وارا ديوتا، ٻارهن جا حڪمران. لکت ۾ تري داسا جو لفظ ڪتب آندو ويو آهي. هتي انهن ستارن ڏانهن اشارو آهي، جن کي ديوتا به سمجهيو ويندو هو (رگويد). ڌا يا دها معنيٰ: ڏيڻ، عطا ڪرڻ، بخشڻ، مدد ڪرڻ،

ٻڄائڻ آهي (رگويد) (39) ڌاڪا - ڀاڀر = لائق ٻڄائيندا - ڏاها ڀاڀر. جيڪڏهن سوچي ڏسبو ته اهڙين ليڪن وارن ٽڪنڊن جو صوتي ملهه ڌڪو نه ٿو لڳي. ٿي سگهي ٿو ته اها تصوري تحرير هجي يا ڪنهن لفظ جي قطعي ٻڄاڙي هجي. ههڙيءَ ريت اسان جتي لکت جي لفظ ”وڏي“ جي ٻڄاڙي ڏسون ٿا. ٿي سگهي ٿو ته ٻنهي لکت ۾ هن جو مطلب، ”وڏا ديوتا ٻڄاءِ يا ٻارهن جا حڪمران يا ملڪ جا وڏا ٻڄائيندڙ، هجي“.

هت جهڙي علامتي نشاني.

هن علامتيءَ نشانيءَ کي هست مان نڪتل هس پڌ وارو ملهه ڏنو ويو آهي. (40)

ٻاهه- هاس - ڀات = ٻڄائيندڙ حاڪم. حتي ٻوليءَ ۾ ڀاهس جي معنيٰ ٻڄائڻ آهي. (41) ها هاس - گاويا. معنيٰ: دل لڀائيندڙ ولهار. (هاس کي جڏهن زور ڏئي اڇاريو ته ها هاس ٿي پوندو. (رگويد ۾ گاويا جو مطلب ولهار PASTUSE LAND آهي.

ماڪيءَ جي مک جهڙي علامتي نشاني.

هن علامتي نشانيءَ کي پڌن جو ملهه مک يا مکش ڏنو ويو آهي. (42) مک - هاس = مهاس معنيٰ شان شوڪت، طاقتور (مهاس = وڏائي - مهانتا - طاقت - رگويد). (43) مک - هيت - ها = ستن ڏاتارن يا کلمڪن جي مهر. هڪ مڪا هڪ ڏند ڪٽائي ماڻهو جو نالو آهي ۽ اندرا کي به انهي نالي سان سڏيو ويندو آهي. (44) ت (=تار) دوا (ڏيو DYU ڏيائو DYAU) ڀڀات (ساڪا) آ = قدرت طرفان ٻڄائيندڙ حاڪم ساڪا. (هتي پهرين علامتي نشاني ديو يا ديوتا جي لفظ جي معين ڪندڙ صفتي ٻڄاڙي آهي)

سندو لکت ۽ سنڌي ٻوليءَ جي اوسر.

قديم دور ۾ سنڌي لکت لفظن ۽ پڌن واري هئي، جنهن ۾ تصويري علامتي نشانين، نيم تصويري علامتي نشانين-PSEUDO-PICTURES، گڏيل ياروان نشانين ۽ اڀين ليڪن جهڙيون نشانين موجود هيون. گيلب GELB جي ڪلاس بنديءَ مطابق هيءَ لکت ان ٽئين درجي جي لکت سان تعلق رکي ٿي، جنهن جي اڃا تائين نه لکت سمجھ ۾ آئي هجي ۽ نه وري اهو پتو پيو هجي ته اها ٻولي ڪهڙي ٻولي هئي (خاڪو 42). جڏهن سامي لکت جي مدد سان پوئين دور جي هڙاپا واري لکت پڙهي وئي تڏهن هن لکت کي گيلب جي اصول مطابق (II) درجي جي لکت چئي سگهجي ٿو. يعني جنهن جي لکت ته پڙهي وئي هجي، پر اهو پتو نه پيو هجي ته ٻولي ڪهڙي هئي. (20) وري اڳتي هلي جڏهن هڙاپا مان لڌل علامتي نشانين کي، صوتي ملهه ڏئي ٻنهي جو پيٽوار مطالعو ڪري لکت کي پڙهيو ويو ته سندو جي لکت جي لفظن کان سواءِ، اسمن جي بنيادي پاڙن، ۽ گردانن کي رڳوڊ جي مدد سان سمجھي سگهجي ٿو. چاڪاڻ ته هي هندستان جو نهايت قديم ڪتاب آهي، جيڪو (1600-1700) ق. م لکيو ويو ۽ اڃا تائين ساڳيءَ حالت ۾ موجود آهي. انهيءَ طريقي استعمال ڪرڻ کان پوءِ سندو جي لکت کي گيلب جي مقرر ڪيل درجي (1) تي آڻي سگهجي ٿو ۽ سنڌي لکت ۽ ٻوليءَ کي پڙهي پروڙي سگهجي ٿو جنهن جي حساب سان چئي سگهجي ٿو ته سندو سڀيتا جي قديم لکت، تصويري، نيم تصويري نشانين ۽ روان نشانين تي مشتمل آهي (خاڪو 55-54) ڪن تصويري علامتن کي

پدن وارو ۽ ڪن کي نيم پدن وارو ملهه ڏنو ويو آهي. نيم تصويري نشانين کي لفظن جو پد ۽ گڏيل وينجن سُر ۽ اڌ اڪري نشانين کي گڏي هڪ وينجن سُر سمجهيو ويو آهي. پر ڏٺو ويندو ته ڪنهن به لکت ۾ اهڙي نشاني ڪانه آهي، جنهن جي رڪن يا پد کي پورو لفظ چئي سگهجي ۽ ان کي لفظ جيترو صوتي ملهه ڏئي سگهجي ۽ لفظ طور اڇاري سگهجي. مصر جي قديم خط ميخي جيان سنڌي لکت ۾ به ساڪن وينجن سُر ت، پ وغيره آهن، جيڪي نيم پدن سڪ يا اسد ۾ ڏسڻ ۾ اچن ٿا. اهڙيءَ ريت ٿوري عرصي اندر اڌ اڪري واري لکت سرجي آئي. پر ڪڏهن ڪڏهن لفظن جي پدن بدران تصويري نشانين پڻ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون. مثال طور س- اسوا- گ- ت- ها. هن مثال ۾ دلچسپ ڳالهه اها آهي ته هنن وينجن ت- گ ۾ لڪل سُر آواز ناگري لکت ۾ اها صورت حال اڄ سوڌي قائم آهي.

پڪين جون تصويري نشانين، جيڪي لفظن جي پدن يا خود لفظن جي نمائندگي ڪن ٿيون، سي معنوي طور انهن پڪين جي شڪل صورت سان سهمت نه آهن. اهڙيءَ ريت چڪر يا ڦيٽي جي تصوير به معنوي طور شهر، ديوتا يا حڪمران جي نمائنده ڪانه آهي، جنهن مان سمجهي سگهجي ته ان ۾ سامي اثر نمايان آهي. ان هوندي به پنج يا ڇهه علامتي نشانين اهڙيون آهن، جيڪي جتي لکت جي ميخي خط سان لاڳاپو رکن ٿيون. مثال طور گهرين واري چوڪنڊي ۽ ٽڪنڊي جهڙي نشاني آهي، جيڪا ڪنهن گهر يا رهڻ جي هنڌ يا بادشاهت جي نمائندگي ڪري ٿي. لفظ جي پد تي زور ڏيڻ جي ناتي سنڌي لکت کي پراڻي اڪادي ۽ آشوري ٻوليءَ سان پيٽائي سگهجي ٿو، پر منجهن ٻئي پد جهڙوڪ: پاڪ PAK يا ساڪ SAK جي نقطه نظر

کان گهڻي ويڇاندي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. ڇاڪاڻ ته اهي لفظ الڳ ۽ آڃا آهن ۽ معنوي اعتبار کان وڏي اهميت رکن ٿا. ان کان پوءِ اسان کي هڪ تبديلي نظر اچي ٿي ته لفظن جا پڌ يا اهو لفظ جنهن ۾ گهڻا وينجن سر آهن، تنهن جي پڌن جون علامتي نشانين سڀئي ننڍڙيون ٿيڻ لڳيون. اهڙي ڦير گهير اسان کي سنڌ سڀيتا جي اوج جي زماني ۾ يا پوئين هڙاپا دور ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿي (ڏسو خاڪو 73). ان زماني لفظن جي پڌن جون تصويرون سادين ۽ ننڍڙين علامتي نشانين جي شڪل ۾ لکجن لڳيون ۽ تصويرن ۾ لکڻ وارو طريقو ترڪ ڪيو ويو (ڏسو خاڪو 66 - A.B). اڳي هڪ آواز لاءِ ٻه متبادل ننڍڙين علامتن جو استعمال عام هوندو هو. ان زماني اهو رواج به ختم ٿي ويو. ان ڪري نشانين جو انگ گهٽجي وڃي ٻاويهن تي بيٺو. هن ڪتاب جي ليکڪ جتن ڪري مرڪب علامتي نشانين جو تجزيو ۽ چنڊڇاڻ ڪري سنڌي لکت جي صوتي خوبين جي تعين ڪرڻ لاءِ هڪ لاپائتو گس گهڙيو، جنهن علامتي نشانين مان اوسر ڪري الف - بي جي صورت اختيار ڪئي هئي. جيلب GELB ڪهڙو نه سنو چيو آهي ته، ”ڪمپيوٽر هڪ جاءِ تي گڏ ڪرڻ، ونڊڻ وڇڻ ۽ ڳڻڻ واسطي آهي، باقي تجزيو ۽ چنڊ ڇاڻ ڪرڻ انساني ذهن لاءِ ڇڏيو وڃي“.

سنڌي ٻوليءَ جي نمايان خوبي.

صوتيات.

سنڌي لکت پنهنجي شڪل صورت بدلائي پڌن واري مرحلي مان نڪري الف ب جي شڪل اختيار ڪئي. منجهس چاليهه ننڍڙيون علامتي نشانين ۽ انهن جون هلڪيون سلڪيون بدليل شڪليون

هيون، جيڪي چوويهن آوازن جي نمائندگي ڪرڻ لڳيون. ابتدائي دور ۾ پڌن کي ظاهر ڪرڻ واسطي تصويري تحرير ڪتب آندي ويندي هئي، لفظي نشانين کي گهٽ استعمال ڪيو ويندو هو. ڇاڪاڻ ته انهن کي ننڍڙين علامتي نشانين وسيلي ظاهر ڪرڻ ڏاڍو ڏکيو هو. هوريان هوريان تصويري تحرير وارو رواج ترڪ ٿي ويو. الف - بي جي هيٺينءَ ڪلاس بنديءَ کي ذهن ۾ رکڻ گهرجي.

سر آواز ۽ پُٿرا سر آواز

سر آواز: $A = \text{آ}$, $a = \text{اي}$ $I =$

پُٿرا سر آواز: $AY = \text{آئي}$, $AO = \text{آئو}$, $AE = \text{آئي}$

نيم سر آواز: $R = \text{ر}$, $V = \text{و}$

آوازن جا قسم:

حلق وارا، نڙيءَ (guttural) مان نڪرندڙ آواز ڪ ۽ گ جهڙا،

ڏندن (dental) وٽان نڪرندڙ آواز ت، ٿ، د، ن

چپن وسيلي نڪرندڙ آواز (labial) جهڙوڪ: پ، ڀ، م

وارا آواز (laryngeal Voiced): س ۽ ش

نڙيءَ مان نڪرندڙ ڀيٽا آواز (laryngeal Voiced): ه

نڙيءَ مان نڪرندڙ اڻ ڀيٽا آواز $h, h =$

فارسي جي پراڻي لکت ۾ ڪيترن وينجن سرن جهڙوڪ: ڪ، گ،

ت ۽ پ لاءِ ٻه ٻه نشانين ڏسڻ ۾ اينديون. انهن مان هڪ ته نجني

سر وينجن هوندي آهي ۽ ٻيءَ ۾ سر وينجن سان گڏ $A =$ الف سر

آواز به شامل هوندو آهي. پوئين مثال ۾ اها علامتي نشاني پڌ جي

نشانيءَ جو ڪم ڏيندي آهي. سنڌي لکت ۾ اهڙيون خوبيون نهايت

قديم دور ۾ ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، پر پوئين زماني ۾ منجهس اهڙيون
 ڳالهيون ڏسڻ ۾ ڪونه ٿيون اچن. مگر ملهه وارين مرڪب علامتي
 نشانين ۾ به سر وينجن ۽ هڪ سر آواز هوندو آهي ۽ اهي جنهن
 نموني پاڻ ۾ مليل هوندا آهن، تنهن بناوت مان اچار جو بنياد ٺهي
 پوندو آهي، جهڙوڪ: پ + پ + ا + ت = P+P+A+T جنهن جو
 اچار ٿيندو پپات. جيڪڏهن هن مان پپتا PPTA جو متبادل اچار
 بڻجي پوي ته ان امڪان کي به رد ڪري ڪونه ٿو سگجي. اهڙيءَ
 ريت U جي نشانيءَ کي ٻڙي درجي وارو الف = A جو ملهه آهي.
 جيڪڏهن هن کي زور ڏئي اچار ڪڍبو ته آواز آ = A، آ = A ائي
 AE = آو = AO ٿي ويندو. اها به ان ٿيڻي ڳالهه آهي ته ائي AE ۽
 AO اٿو جون نشانيون ي = E يا و = O جي سر آوازن جي به
 نمائندگي ڪنديون هجن. اهو به ڏٺو ويو آهي ته اي = AY جي لاءِ
 جدا نشاني هوندي هئي. امڪان آهي ته اها ي = I جي به نمائندگي
 ڪندي هئي. مثال طور جهڙيءَ ريت بارهي BARHAY آهي ان کي
 بارهي BARHI به لکي سگهجي ٿو. (خاڪو 51). پر اهڙي قسم
 جو استعمال ٿورڙو هوندو هو. لفظ جي پڇاڙين وارا سر آواز، پُـسـرا
 سر آواز يا نڙيءَ مان نڪرندڙ ڀيڻا آواز LARYNGEAL VOICED
 لفظ جي پڇاڙي طور ڪم ايندا هئا. انهن کي سولائيءَ سان سڃاڻي
 سگهيو آهي، ڇاڪاڻ ته اڳيان واري سر وينجن ۾ موجود سر آواز
 اهڙو ڏس پتو ٻڌائيندو آهي. مثال طور باڪاءِ BAKA-A جو لفظ
 آهي جنهن ۾ آ = A پڇاڙيءَ طور ڪم آيل آهي يا باڪاهه BAKA -
 HA ۾ ها HA پڇاڙي آهي، اهڙيءَ ريت ر = R اکر ۾ آواز جي بدل
 سدل عام طور ڏسڻ ۾ اچي ٿي. مثال طور جيئن گر GR جو اچار

آهي، جيڪو گار GAR ۾ بدليجي وڃي ٿو. سڀني وينجن آوازن جي
 اکرن جا وسرگ (aspirates) ٺهندا هئا، جيڪي نڙيءَ مان
 نڪرندڙ گسٽي آواز ”ه“ جي نشان ڳڻڻ سان ٺهندا هئا، جهڙيءَ
 ريت ڪ + ه = ڪ، پ + ه = ڦ، ڳ + ه = گهر ۾ ڏسڻ ۾
 ايندو. ڪڏهن وري ڦ ۽ پ، ۽ س ۽ ش S = S جي آوازن ۾ به
 مونجهارو پيدا ٿي پوندو آهي ۽ قادرا، يادرا ۽ ساش کي شاس SAS
 کي به SAS ڪري پڙهيو ويندو هو. تارونءَ وارا آواز ۽ اُهي آواز جن
 سان زبان جي چوٽي تارونءَ سان لڳندي، سي سنڌيءَ جي ٻوليءَ ۾
 موجود ڪونه هئا. پر 1300 ق.م ڌارن اهڙن آوازن جون علامتي
 نشانيون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون، جيڪي دائم آباد (21) ۽ ٻيٽ
 دوارڪا (22) مان هٿ آيون آهن. ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته ٻه نڪاوڻ
 آواز، هڪ ڏندن وارو ”ن“ ۽ ٻيو چين وارو ”م“ جو آواز ڪتب
 ايندا هئا. ششڪاري وارن ٽن اچارن جهڙوڪ S = S = S ۽ س =
 ڪ لاءِ پنج علامتي نشانيون ڪتب آنديون وينديون هيون. هڪ آواز
 لاءِ ٻي علامتي نشاني ڪتب آڻڻ ڪري گهڻو ڪري مونجهارو ٿي
 پوندو هو. مڃيءَ شڪل واري علامتي نشاني س ۽ ش = S =
 S لاءِ استعمال ڪئي ويندي هئي. اويستان AVESTAN ۾ به س
 = S = S ۽ ش = S لاءِ ڪتب آڻڻ جو رواج هو ۽ اهي ئي س ۽
 ش رگويد ۾ به استعمال ٿينديون هيون. سنڌي ۽ ايراني ٻولي جي
 ويجهڙائي بابت ٻئي هنڌ ڪاٿي بحث ڪيو ويو آهي. امڪان اهو به
 نظر اچي ٿو ته جتي مڃين جهڙيون ٻه علامتي نشانيون گڏ ڏسڻ ۾
 اچن ٿيون ته انهن مان هڪ S س ۽ ٻي S جي اچار جي نمائندگي
 ڪندي هوندي، جهڙيءَ ريت SA = SA - S A S A S A، شا، شاء

شاسا معني حکمران. س بدران ه جو استعمال. جهڙي ريت اسان هيت ۽ سپت، باڪاما ۽ باڪاسا ۾ ڏسون ٿا اهو ان ڳالهه جو اهڃاڻ ڏئي ٿو ته سنڌي ۽ قديم ايراني ٻوليءَ جي پاڻ ۾ ويجهڙائي ضرور هئي. سنڌي ٻوليءَ ۾ نڙي مان نڪرندڙ ٽن آوازن واسطي پنج علامتي نشانين کتب آڻڻ جو رواج هو. انهن مان هڪ آواز پڻڻو يا ڳرو VOICED ۽ ٻه اڻ پڻڻا يا هلڪا VOICELESS هئا. پر پوئين دور ۾ ائين نظر اچي ٿو ته پنجن مان رڳو ٻه استعمال ڪيون وينديون هيون.

صرفيه جوڙجڪ

اسان کي سنڌي ۽ اويستان ٻولين ۾ سر آواز هروپرو ڊگهو ڪري اچارڻ جو رواج ڏسڻ ۾ اچي ٿو، يعني آ- A- کي آ- A- ڪري اچاربو ويندو هو. سنڌي لکت ۾ وري اها ڳالهه پڻ ڏسڻ ۾ اچي ٿي ته لفظن کي هڪ ٻئي کان الڳ ڪرڻ لاءِ ٻه ننڍيون يا ٻه وڏيون آيون ليڪون ڏنيون وينديون هيون. ڪڏهن وري هڪ ننڍي هڪ وڏي ليڪ گڏي ڪتب آندي ويندي هئي (خاڪو A.C-40) هن سان گڏ لکت جو اهو رواج به هو نالي يا لقبن نالن يا لقبن کي ڏنگين ۽ ڪامائن اندر ان مقصد سان رکيو ويندو هو ته جيئن انهن جي سڃاڻڻ ۾ سولائي ٿئي ۽ کين بامعنيٰ آواز ڏئي سگهجي. جيئن ته گهڻا سنڌي لفظ شڪل ۽ معنيٰ جي لحاظ کان (پٽ Pat را Ra سادا Sada وغيره وانگي) رگويڊ ۽ اويستان ۾ به نظر اچن ٿا، ان ڪري سنڌي ٻوليءَ جي نحوي ۽ صرفي بناوت کي سمجهڻ جو روشن امڪان آهي..

سنڌي ٻولي جي هڪ اکر جهڙوڪ: پَ Pa، رَ Ra کي به پنهنجي پوري معنيٰ آهي، ڇاڪاڻ ته پَ Pa جو اکر ”بچائڻ يا بچائڻ وارو“

جي معني ڏيکاري ٿو ۽ ر Ra جي معنيٰ عطا ڪندڙ آهي، جڏهن ”پ“ جي پٺيان ”ر“ اچي هڪ مرکب ناهي ته هڪ لفظ تيار ٿي پوي ٿو، جنهن جو مفهوم آهي بچاءُ عطا ڪندڙ. پر جڏهن اهي ٻئي اکر گڏجي هڪ لفظ پر Para چوڻيندا آهن، ته ان جو مطلب ٿيندو اعليٰ ۽ اوچي کان به وڌيڪ مٿاهون supreme beyond . سنڌي ٻوليءَ ۾ هڪ پڌ وارن لفظن جي گهڻائي آهي ۽ هڪ پڌ وارن نالن جي گهڻائي مان اسان کي پتو پوي ٿو ته هيءَ ٻولي ويدن کان گهڻي پراڻي آهي. ساڳئي لفظ کي پهريائين لفظ جي حيثيت سان پوءِ پڌن جي حيثيت سان ۽ بعد ۾ الف - ب جي شڪل ۾ لکيو ويو. (خاڪو) (A.B.70) ڪيترن ئي جي جزن ۾ هڪجهڙا آواز ڏسڻ ۾ اچن ٿا، مثال طور بادر badra کي پڌر bhadar شاها Saha کي ساها Saha ۽ شاڪا Sakka کي شڪ Saka چيو وڃي ٿو. پر سنڌي لکت ۾ گهڻ صوتيه پڌ ورلي ڪي آهن.

هن لکت ۾ اها به ڳالهه نظر اچي ٿي ته اڻ ڀيٽا unvoiced ۽ وينجن ٻٽا لکيل ڏسڻ ۾ اچن ٿا. مثال طور جيئن پٽ Pat جي بدران پيٽ Ppat ڏسڻ ۾ ايندو. برهمي ۽ حتي لکت ۾ وري وچ وارا وينجن سر ٻٽا ڏسڻ ۾ اچن ٿا. سنڌي ۾ ڪي خاص ڳالهيون ٻيون به آهن. مثال طور جيئن ساڪ Sakka ۾ پراترڪ Paratrka وغيره، جنهن ۾ پويان ۽ وچ وارا وينجن ٻٽا نظر ايندا. سنڌي ٻولي ۾ ڪن مقامي لفظن جون بدليل شڪليون به ڏسڻ ۾ اينديون. مثال طور جيئن پهه Pah جو لفظ آهي، جيڪو موهن جي دڙي جي مهرن ۾ انونجاهه پيرا ڏسڻ ۾ آيو آهي. هڙاپا مان لڌل مهرن تي اهو ساڳيو لفظ ارڙهن-پيرا لکيل آهي، پر اهو لوٽل ۽ ڪالي بڻگن جي سڀيتائي ماڳن ۾ پڻ ڏسڻ ۾

ڪونه لڳو. ان جو سبب گهڻو ڪري اهو آهي ته پهه, Pah لفظ پ Pa جي ابتدائي ۽ آڳاٽي شڪل آهي.
نالا :

هن معاملي ۾ گهڻو ڪري اها ڳالهه ڏسڻ ۾ آئي آهي ته اسم جا اصلي لفظ، لفظ جي معدي سان مطابقت رکن ٿا. لفظ اصلي معدو ڪر, Kr, پر Pr, گ ga, ra ڌ da پ pa اسم جا بنيادي لفظ آهن، مثال طور پ Pa معنيٰ بچائڻ / بچائيندڙ، ڏ معنيٰ ڏيڻ / ڏيندڙ عطا ڪندڙ وغيره، پر Pr جي به معنيٰ آهي، بچائڻ / بچائيندڙ. اسم جي اصلي لفظ ۾ ڪڏهن هڪ ابتدائي ۽ ٻي ثانوي پڇاڙي ڳنڍي ويندي آهي، مثال طور: مد + a + + mad م mada ارهه arh + a آره arha، دَرَهَس dahrs =drahas اساو Asv، اساوود Asvada = asv+a+da، تر tr، tr+a+ta = ترَت = trata = ۽ سَه Sah+as = Sahas، ڪڏهن وري تدهبت taddhit جي بدران ڪ ka کي پڇاڙي طور ڪتب آندو ويو آهي. جيئن اساوڪ asvaka کي ننڍڙو ڪري لکيل ڏسجي ٿو. اهڙا مثال گهڻا ٿيندا.
گردان تعريف: (Inflexion)

علمي نقطئه نگاهه کان اهو امڪان آهي ته پڌن کي ڪڍي لفظ جي معدي کي ڌار ڪري سگهجي، پر لفظ جي معدي جڙڻ واري دور ۾ هند -يورپي لفظن جي شڪل صورت لاءِ ائين سوچڻ گهڻو ڏکيو آهي. ڇاڪاڻ ته اسان کي اها ڄاڻ ڪانه آهي ته ان دور ۾ ٻوليءَ اندر فقط هڪ -پڌي لفظ هئا يا رڳو گهڻ - پڌ لفظ هئا يا ٻنهي جو گڏيل استعمال ٿيندو هو. رڳو پڌ جيڪي شلوڪ آهن، تن ۾ سنڌي ٻوليءَ جو استعمال تمام گهٽ ڏسڻ ۾ اچي ٿو.

سنڌي ٻوليءَ جي ناتي سان هڪ اهم سوال اهو به آهي ته هيءَ ٻولي امتزاجي ترڪيبي agglutinative آهي يا گِرداني (تصريفِي) infleional سڀاءَ واري آهي. ڇاڪاڻ ته اهڙا ڪي جملا نظر ايندا، جن جي وچ ۾ ڪنهن رابطي جو اهڃاڻ ڪونه ٿو ملي. مثال طور مهه - ساڪ - تر (ترا) مها maha- saka-tr (tra) يعني وڏو سگهارو بچائيندڙ سردار (يا وڏو)، جنهن جي پوري معنيٰ هن ريت هجڻ کپي: نهايت وڏو سگهارو بچائيندڙ ۽ سردار. گڏو گڏ اها به هڪ حقيقت آهي ته لکت جي سلسلن ۾ موجود گرداني پڇاڙين ۽ اسم سان لاڳاپيل اصلي نالا به ڏسڻ ۾ ايندا آهن، مثال طور پڪ - آئي - بڪِ آ - ae - baka - a paka يعني بڪَ کان موڪليل سنڀاليندڙ ڏانهن ot abak from guardin، بڪ - آئي - پ - آ - baka-ae- pa-a يعني بڪَ ڏانهن جيڪو بچائيندڙ طرفان موڪيل آهي. سڀاڏ - هه sada-ha يعني ممتاز بزرگ جي (مُهر). سنڌي لکت جون پڇاڙيون اوستا ۽ رگ ويد سان ڀيٽائي سگهجن ٿيون، ان سان گڏ ئي حالتون جهڙوڪ: وسيلي واري (instrumental)، حالت، مفعولي (dative) حالت ۽ حالت اضافي (genitive) حالت جيڪي ٻوليءَ ۾ اهم حيثيت رکن ٿيون، سي سنڌي ۽ ٻوليءَ اندر ترقي يافتہ شڪل ۾ موجود آهن. اهڙيءَ ريت سنڌي ۽ حتي ٻوليءَ جي پڇاڙين کي به هڪ محدود حد تائين ڀيٽ ڪري پرکڻ جو امڪان موجود آهي. سنڌي ٻوليءَ ۾ حالت اضافت کي ظاهر ڪرڻ واسطي اهه ah / هه ha اهه aha جون پڇاڙيون ڳنڍيون وينديون هيون. ان جاءِ تي حتي ٻوليءَ ۾ اس as يا اُس us جون پڇاڙيون ڪتب آڻڻ جو رواج هوندو هو. حتي ٻوليءَ ۾ عدد واحد آ a جي

حالت اضافيءَ جي صورت ۾ پڇاڙي آ يا اي e هوندي هئي، سنڌي ٻولي ۾ اهڙيون پڇاڙيون آئي ae سان ڏسجن ٿيون. حتي ٻولي ۾ وسيلي واري حالت تہ t جي پڇاڙيءَ سان ڏسبي. ان جاءِ تي سنڌي ٻوليءَ ۾ وسيلي واري حالت واري پڇاڙي - a الف سان نظر اچي ٿي.

ان زماني ۾ سنڌي ٻوليءَ اندر عدد جمع ۽ جنس مونث لاءِ فعلي يا اضافتي حالت جو تصور اڀري آيو هيو يا نہ موجوده جاڻ جي آڌار تي ان بابت ڪجهه چوڻ مشڪل آهي .

فعلي شڪلين جي ٿورائي.

مهرن جي لکت ۾ مختلف فعلي شڪلين جي ٿورائي جو هڪ سبب اهو بہ آهي تہ انهن ۾ ماڻهن جي نالن ۽ لقبن جي گهڻائي موجود آهي ■ منجهن فعلي شڪلين لاءِ ڪا گنجائش ئي ڪانہ ڇڏي وئي هئي. تنهن ڪري اهو خيال ڪرڻ تہ سنڌي ٻوليءَ ۾ فعلي شڪلين جي

اثاث هئي سو غلط آهي. مهرن کان سواءِ هن لکت سان لاڳاپيل ڪي ٻيون شيون بہ لپي. پون ها تہ ان ڳالهه جو امڪان هو تہ هن هند - يورپي ٻولي جي هن پاسي کي بہ چٽو ڪري سگهجي ها ۽ چڱيءَ ريت پتو پئجي وڃي ها تہ اها هن ڏس ۾ ڪيتري نہ شاهوڪار آهي. اسان کي مهرن تي جيڪي فعل مليا آهن سي جيتوڻيڪ ٿورا آهن پر انهن مان انهيءَ ڳالهه جو ثبوت ملي ٿو تہ سنڌو جي ٻولي فعلي صورتن ۾ شايد رڪار هئي. مثال طور آپ = AP حاصل ڪرڻ، ماضي، آيت، رد RDH معنيٰ سرسبز ۽ آباد ٿيڻ ماضي، رد RDHA ترد TRD معنيٰ چيرڻ ڦاڙڻ امر، تردس TRADAS سئاس SAS

معني حکم يا امر ڪرڻ.

فعل کي ورجائڻ REDUPLICATION به سنڌيءَ ٻوليءَ ۾ گهڻو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. مثال طور جيئن پات PAT معنيٰ حڪومت ڪرڻ. پاپت PAPAT يا پپت PAPAT فعل جو ورجاءُ آهي. پر PR معنيٰ بچائڻ فعلي ورجاءُ ٿيندو پاپري يا پپر PAPRI / PAPR يا در DR معنيٰ چيرڻ ڦاڙڻ ورجاءُ ٿيندو ددر DADR.

ڪنهن به سنڌي ٻوليءَ جي فعلي بنيادن مان سندس تاريخ جا اهڃاڻ ملن ٿا ۽ ان سان گڏ ان ٻولي ڳالهائيندڙن جي خيالن جا لڳاتار گس پتا ملي ٿا وڃن. ياسڪا YASKA جي تصنيف نيروڪتا - NIRUK TA ۾ انهن فعل جي بنيادن جي اهميت تي بحث ڪيو ويو آهي، جيڪي هر قسم جي اسمن بڻجڻ جو وسيلو ٿيندا آهن. پاڻيني، سروروا مان SARVARVAMAN چندراگومين - CHANDRAGO MEN سڪتا يانا SAKTAYANA ۽ ٻين جي گرامرن ۾ لفظن جي ماده root معدو پيٽ جو اهو حصو جيڪو کاڌو هضم ڪندو آهي هيءُ لفظ معدو اڳي به هڪ هنڌ استعمال ٿيل ماده ۾ بدلائڻ

گهرجي ۽ اشتقاقن تي گهڻو ڪجهه لکيو ويو آهي. انهن مان دلچسپ ڳالهه اها معلوم ٿيندي ته سنڌي زبان ۾ فعلي شڪليون تمام ٿوريون هيون. پر ٻئي پاسي کان اسمي مرڪبن ۾ تمام گهڻي شاهوڪار هئي. ويدن واري زماني ۾ اسان کي وري هيءَ ڄاڻ ملي ٿي ته فعلي شڪلين ۾ هيءَ ٻولي شاهوڪار آهي، پر اسمي مرڪبن ۾ ڪجهه پوڻي پيل ٿي پانئجي. سنسڪرت جي اوج واري دور ۾ وري هن کي فعلي شڪلين ۾ پوئتي ۽ اسمي مرڪبن ۾ گهڻو اڳتي ڏسون ٿا. جيستائين لفظن جي ذخيري جو تعلق آهي ته ويدن واري

دور ۾ سندس لغت وڌڻ شروع ڪيو ۽ سنسڪرت واري زماني ۾ اڃا به وڌيڪ وڌي ويجهي.

هيٺ اسان ڪن لفظن جا معدا ڏئي رهيا آهيون، جن مان معلوم ٿيندو ته هند - آريائي ٻوليءَ ۾ گهڻا لفظ سنڌي ٻوليءَ سان واسطو رکن ٿا. اهو به امڪان آهي ته هن ٻولي هند - يورپي بنياد جي ٻين ٻولين جهڙوڪ: هند - آريائيءَ مان به ڪيترائي لفظ ورتا هوندا ۽ انهن ٻولين مان به کنيا هوندا، جيڪي هند يورپي ٻولين جي مڇلي کان ٻاهر آهن.

جيڪڏهن سنڌي ۽ قديم هند - آريائي ٻولين ۾ موجود لفظن جو معنوي نقطه نگاهه کان سچيتائي سان مطالعو ڪبو، ته ٻنهي زبانن ۾ موجود لفظن ۾ ڦيرن گهيرن جو چڱيءَ ريت پتو پئجي ويندو. اها هڪ فطري ڳالهه آهي ڇاڪاڻ ته پوئين هڙاپا دور ۾ هتان جي ماڻهن جي کاڌي خوراڪ، ڌرمي ريتن رسمن، ويندي لوڙهه لٽڻ تائين وڏو فرق اچي چڪو هو. ان دور ۾ نون لفظن جي ضرورت پئي هوندي. ان صورت کي منهن ڏيڻ لاءِ ٻين ٻولين مان به ڪي لفظ ورتا ويا هوندا، جن جو تعلق تارونءَ مان آواز ڪڍڻ وارن لفظن سان هوندو ۽ ڪن ڪن مان نڪرندڙ آوازن سان تعلق رکندڙ لفظن جي ضرورت کي محسوس ڪيو ويو هوندو. اهو پويون هڙاپا وارو زمانو هوندو جيڪو گذرندو اچي رڳو ويد واري دور سان مليو هوندو.

لفظن جا فعلي بنياد.

مُجلو الف

سنڌي ٻوليءَ جي انهن لفظن جا بنياد جيڪي اسان کي هند - يورپي ٻولين ۾ نظر آيا. ايس - ايم. ڪئٽر S.M.KATRE جي ڪلاسبندي (21) کان پوءِ انهن کي مڃلن ۾ ورهايو ويو آهي.

RAD	رد	AT	ات
DAS	داس	AM	ام
DRMH	درمه	R	ر
DRH	دره	KR	ڪر
DRA	درا	DAS	دس
PR	پر	DA	ڌ
BRH	بره	DAS	داس
BHAND	پنڊ	GA	گ
RUDH	رڌ	GR	گر
SRA	سرا	TRD	ترد
(SPR) Spr	سپر	DAKS	ڊڪس
SAGH	سگه	MA	م
(HR) HRU	هرو	MAMH	مهه

مچلو (ب) اهي فعلي بنياد جيڪي سنڌي، قديم هند- آريائي ۽ هند- يورپي ٻولين ۾ هڪجهڙا آهن.

(GAH) GAH	گاه	AD	اد
GR	گر	ARH	اره
TAP	تپ	AV	او
TRP	ترپ	AS	اس
DA	د	AP	آپ
DHA	دهه	R	ر
PAT	پت	RDH	رڌ
PAD	پد	KR	ڪر
(PR) PRI	پري	KRAM	ڪرم
BHD	پد	MA	ما
BHR	پر	MR	مر
MAD	مد	RAKS	رڪس
SAS	ساس	RUD	رد
SAT	سات	(RAD)	رد
SAS	ساس	VAP	وڀ
(SAD)SAD	سد	VA	وا
SAH	سهم	SAMS	سمس
(SIV) SIV.	سو	SAK	ساڪ
SR	سر	SAM	سام
HAS	هس		
HD	هد		
HR	هر		

سنڌي ٻوليءَ ۾ هند - يورپي ٻوليءَ جي فعلي بنيادن وارن لفظن جي گهڻائي ملندي، ويدن واري دور ۾ سنڌي ٻوليءَ جا ڪيترائي

لفظ صرفي نقطہ نگاه کان ڪجهه مٽجي سٽجي ويا هوندا. جيئن ته سنڌ سڀيتا جي ڪيترن علائقن ۾ سنڌي ٻوليءَ جي لفظن ۽ اُچارن ۾ صرفي نقطہ نگاه کان تبديلي آئي، تنهن ڪري ساڳين لفظن جي بنيادن تي ٻيا هڪجهڙا لفظ جڙي ڪتب اچڻ لڳا. مثال طور:

MAH	مه	MHAH	مهه
PA	پ	PAH	په
PA	پ	PPA	پپ
SAKA	سڪ	SAKKA	سڪڪ
BAKA/BAGA	بڪ/بگ	BAKKA	بڪڪ
HAR	هار	HAR	هار
PHADRA	ڀدر	PHADRA	ڀدر

سنڌي ٻوليءَ جا ڪيترائي لفظ رڱ ويد ۾ ملن ٿا، تن لاءِ فقط ايترو چئي سگهجي ٿو ته اهي هند - يورپي ٻوليءَ ۾ مستقل طور ڪتب ايندا هئا.

سنڌي لکت تمام گهٽ لڌي آهي. ان سان گڏ فعلي شڪلين جو انگ به ٿورائيءَ ۾ معلوم ٿي سگهيو آهي، تنهن ڪري اها پڪ ڪانه ٿي پوي ته هن ٻوليءَ ۾ فاعل، مفعول، فعل وارا اصول قائم آهن يا فاعل، فعل، مفعول وارو طريقو ورتايو ويندو هو. جيئن ته انهن لفظي معدن جو اسم ۽ صفت طور گهڻو استعمال ڪيو ويندو هو، جيڪي ڪنهن گردان کان متاثر ڪونه ٿيندا هئا، تنهن ڪري ان دور جي لکڻهارن کي اهو وجهه ملي ويو هو ته هو ڪهڙو به لفظ ڪٿي به لکي سگهيا ٿي ۽ مهربن تي مليل وڻيءَ ۾ جو ڪجهه دل ۾ آين پئي سو لکي ٿي ڇڏيائون. لکت جي سلسلن ۾ سندن لکيل هي لفظ ملي

سڳهندا: مها - سد MAHA - SADA نهايت وڏو، ناليرو، ساس
 مها MAHA - SASA حڪمران وڏو، مها، سڪ، تر، مها MAHA
 - SAKA - TRA نهايت وڏو، سڳهارو ۽ بچائيندڙ وڏو. ڪن
 لکتن ۾ هڪ ئي سلسلي اندر موجود هڪجهڙين صفتن ۾ اسان کي
 ڪو رابطو ڏسڻ ۾ ڪونه ٿو اچي. مثال طور: پڪ - تر - ساپ - پار
 PAK - TR - SAPA - PAR ڦٽڪار (کان) بچائڻ وارو، رکيا
 ڪرڻ وارو، سنڀاليندڙ. هيءَ ڳالهه اسان کي رڳ وڌ ۾ به ڏسڻ ۾
 اچي ٿي، جنهن جي ياسمر - وتروت - تم AM-T - RAVATT YASASAM-VA
 AM ۾ ڪو ڳانڍاپو ڪونه ٿو ڏسجي. سنڌي ٻوليءَ جي لفظن جي
 بيهڪ قديم - هند - يورپي ٻوليءَ جهڙي آهي، جتي اسمي وجود کي
 ظاهر ڪرڻ واري لفظ جي پٺيان اسان صفت وارو لفظ ڏسون ٿا،
 جنهن جو مثال، بدر، پدر - BHADRA، مها - MAHA ۽ ساس -
 مها MAHA - SASA جا لفظ آهن. سنڌي ٻولي جي ابتي لکت
 سنسڪرت سان ميل کائي ٿي. مها - سد جي لفظن کي ڀيٽائي ڏسڻ
 مان به پتو پئجي سگهي ٿو ته هتي صفت وارا لفظ پهريائين ڏسڻ ۾
 ايندا. پورو پاد PURVAPAD مطابق پڇاڙيون وري اتر پاد
 UTTAR PAD موجب نظر اينديون، جهڙيءَ ريت ست هيا SATAHAPA
 پڳ پٽ PPAT BHAGA، ادرپ ADRIPA ۽ تربت ارڪ
 ARKA - TRPTA ۾ نظر ايندو. جيڪڏهن ڳڻپ ڪبي ته لفظن
 جون اڳياڙيون پڇاڙيون کان وڌيڪ ڏسڻ ۾ اينديون. تنهن ڪري اهو
 سمجهڻ غلط آهي ته سنڌي ٻولي هند - يورپي ٻوليءَ سان واسطو
 ڪانه ٿي رکي.

سندو ماٿريءَ جي ٻولي سوتر SUTRAS جيان مختصر نويسي جو هڪ مثال آهي. مھرن تي اسان کي پورو جملو لکيل ڏسڻ ۾ ڪونه ايندو، جنهن ۾ اسمي ۽ صفتي جزا ڪنهن خاص اصول تحت لکيل نظر اچن ٿا. لکڻهار انهن ٻنهي مان هڪ تي وڌيڪ زور ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. لکتن جو گهڻو انگ اهڙو آهي، جنهن ۾ موجود لفظن ۾ ڪو ڳانڍاپو نظر نه ٿو اچي. ان جو وڏو ڪارڻ اهو آهي ته مھرن تي وڻي سوڙهي هئي ۽ لکڻهارن نهايت تن ۾ لکڻ جا جتن ڪيا آهن.

هڙاپا دور واري ويدن جي ٻولي به مھرن جي لکت ۾ محفوظ نظر اچي ٿي ۽ اها نيرڪتا ۾ محفوظ ياسڪا YASKA جي دور واري ٻوليءَ جيان آهي. جهڙيءَ ريت اسان ياسڪ ڀاشا کان اپنشد ڏانهن وڌنداسين ته اسان کي ويدن جي ٻوليءَ جي ابتدائي شڪل ائين ملندي جهڙيءَ ريت اسان کي سنڌي، ويدن جي ۽ اويستان ٻوليءَ جي پيٽوار پرک کان پوءِ سنڌي ٻوليءَ جي ابتدائي شڪل جو پتو پوندو آهي. مختصر نموني هن کي هيئن چئي سگهجي ٿو ته سنڌ جي مھرن تي موجود لکت، صوتياتي، نحوي ۽ صرفي نقطه نگاه کان نهايت آڳاٽي تحرير آهي. مختلف ڌرين کي پيٽوار پرکڻ لاءِ اهي ڳالهيون ڏاڍيون لاڀائيتون آهن.

سنڌي ۽ قديم ايراني ٻولي

مسرا MISRA جي بيان مطابق هند - ايراني ٻولي (II) هن زبان جي ان مرحلي جي ڄاڻ ڏئي ٿي، جڏهن هند - آريائي ۽ هند - ايراني ٻولين کي پنهنجو ڌار ۽ آجو لهجو ڪونه هو (22). هو صاحب هن ڳالهه تي وڌيڪ زور ڏئي ٿو ته قديم ايراني ٻولي واري دور کي هند - ايراني IIR ۽ اويستان AV جي وچ تي سمجهڻ گهرجي. هتي اسان

هند ايراني Indo Iranian (Itr)	سنڌو Indus (Indus)	سنسڪرت Sanskrit (S)
آسا asa	آها / آسا aha/asa	آسا asa
تريپت trpyat	trppat	trpyat
دڙهر ساس dhrzhras I E dhrghros	ڊرگه drgha	ڊره drh
پاراس paras	پپاره (ppara) پاره (parah)	پاره parah
رما rma	arna/ rma رما آرما	ارما irma
داسا dasa	dasa/ dasa دسا، دشا	دشا dasa

هن ڳالهه کي چئو ڪري بيهارڻ جي ڪوشش ڪنداسين ته سنڌ مان لڌل مهرن جي ٻولي ان دور جو اهڃاڻ ڏئي ٿي، جڏهن قديم هند - آريائي ٻولي (ويڊن واري) هند - ايراني ٻوليءَ کان نڪڙي ڌار ٿي رهي هئي. پر قديم ايراني ٻولي سان سندس ناتو صفا ٿئي

قديم هند ايراني (هند يورپائي) Old Indo Aryan (OIA) Indo - European (I E)	قديم ايراني اوستان Old Iranian (OIr) g ^h Av	
	آها aha	
	ترفيت trfyat	
	ڊرزرو dr zro	
Grk pearos IE Prros	پرو > Av. Paro پرا > op پارہ > OI Parah	
IE rmo	Y.A. V arema اوما arma	
IE dekm ديڪم	دشا dasa	

ڪونه ويو هو. هن قديم ايراني ٻوليءَ جو واسطو اوڀر ايران جي
 اويستان ۽ اولهه ايران جي قديم پرشيا سان هو. مذڪوره لکت
 قديم ڪياني گهراڻي جي شهنشاهن واري دور سان لاڳاپيل آهي.
 اسان مسرا جي بيان سان سڀمت آهيون ته هند - يورپي ٻوليءَ جو س

S هند - ايرانيءَ جو S بڻجي ويو. بعد ۾ سنسڪرت ساڳيو س ورتايو. پر قديم ايراني ٻوليءَ ۾ اهو ساڳيو س وري هه H جي اچار ۾ بدلجي ويو، نتيجي طور اويستان ۽ قديم پرشيا ۾ س بدران هه H جو اکر ڪتب آندو ويو. ڌيان ڏيڻ جوڳي ڳالهه هيءَ به آهي ته سنڌي ٻوليءَ ۾ به هه جي اچار جي استعمال کي بحال رکيو ويو آهي، اهڙو مثال اسان کي هپت ۽ سپت جي لفظن مان ملي سگهي ٿو. ان کان سواءِ سنڌي ۾ ئي مختلف قسم جون هه آهن، جن کي ٽن مختلف قسمن جي علامتي نشانين وسيلي ظاهر ڪيو ويندو آهي. هن مان اسان کي پتو پوي ٿو ته سنڌي ٻوليءَ جو قديم ايرانيءَ سان به لاڳاپو هو. پر لغوي ۽ معنوي نقطه نظر کان سنڌيءَ ٻوليءَ جو قديم لاڳاپو هند - آريائي ٻوليءَ سان ڏسڻ ۾ اچي ٿو. سنڌي لکت جي لفظ جي ڊگهي پڇاڙي الف A جو آواز هوندو آهي. ساڳيءَ ريت اويستان جي لفظ جي ڊگهي پڇاڙيءَ ۾ الف A ڪتب آندو ويندو آهي.

قديم ايران آها AHA هند - ايراني آسا ASA سنڌي - آها / آسا
 AHA / ASA سنسڪرت - آسا ASA.

اويستان - ترفيات TR

FYAT، هند ايراني - ترفيات TRPYAT سنڌي، ترفيات TRPPAT
 کان سنسڪرت TRPYAT.

اويستان در زرو ZRO DR - هند - ايراني دهرزهرس
 DHRZHRAS هند - يورپي درگهه روس DHRGHROS سنڌي
 درڳها DRGHA سنسڪرت درڳهه DRH.

اويستان، پرو PARO قديم فارسي پر PARA قديم ايراني پره

PARAH سنڌي، پير / پره PARH/PPARA هند - ايراني پرس
 PARAS سنسڪرت پره PARAH يوناني پروس PAROS هند
 يورپي پروس PRROS. هند - يورپي، رمو RMO هند - ايراني رما
 RMA سنڌي ارم / رم RMA/ARMA اويستان ارما AREMA ارم
 پڻ ARMA) سنسڪرت ارم ARMA هند - يورپي، رتو RTO رتا
 RTA قديم ايراني آرت ARTA سنڌي رت / رت RTA/RTA
 اويستان، اس ASA (سنڌي پڻ اس ASA) سنسڪرت، رت RTA.
 هند يورپي ديڪم DEKM. هند - ايراني دس DASA قديم ايراني،
 دس DASA. سنڌي دس / دس DASA /DASA اويستان دس
 DASA سنسڪرت دس DASA.

سر آواز (Vowels)

هند - ايراني ۾ رھ RH، سنڌيءَ ۾ R ڪڏهن ڪڏهن ارAR به
 ڏسڻ ۾ ايندو آھي. اويستان ۾ گھڻو ڪري R لاءِ ار AR ڪم
 ايندي هئي. ساڳيءَ ريت هند - ايرانيءَ ۾ R ڪتب آڻڻ جو رواج
 هو. سنڌيءَ ۾ ڊگهي آواز لاءِ الف A ڪتب ايندو هو. اويستان ۾
 به بنا ڪنهن جواز جي ساڳيو طريقو استعمال ڪيو وڃي ٿو.
 سنڌيءَ ۾ پاڳ + آ - BHAG + A ڪي BHAGA جي اچار ۾ لکي
 سگهيو آهي. مثال طور هڪ لفظ بکا BAK-A آهي ۽ بک BAKA
 لفظ جي پٺيان الف جو ڊگهو آواز A ڏنل آهي، جنهن جو مطلب آهي
 بک کان يعني ڊگهو الف A ”کان“ جي معنيٰ ڏيکاري ٿو. جهڙيءَ
 ريت اويستان جو تاريخي طور ابتو پير ڪٿبو ته اچي سر آوازن جي
 هند - ايراني ۽ هند - يورپي وسيلن وٽ بيهيو. ساڳيءَ ريت سنڌي
 سر آوازن جي پٺتي تاريخ وڃي هند - ايراني ۽ هند - يورپي جي سر

آوازن سان ملي ٿي. ان وسيلي اسان کي ٿورن سر آوازن جهڙوڪ :

2 الف A, آ A ۽ ٻسرن سر آوازن جهڙوڪ AE, آئي AY ۽
 آو AO جو ڪجهه ڌڻو پوي ٿو. مثال طور سنڌي ٻوليءَ جو سر آواز
 ار AR ر R ۽ RR قديم ايراني جي ار AR هند - ايراني ڙ R ڙر RR
 آهي.

سنڌي آ A, اويستان, آ A قديم ايراني ۽ هند ايراني آ A هند -
 يورپي آ A - اي E, آو O, مه IN, ن N پاڻ ۾ ڀيٽائي سگهجن ٿا.
 اويستان ڪ K, سنڌي ڪ K, قديم ايراني ڪه KAH آهي, هند
 - ايراني ڪس, سنسڪرت ۾ ڪه KAH آهي, هنن کي به پاڻ ۾
 ڀيٽائي سگهجي ٿو. ساڳيءَ ريت, اويستان ڀسو PASU, هند -
 ايراني, ڀسو PASU, سنڌيءَ ۾ ڀسو PAS سنسڪرت ۾ به پن
 ڀسو PASU آهي. هند - ايراني ۾ جيڪا ر R ۽ ڙر RR آهي سا
 قديم ايرانيءَ ۾ بدلجي ار AR ٿي وڃي ٿي. قديم سنڌيءَ ۾ ڙر
 RR سو پوئين دور جي سنڌيءَ ۾ بدلجي ار AR ٿي ويو, ان جو
 مثال رره RRHA آهي, جيڪو پوءِ اره ARHA ۾ مٽجي ويو.
 (خاڪو 44). هند - ايراني ٻوليءَ ۾ ٻسرا سر آواز جهڙوڪ آئي
 AI, ايُو AU, آئي AI ۽ ايُو AU آهن, سي قديم ايراني ٻوليءَ ۾ به
 بحال رهيا آهن, جيڪي فقط قديم فارسي ۾ محفوظ آهن. ڏسڻ ۾
 اچي ٿو ته سنڌي ٻولي به قديم ايراني جيان آئي AY, AE آئي, آو
 AO پاڻ وٽ بحال رکيا آهن. پر قديم هند - آريائي ٻوليءَ ۾ اهي اي
 E, و O آئي AI ۽ ايُو AU سر آوازن ۾ مٽجي ويا ٿا ڀائجن. اهو به
 معلوم ٿئي ٿو ته هند - ايراني ٻولي جا اڻ ڀيٽا وسرگ اچار
 VOICELESS ASPIRANTS قديم ايراني ٻوليءَ ۾ به اڻ ڀيٽا

وسرگ اچار رهيا آهن ۽ اويستان جو AA جو اچار هند - ايراني ٻوليءَ ۾ مٽجي آت ATHA بڻجي ويو آهي. وڌيڪ لاءِ سنڌي ٻوليءَ ۾ موجود وسرگ ان پيٽن آوازن جهڙوڪ: ات ATHA معنيٰ باه کي پيئي ۽ پرکي ڏسندا. هند ايرانيءَ پيٽا وسرگ اچار قديم ايرانيءَ ۾ اوسرگ DEASPIRATED اچار بڻجي ويا. مثال طور اويستان ۾ براتا BARATA قديم فارسي ۾ براتا BARATA سر مٽجي هند - ايراني پراتا BHARATA ٿي ويو، سنسڪرت پارات BHARATA آهي. سنڌي ۾ پيٽا وسرگ ۽ اوسرگ اچار موجود آهن جهڙوڪ: پيدر BHADRA / بادر BAADRA // بدر BÀDRA. پر سنڌي ٻولي ۾ هڪ هيءَ ڳالهه ضروري آهي ته هن قديم ايراني O, X بدران هند - ايراني اکر ڪ K ت T پ P پاڻ وٽ بحال رکيا آهن. سنڌي لفظ پر PARA، هند ايراني پر PARA اويستان فر FRA، سنسڪرت پر PRA کي پيٽائي ڏسندا. سنڌي سکر SAKAR هند - ايراني سوڪر SUKRA، اويستان جي سخرا SUXRA ۽ سنسڪرت جي سوڪر SUKRA کي پاڻ ۾ پيٽائي ڏسندا. هند - ايراني ۾ ر (هند - يورپي ۾ R ۽ ي I) قديم ايراني ۽ سنڌيءَ ۾ به ر R رهي آهي. پر پيٽا اچار جهڙوڪ Z، زه ZH، قديم ايرانيءَ ۾ قائم رهي ڪونه سگهيا. سنڌي لکت ۾ علامتي نشاني IXI ز Z جي اچار واسطي آهي. پر اهو هن لکت ۾ تڪراري مسئلو آهي. قوي امڪان اهو نظر اچي ٿو ته سنڌي لکت ۾ مڇيءَ واري علامتي نشاني اويستان جي X، قديم هند - آريائي س S ۾ گهڻو ڪري س S جي اچار لاءِ ڪتب ايندي هئي.

حالتون جون پڇاڙيون CASE - ENDINGS

جتي اويستان ۽ قديم هند - آريائي ٻولين هند - يورپي ٻوليءَ وٽان جنس (مذڪر ۽ مونث وغيره) جو سرشتو مليو ته اتي عدد واحد، اثنا ۽ جمع پڻ کيس ورثي ۾ مليو. پر اسان کي سنڌيءَ ۾ نه جنس جي موجودگيءَ جو پتو آهي ۽ نه وري عدد جو ڏس ملي ٿو. قديم هند - آريائي ٻولي ۽ اويستان ۾ هند - يورپي ٻوليءَ واريون اٺ حالتون موجود آهن. ان جي جاءِ تي سنڌي ٻوليءَ ۾ ٽي اهم حالتون ڏسڻ ۾ اچن ٿيون جهڙوڪ: حالت اضافت GENITIVE CASE، اسم جي مفعلي غير تعريفِي حالت DATIVE CASE ۽ وسيلي واري حالت INSTRUMENTAL CASE. پر هتي فاعلي حالت NO-CASE MINATIVE کي اهميت ڪانه آهي.

هند - يورپي ٻوليءَ ۾ فعلي اضافي حالت جي پڇاڙيءَ ۾ الف - A هوندو هو، جيڪو هند - يورپي اصلي سر آواز و O سان سسي نديڙو ٿي ويندو هو، جنهنجو آخري اچار وڃي آو O بيهندو هو. ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته آ A جو اچار، هند - آريائي ٻوليءَ ۾ به آ A جو اچار رهيو آهي ۽ اهو سر آواز آ A آخر ۾ سڀني اصلي ۽ بنيادي لفظن سان ملي وڃي ٿو. ساڳيءَ ريت سنڌي ٻولي ۾ به فعلي اضافي حالت ۾ CASE INSTRUMENTAL پڇاڙي واري حالت ENDING CASE آ A سر آواز سان آهي ۽ اهو اصول سڀني بنيادي ۽ اصلي لفظن سان لاڳو آهي. مثال طور هند - يورپي ٻولي ۾ ايڪو EKWO آئي آي AI جي آهي. هند يورپي جو ايڪ ووئي EKWOI هند - آريائيءَ جي اسوائي ASVAI جي برابر ٿيندو جيڪو سنڌي جي اچار اسواءِ ASVAE ۽ اوستا جي اسپاءِ ASPAI ۽

سنسڪرت جي اسوايا ASVAYA برابر آهي. اهڙيءَ ريت سنڌيءَ ۾ اسوڪئ (HAE) ASVAKAE (درڪئ DRAKAE، پڪئ PA-KAE وغيره جهڙا لفظ آهن، جن جي پڇاڙي آءُ سان ڏسڻ ۾ ايندي. هند - يورپي ٻوليءَ ۾ عدد واحد جي اسمي صرفي حالت وسرگ آواز کي ڇڏي باقي سندس پڇاڙي ايس ES اس AS يا فقط س S سان پوري ٿئي ٿي. سنڌي لکت ۾ هند - ايراني اد AD ۽ اويستان جي ات AT واري اسمي صرفي حالت، CASE ABLATIVE ENDING گهڻي ڪانه ٿي ڏسجي، جنهنجو مثال هي آهي ورس VERS + AT ات يا ورس آ VERSA + ت T = هم ورست. سنڌي ٻوليءَ ۾ خاص ڳالهه مضاف اليه يا حالت اضافت GENITIVE CASE آهي، جنهن جي پڇاڙي H / ها HA اه AH سان ٿئي ٿي ۽ ڪڏهن ڪڏهن وري اها AHA سان به ٿيندي آهي، جهڙوڪ: بڪ . آها BAKA - AHA، بڪَ . ها BAKA - HA، بڪ . هم وغيره. ان ڳالهه جو به امڪان آهي ته هند - يورپي ٻوليءَ ۾ هنن پڇاڙين کي اسم جي صرفي حالت ABLATIVE ۾ به ڪتب آندو ويو آهي. ساڳيءَ ريت آئي AE واري پڇاڙي عدد واحد جي ظرفي حالت ۾ -LOCA CASE TIVE ۾ به استعمال ڪئي ويندي هئي.

اسمي مرڪب

سنڌي ٻوليءَ جي هڪ نمايان خوبي اها آهي ته قديم هند - آريائي ٻولي کان وڌيڪ اسمي مرڪب جوڙي سگهندي هئي. قديم هند - يورپي ٻوليءَ جو گرداني طريقو ڪار ڏانهن پهريون قدم، اسمي مرڪب جوڙڻ آهي. سنڌي ٻوليءَ ۾ نهايت دلچسپيءَ واري ڳالهه اها به آهي ته اسمي مرڪبن جوڙڻ وقت لفظن جا به يا وڌيڪ پڌ ڏسڻ

۾ ايندا. هن ٻوليءَ ۾ لفظ جو پويون رڪن هوندو آهي، جيڪو گردان جي ڦيري مان گذرندو آهي. پر قديم هند - آريائي ٻوليءَ اندر انسي مرڪبن ۾ فقط ٻه پڌ هوندا آهن، جن مان هڪ تي گردان جي ڦيري جو ڪوبه اثر ڪونه ٿيندو هو. قديم هند آريائي، حتي، جرمن، بالٽو - سلاو، يوناني ۽ ٻين هند - يورپي ٻولين اندر مرڪبن جي سڀني قسمن کي اسم خاص طور ڪتب آندو ويو آهي. سنڌي ٻوليءَ ۾ به ساڳيو طريقو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. مثال طور جئين اسوا مک MAKHA ASVA گهوڙن ۾ شاهوڪار اشواپٽ ASVA PAT گهوڙن جو سردار، اشواپٽ ASVAPA گهوڙن جو رکوالو، يعني گهوڙن کي سڀياڏيندڙ GROOM، هيٺ (سپٽ) (SASA) =S گهوڙن کي سڀياڏيندڙ GROOM، هيٺ (سپٽ) (SASA) =S ستن جو حڪمران، هيٺ سسا SASA HAPTA =چمڪندڙ ست.

سنڌي لکت ۾ اها هڪ عام ڳالهه نظر اچي ٿي ته جڏهن لکڻ واسطي جاءِ تمام سوڙهي هوندي ته لفظ بلڪل ننڍا ڪري لکيا ويندا هئا. مثال طور سڪ SAKA لفظ لاءِ فقط سَ SA، مهه MAHA لاءِ ته MA ۽ تر TARA لاءِ فقط ته TA لکيو ويندو هو. هڙپا وارا ٻن لفظن مان هڪ لفظ جوڙيندا هئا ۽ گردان ۽ ٻئي جوڙجڪ لاءِ ان مان هڪ لفظ جو مطلب وٺندا هئا ۽ انهن مان هڪ کان سواءِ سڀني مان گرداني پڇاڙيون ڪڍي ڇڏيندا هئا، مثال طور پَو - سڪ - پنٽ (يا پنڙ) سنهه PAN- OR PAV-SAKA-PANTA GA SATAHA پاڪ ۽ طاقتور پنجن سون جي (مهڙ).

هتي ٻي هڪ اهم ڳالهه ڏسڻ ۾ اچي ٿي جنهن ڏانهن ڌيان ڇڪائڻ لازمي ٿو سمجهان ته سنڌي ٻوليءَ ۾ خاص نڪتن کانسواءِ

سنڌي COMBINATION EUPONIC ڪونه آهي.

جهڙو تر + ارهه TRA+ARHA ترا رهه TRAH لائق بچائيندڙ.
قديم هند - آريائي ٻوليءَ جا ڪجهه اسمي مرڪب ٻوليءَ ۾ موجود
نظر ايندا.

تٽپرس TATPURUS

هي قطعي پڇاڙيءَ وارو متوسل مرڪب DETER- DEPENDENT
COMPOUND MINATIVE آهي، جنهن جي پهرئين پد ۾
پڇاڙيءَ واري حالت ENDING CASE ورلي ٿيندي آهي. مثال طور
جيئن تري ورساءِ TRIVRSAE ٽن مردن جهڙي ڏانهن ”TO THE
THREE MANLY“ (هي حوالو اگني ڏانهن آهي). گهه - پهه - پات -
هه GAH - PAH - PAT - HA بچائيندڙ حاڪم جي وينتي يا لائق
بچائيندڙ حاڪم جي گذارش.

ڪرم ڌاريه

ڪرم ڌاريه ساماسا Samasa ۾ پهريون پد لکت جي پنهنجيءَ خاص
جاءِ تي هوندو آهي ۽ آخري پد سان ظرفي طور ڳنڍيل هوندو آهي.
جهڙيءَ ريت (1) پهس - پت (پات) (PAT) PAHAS-PAT
بچائيندڙ حاڪم جنهن جو مفهوم آهي بچائڻ وارو حاڪم. (2) پهه -
آت PAH-ATHA بچاءِ باه ”PROTECT FIRE“ يا بچائڻ واري باه.
(3) سڪ - تر (ياتري) مهه (MAHA SAKA-TRA(OTRI)
سگهارو بچائيندڙ (جيڪو ٿيڻو) وڏو آهي يا سگهارو ۽ ٽن ڳالهين ۾
وڏو. مفعولي مرڪبن جا اهڙا مثال تمام ٿورا آهن، جن ۾ پهريون پد
فعلي اسم VERBAL NOUN طور رابطي ۾ هوندو آهي ۽ مرڪب
جي آخري پد کي ضابطي ۾ رکندو آهي، جهڙو آترت ATRATA ۾

شروع کان وٺي ٻڌائيندڙ.

مڪرر مرڪب COMPOUND INTERATIVE

هن سماس SAMASA ۾ اسمي يا فاعلي صفتون، ظرف ۽ انگ اچي وڃن ٿا، جن کي ورجايو ويندو آهي، جهڙوڪ (1) پرا - پرا PARA-PARA نهايت مٿاهون. پت - پت PAT-PATA حاڪمن جو حاڪم. (3) آئڪي - ائڪا AEKE-AEKA = فقط هڪ.

ٻڌائين سان گڏ اڳياڙين واري ٻولي.

سنڌي فقط ٻڌائين واري نه، پر اڳياڙين واري ٻولي به آهي. بون گارڊ ليون BONGARD LEVIN ۽ ان جي ساٿين جو خيال آهي ته هيءَ ٻولي رڳو لفظي ٻڌائين واري ٻولي آهي. هن انومان جي آڌار تي سندن راءِ آهي ته هيءَ ٻولي هند - يورپي ٻولين جي ڦري مان نه آهي. پر هتان سون جي انگ ۾ اهڙيون لکتون مليون آهن، جن مان اها ثابتي ملي ٿي ته سنڌي ٻوليءَ ۾ اڳياڙيون PREFIXES به موجود آهن، جيڪي هيٺ ڏنل مثالن ۾ ڏسي سگهجن ٿيون.

مهرنمبر	لکت	مطلب
23	هو ه "پهه - سهه - پا	باس يا مڃتا ڏيڻ، ٻڌائڻ
	HAVAH" PAH-SAHA- PA	واري لائق ٻڌائيندڙ کي
33	ترپت ارڪ	راضي ارڪ
	TRPPTA ARKA	
76	سهه پا SAHA - PA	اهل ٻڌائيندڙ
58	پرا تريڪ	سڀ کان مٿاهون ٽرائيڪو (TRIAL)
	PARATRIKA	

241	ارم - بگم سس - ارڪ	نهایت اصل دیوتا سس ارڪ
	ARHA - BAGAE -	
	SASA ARKA	
296	اڪ پگھم ورسھم	اڪيلي سگھاري ورسھم جي
	EKA-PAGHA-	(مهر)
	VRSAHA	
312	سام پگ	ٻاجھيندڙ ديوتا (GOD)
	SAMA BHAGA	

۱۰۰۰ ق - م - واري دور ۾

سنڌو لکت جي اوسر.

اسان کي پوئين دور جي ٻيٽ دوارڪا ۽ جبلن تي برهمي لپيءَ ۾ اشوڪ جي لکت مان پتو پوي ٿو ته برهمي لکت سنڌي تصويري

سنڌي لکت ۾ اهڙا ٻه مکيه اصول آهن جن برهمي لکت تي به گهرو اثر ڇڏيو آهي. تن جو ذڪر هيٺ ڪجي ٿو. (1) گڏيل وينجن سرائڪن کي ظاهر ڪرڻ لاءِ ٻن يا وڌيڪ وينجن سرائڪن جي

تاريخ کان قديم دور واري ٻيٽ دوارڪا جي لکت

دوارڪا گجرات جي سامونڊي ڪناري سان هندو ڌرم جي ڪري هڪ پوتر ۽ تاريخي اهميت وارو قديم شهر آهي. چيو ويندو آهي ته جڏهن هتان سمنڊ هتي ويو هو ته شري ڪرشن هن مشهور شهر کي اڏيو هو. مها ڀارت، هري وسمه ۽ ٻين پراچين اتهاسن موجب اهو شهر سمنڊ ۾ ٻڌل هو. هن ڪتاب جي لکڻهار سنه 80 -

1979ع ۾ دوارڪا دس DWARKADHIS مندر جي اڱڻ ۾ ڪوٽائي ڪرائي هئي، جنهن مان تن پراڻن مندرن جي موجودگي جو پتو پيو هو، جن جو دور هڪ صدي قبل مسيح کان وٺي نائين صدي عيسوي تائين پکڙيل سمجھ ۾ اچي ٿو. معلوم ائين پئي ٿيو ته انهن جي تباهي سمنڊ جي ڪري ٿي هئي. هڪ پراڻي مندر جي مٽيءَ جي ڍير مٿان تاريخ کان اڳ واري دور سان لاڳاپيل هڪ وسنديءَ جا اهڃاڻ به مليا آهن. هن اڳاٽي ٿرڙ مان ڳاڙهي رنگ جا چمڪندڙ ٺڪر جا ٿانوَ مليا آهن. هن شاهديءَ جي آڌار تي چئي سگهجي ٿو ته مٿي آيل وسندي ٻي سھس قبل مسيح جي وچ ڌارن اڏي وئي هوندي. ان کان پوءِ نيشنل اوشنوگرافي گوا، مئرين آرڪيالاجي نالي هڪ رٿا جوڙي، 1983ع کان 1990ع تائين دوارڪا ڀرسان سمنڊ ۾ ڪم ڪيو.

دوارڪا ٻيٽ ۾ سمنڊ اندر ٻڌل شهر

دوارڪا ٻيٽ کي سنڪو ڌارا SANKHODHARA به سڏيو ويندو آهي ۽ چيو ويندو آهي ته هتان وارو سمنڊ جو پاڻي ڪرشن ديوتا سڪايو هو. سن 1982ع ۾ مئرين آرڪيالاجي جي جاکوڙي جتي ڪناري ڀرسان ٽڪرائتي علاقي مان هڪ قلعبنڊ پراڻو شهر ڳولي لڌو هو، جتان کين هڙاپا جي پوئين دور سان لاڳاپيل ٺڪر جا ڳاڙها چمڪيلا ٿانوَ هٿ آيا هئا. هن دريافت کان پوءِ سمنڊ جي پاڻي اندر پهريون ڀيرو 1983ع ۾ ۽ ٻيهر ٻيو ڀيرو 1988ع ۾ ڪوشش ڪئي وئي، جن وسيلي سمنڊ هيٺ آيل هن شهر جي قلعي جي ڏاڪڻي ۽ اترين ٻانهين به ڳولي لڌي وئي. ظاهر ٿيندڙ ڳالهين مان پتو پيو ته هيءَ

وسندي ٻي سھس قبل مسيح جي وچ تائين آباد هئي ۽ سمنڊ اندر سندس ڊيگھ چارڪلو ميٽر هئي. پراچين اتهاسن ۾ دوارڪا کي نگرِي NAGARI ۽ واري درگا DURGA VARI جي نالي سان به سڏيو ويندو هو. انومان آهي ته 1500 ق. م سمنڊ جي چاڙھ ڪري هيءَ وسندي پاڻي هيٺان اچي وئي. ان دور کان وٺي اڄ تائين انهن ماڳن تي پاڻي جي اونھائي ڏھ ميٽر آهي.

پوئين دور سان لاڳاپيل سنڌ سڀيتا جي مهر پليٽ XLVIII ۽ ڪڪر جي ٿانءَ تي لکت - پليٽ XLIX

هن ماڳ جي سن 1984ع واري کوٽائي ۽ کوجنا دوران ٻه اهم نادر شيون هٿ لڳيون، جن وسيلي هنن ماڳن جي دور جو پتو سولائيءَ سان پئجي ويو. انهن مان هڪ چوڪنڊي ۽ سنڌ سڀيتا جي طرز جي مهر آهي جيڪا سنڪ CONCH جي ٺهيل آهي. هيءَ مهر تي سو ميٽر ڊگھي کوٽيل واهي، UW-6 جي تهه تان ملي، جيڪا سمنڊ واري پاسي BDK ايراضي I ۽ II مان کوٽي وئي هئي. هن مهر تي ٽن سرن واري جانور جي تصوير اڪريل آهي، جن مان هڪ سر ڏاند جو ٻيو، هڪ سڱڻي جانور جو ۽ ٽيون ٻڪريءَ جو آهي، پر طرز بحرين واري اٿس (ڏسو پليٽ XLVIII). مٿس ڪابه لکت ڪانه ٿي ڏسڻ ۾ اچي. ٻي لاءِ باس جي ٿانو جو هڪ ٺڪر آهي، جيڪو ورن ۾ ٿلهو ۽ رنگ جو ڳاڙهو آهي، اهو سمنڊ جي پاڻيءَ هيٺان مليو. توڙي جو هن مٿان سمنڊ جي لهرين جو پاڻي پئي اوتيو موٽيو آهي، پر پوءِ به هن مٿان ٿيل لکت پڙهڻ جوڳي آهي. هن دور جو ڪاٿو ڪرڻ وقت اسان کي لڌل ٿانو جي زماني ۽ قديم تحرير جي

پڙهڻ واري فن کي ڪتب آڻڻو پوندو. هن جهڙو هوبهو ٻيو نڪر ٻيءَ ايراضي II-BDK تان لڌو ويو، جيڪو هڙاپا جي پوئين دور سان واسطو رکي ٿو. ان جهڙو ٽيون نڪر پاڻيءَ هيٺان به مليو آهي. پوئين نڪر تي سمنڊ جي پاڻيءَ ڪجهه اثر ڪيو آهي. لکت وارو نڪر واريءَ ۾ ڪجهه پوريل هو، ان ڪري سمنڊ جي پاڻيءَ مٿس اثر ڪونه ڪيو آهي. پر لوڻياڻ پنهنجو ڪم ضرور ڪيو آهي. ٻي اهڙي نڪري هيڃ HEDGE ناگيشواڙ NAGESHWAR ڀرسان هڪ ٿرڙ مان لڌي. اها به هڙاپا جي پوئين دور سان لاڳاپيل آهي ۽ ڪنهن لکت کانسواءِ آهي. ٻيٽ دوارڪا جي ٽڪرائيءَ ايراضيءَ مان لڌل جنهن نڪر تي ماندائي جهڙو ڇت آهي ۽ ناگيشواڙ مان لڌل نڪر مان اها تصديق ٿئي ٿي ته لکت وارو ٿلهو ڳاڙهو، باس جي ٿانو جو نڪر جيڪو ٻيٽ دوارڪا ڀرسان سامونڊي پاڻي هيٺان لڌو هو، سو ڪنهن تاريخ کان اڳ واري دور سان تعلق رکي ٿو. ٻي ڳالهه ته هڪ چمڪيلو ڳاڙهو ٿانو ۽ ٻيو ڪا شيءِ وارو ٿانو به ان ايراضي مان لڌو، جتان لکت وارو ٿانو لڌو هو ۽ ڪا شيءِ وارو ٿانو بحرين (1200 ق.م - 1500 ق.م) سان واسطو رکي ٿو.

لکت (پليٽ XLIX، خاڪو 67)

لکت وارو هي ٿانو وڏي منهن وارو آهي. ڪلهن وٽ ڪناري ۽ سوراخ به اٿس ۽ سندس ڪلهن وٽ ستن قسمن جا مختلف اکر ڏسڻ ۾ اچن ٿا. اکر هڪ سينٽيميٽر ڊگھا ۽ هڪ ٻئي کان جدا لکيل آهن. ستن مان ڇهه اکر اهڙا آهن جن جو واسطو سنڌ سڀيتا جي پوئين دور سان آهي. هڪ اکر جيڪو ڪاٻي کان چوٿون آهي،

سو ٻن علامتي نشانين جو مرڪب ڏسڻ ۾ اچي ٿو، جن مان هڪ سنڌ سڀيتا جي پوئين دور جي ان علامتي نشاني جهڙو آهي، جنهن جو آواز گ - GA جهڙو آهي. ٻي علامتي نشاني سنڌ سڀيتا سان واسطو ڪانه ٿي رکي، پر برهمي جي ان نشانيءَ جهڙي آهي جنهنجو اچار ڇ - CA ٿي سگهي ٿو. لکت جو طرف ائين ڪاٻي کان ساڄي طرف آهي، جهڙيءَ ريت برهمي لکت جو آهي. مرڪب کان ڪانسواءِ سڀئي علامتي نشانين هڪ طرف کان سامي (فنيقي) لڳن ٿيون ته وري ٻئي پاسي کان سنڌ سڀيتا جي پوئين دور سان واسطو رکندڙ علامتي نشانين سان به هڪ جهڙائي رکن ٿيون. ستن مان گهٽ ۾ گهٽ پنج علامتي نشانين اهڙيون آهن، جيڪي اسان کي سائر SA-NUR واري جبل تي ٿيل لکت جهڙيون معلوم ٿين ٿيون. ٽي نشانين برهميءَ جهڙيون آهن. اها لکت پنهنجي دور جي سهيوگي سامي لکت جيان صوتي ملهه جي ناتي سان ڪيل آهي. پهرين علامتي نشاني ڏکڻ عرب جي لوهه واري دور جي هڪ علامتي نشاني جهڙي آهي، جيڪا m p جي اچار لاءِ ڪم اچي ٿي. اها ساڳي نشاني دائر آباد جي هڪ ٺڪر جي ٿانو تي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. جنهنجو سنڌ سڀيتا جي پوئين دور سان واسطو آهي. ان علامتي نشانيءَ کي برهميءَ ۾ م MA جي اچار لاءِ ڪم آندو ويو. باقي وچ واري دور لاءِ رنگپور ۽ سائر SANUR جي جبل واري لکت کي پيش ڪري سگهجي ٿو.

ٻيٽ دوارڪا واري نمبر ٻي ۽ ٽين علامتي نشاني سامي (ڪنعاني) ۽ سنڌ سڀيتا جي پوئين دور جي لکت جي هـ H جهڙي آهي. سنڌ سڀيتا جي لکت ۾ به هن علامتي نشانيءَ جو صوتي ملهه هـ آهي.

ٻيٽ دوارڪا مان هنن علامتي نشانين جو ملڻ اهو ٻڌائي ٿو ته سنڌ سڀيتا جي روايتن ۾ نشانين جو سلسلو اڃا ڳنڍيل هو. اها ساڳي نشاني دائر آباد ۽ جبل وارين لکتن ۾ پڻ ڏسڻ ۾ ايندي. هڪ ٻي حقيقت پڻ آهي جيڪا وڌيڪَ ڌيان لهڻي ٿي، سا اها آهي ته ٻي ۽ ٽين علامتي نشانيءَ جو منهن ساڄي پاسي آهي ۽ سنڌ سڀيتا جي مھرن جي لکتن جو نمونو به اهو ساڳيو هو. چوٿين علامتي نشاني ٻن علامتن جو مرکب آهي، برهميءَ ۾ جن جو صوتي ملهه گَ GA ۽ چَ CA آهي.

هتي جيڪا پهرين علامتي نشاني آهي، تنهن جو سنڌي ۽ سامي لکت ۾ صوتي ملهه گَ GA آهي. علامتي نشاني نمر ٻي نه سنڌي لکت ۾ ڏسڻ ۾ ايندي ۽ نه وري سامي لکت ۾ ئي موجود آهي. ڇاڪاڻ ته انهن ٻنهي لکتن ۾ تارونءَ مان نڪرندڙ آواز ڪونه آهن. مذڪوره ٻي علامتي نشاني فقط ٻيٽ دوارڪا ۽ برهمي لکت ۾ ڏسڻ ۾ آئي آهي. هن مان اسان سمجهون ٿا ته اها وچين دور جي پيداوار آهي، جڏهن تارونءَ مان نڪرندڙ آوازن ۽ انهن آوازن جي علامتي نشانين جي ضرورت محسوس ٿي، جيڪي تارون ۽ زبان جي چوٽيءَ وسيلي نڪرندا هئا. اهڙيءَ ريت ٻن علامتن جي گڏيل نشانيءَ جو اچار GACA يعني گچھ هيو. هيءُ ۽ گَ ڪَ جو آواز هڪ جهڙائي رکي ٿو. سنڌي لکت ڪَ ۽ گَ جو آواز هڪ ٻئي سان مٽجي سٽجي سگهندو آهي يعني بَڪَ BAKA کي بَگَ BAGA پڙهي سگهيو.

علامتي نشاني نمبر پنجين ص S جهڙي آهي جيڪا سنڌي لکت

سامي شغتبَل SHAFATABLE ۽ سامي اسدروبل ASDRUBAL ۽
 ڪنعاني علامتي نشانيءَ جهڙي آهي. توڙي جو اها برهمي لکت ۾
 يَ YA کان وڌيڪ گهڻو GHA جهڙي آهي، پر سنڌي ۽ سامي لکت
 ۾ بنيادي طور هيءَ علامتي نشاني هـ H لاءِ ڪتب اچي ٿي. آخري
 نشاني شڪل صورت ۾ اهڙي آهي، جنهن کي سامي لکت جي ان
 علامتي نشانيءَ سان پڻاڻي سگهجي ٿو، جنهن جو اچار پ PA آهي.
 سنڌي لکت جيان به چنهنيون اهڙيءَ ريت مٿان ڏنل آهن، جو ان جو
 اچار پا PA پڙهي سگهجي ٿو. اهڙيءَ ريت سڄي لکت جي امڪاني
 پڙهڻي وڃي هيءَ بيهندي م. ها. هـ. گـ. چـ. سـ. هـ. پا - MA
 PA - HA - GA - CA - SA - HA - HA - HA - GA - HA - HA -
 ڪڇ، سهڻ، پا، جنهن جو مفهوم ٿيندو ”سمند (سمند جا ديوتا)
 بادشاه (يا حڪمران) بچاء.“

جيڪڏهن تنهي آخري نشانين کي برهمي نشانين جهڙو صوتي مله
 ڏيون، ڇاڪاڻ ته اهي برهمي نشانين سان هم شڪل آهن، ته انهن
 جي پڙهڻي ٿيندي وَجَمَ VAJAMA گهجم GHAJAMA پر يجم
 YAJASA ڪانه ٿيندي جنهنجي ڪا معنيٰ ئي ڪانه ٿي نڪري.
 جيڪڏهن انهن سان هم شڪل سامي علامتي نشانين موجب صوتي
 مله ڪڍبو ته پڙهڻي سهڻ - پا SAH-PA ٿيندي ۽ معنيٰ بادشاه بچاء
 PROTECT RULER يا بچائيندڙ PROTECTOR جيڪا پڙهڻي
 سنڌي ۽ سامي صوتي اصولن موجب قائم ڪئي وئي آهي تنهن مان
 اهڃاڻ ملن ٿا ته هيءَ لکت سنڌ سڀيتا جي مهرن جيان سامي نه پر
 هند - يورپي آهي.

مھامڪج MAHAMACECHA جو اصطلاح مھاپارٽه ۾ بہ ڪتب
 آندو ويو آھي جنھن کي اعليٰ شان وارا سيدرنا تونا CED-
 TOONA RENA ۽ کيس وسيع ڪنارا آھن. امرا سمھا AMARA
 SUMHA ۽ ٻيا لغتدانن ھن کي سمنڊ يا سمنڊ جو ديوتا ورونا
 سمجھن ٿا. جڏھن ٻولي ۽ ان جي لکت جي ترقي، پيداش واري
 اصلي ملڪ ۽ ان جي روايتن تي ويچارجي ٿو تہ ھن لکت ۾ سندس
 مفھوم بلڪل مناسب چئي سگھجي ٿو. دوارڪا ۾ ويرونا ديوتا جي
 آستان تي باسون باسيون وينديون ھيون، جنھن ۾ ٻيٽ دوارڪا بہ
 شامل آھي ۽ ٻئي ڌرتي وسيلي ڳنڍيل آھن. اتي ويرونا ديوتا نالي
 پٺيان ھڪ مندر بہ ٺاھيل آھي. رگويد ۽ مھاپارٽا ۾ اھڙا حوالا موجود
 آھن. جن ۾ سمنڊ جي ديوتا ويرونا جي پوڄا پاٺ، ياترا ۽ ڀيٽائڻ جو
 ذڪر موجود آھي. سنڌ سڀيتا جي دور کان وٺي ويندي وچين سمي
 تائين، ان دور سان لاڳاپيل اھڙا باس جا ٿانو لڌا آھن، جن تي ھن
 ديوتا جي باس يا مڃتا جا اشارا ملن ٿا. اڳاٽي تحرير ۽ ٺڪر جي ٿانو
 جي شاھديءَ جي آڌار تي ايترو چئي سگھجي ٿو تہ اھڙا باس وارا
 ٿانو جن تي ان ديوتا جي نالي جو اشارو آھي، جنھن تي اھا سڪا
 باسيل ھوندي ھئي، ٻين ھندن تان بہ مليا آھن. اھڙا ٿانو سنڌ سڀيتا
 جي پوئين دور سان واسطو رکن ٿا. ٻيٽ دوارڪا DWARKA BET
 جي ٽڪرائتي ايراضيءَ مان ڳاڙھو چمڪيلو ٿانو لڌو آھي، جنھن جو
 اُوي ۾ ڀڄي تيار ٿيڻ وارو دور 1500 ق.م آھي. تنھن ڪري
 سمجھي سگھجي ٿو تہ ان ٿانو تي ٿيل لکت بہ 1500 ق.م سان
 واسطو رکي ٿي. ان حقيقت جي پٺڀرائي اسان کي موهن جي دڙي ۽
 لوٽل ڪانسواءِ رنگپور پريس PRABHAS (سومناٿ) ۽ دائر آباد مان

دائر آباد مان به ملي آهي ته ويدن ۽ مهاڀارت جي جنگين واري زماني ۾ سنڌي لکت سولي ۽ سهنجي صورت خطي اختيارڪري چڪي هئي. اها به هڪ حقيقت آهي ته برهمي لپي سنڌ سڀيتا جي پوئين دور واري سنڌي لکت تان ورتل آهي.

ڪي . وي سئونڊرا راجڻ (K.V. SOUNDARA) هڪ ٻيءَ

پڙهڻي، مهاڪيه جش MAHA KAYA JOSHA ڏانمن اشارو ڪيو آهي (26). سندس بيان آهي ته آڳاٽي تامل، برهمي لکت جي علامتي نشاني جنهن جو آواز هـ HA آهي، تنهن جو منهن ڪاٻي پاسي آهي، جهڙيءَ ريت ان جو رخ ٻيٽ دوارڪا جي لکت ۾ نظر اچي ٿو. هو وڌيڪ ٻڌائي ٿو ته لکت جي طرف ۾ ڦير گهير ڪي هڪ خاص اهميت حاصل آهي. پر توجهه طلب ڳالهه هيءَ آهي ته ٽين علامتي نشانيءَ جو ٻي علامتي نشانيءَ جيان صوتي ملهه هـ HA آهي ۽ اهو سومڊرا راجڻ جي بيان جيان ڪـ KA ٿي ڪونه ٿو سگهي. چوٿين علامتي نشاني YA پڙهڻ کان اڳ حذف ڪري نه ٿي سگهجي. ان علامتي نشانيءَ جي پڙهڻي گـ جـ GACA ٿي ٿي سگهي ٿي. اهيرم AHERAM ۽ ٻيٽ دوارڪا جي لکت ۾ شـ SH جي علامتي نشاني هڪ جهڙي آهي. تامل - غار واري برهميءَ جي YA لاءِ علامتي نشاني به گهڻو ڪري ساڳي ڏسجي ٿي، جيڪا اشوڪ - برهمي جي GHA اچار واري علامتي نشانيءَ جهڙي آهي. ٻي علامتي نشاني بنا ڪنهن شڪ جي سامي علامتي نشانيءَ جيان هـ HA جي آواز واري علامتي نشاني آهي جيڪا برهمي ۾ جـ JA جو آواز ڏئي ٿي. اها آخري برهمي علامتي نشانيءَ کان مختلف آهي، جنهن جو آواز سـ SA آهي. جيڪا ڏکڻ سامي ۽ سنڌو سڀيتا جي

پوئين دور جي آواز پ PA جهڙي آهي ۽ ان جي مٿان ٻه چنيون ڏنل آهن. جيڪڏهن اسان پنهنجي هن خيال کي ٿورو اڳتي وڌايون ۽ سڀني علامتي نشانين کي برهمي نقطه نظر کان صوتي ملهه ڏيون ته پڙهڻي هن ريت ٿيندي: مَ - جَ - جَ گَچَ - گهه - جَ - مَ JA - JA - MA

~~GACHA - GHA - JA - MA~~

جيڪڏهن اسان سامي لکت جي هڪجهڙائي رکندڙ علامتي نشانين مطابق صوتي ملهه ڪنداسين ته پڙهڻي، مَ - ها - هه - گ - چه - ص - هه - پا - HA - SA - CA - G - HA - HA - MA - PA معلوم ٿيندي. علامتي نشاني ٻي ۽ ٽين تي زور ڏنل آهي مگر ڇهين تي زور ڏنل نظر ڪونه ٿو اچي. جنهن مان پڪ سان سمجهي سگهجي ٿو ته اهو سنڌي لکڻ جو طريقو آهي. معلوم ٿئي ٿو ته پهرين علامتي نشاني مَ MA جي ويجهي هڪ جهڙائي دائر آباد ۽ اهيرم جي لکت سان آهي پر برهمي مَ MA سان ڪانه آهي. مگر لکت جو نمونو ۽ طرف برهمي نظر اچي ٿو، جنهن مان پتو پوي ٿو ته هيءَ لکت ڏاڻي پاسي کان شروع ٿيندڙ برهمي لکت جي نقيب آهي، جنهن جو سنڌ سڀيتا جي پوئين دور جي سنڌي لکت جي چوويهين سولين علامتي نشانين سان تعلق آهي.

وي. ايس. پانڪ. V.S. PATHAK جو خيال آهي ته هن لکت جي پڙهڻي مهاڀرہ جس MAHAPRYAJASA آهي. سندس بيان آهي ته ”هن سلسلي ۾ مان اوهان جو ڌيان ان اهم لکت ڏانهن ڇڪائيندس جيڪا ڊاڪٽر ايس. آر. رائو کوٽائي ۽ کوجنا ڪري ڳولي لڌي آهي. ان لکت جي امڪاني پڙهڻي مون هن ريت م هه پري يه جَ سَ MA-HAH - PRAY ja-sa. بيهاري آهي، جيڪڏهن

لکت جي مون واري پڙهڻي صحيح آهي ته ڊاڪٽر راءِ جي اها لاءِ هندستان ۾ مذهب جي تاريخ ۽ اصليت ۽ ٻوليءَ جي الف - ب باب پيرائڻي ڄاڻ ملي سگهي ٿي.

معلوم ٿئي ٿو ته ان لکت جو اشارو رگويد جي مهاستو ڪٿا - MA HATSUKTA (10.51) ڏانهن آهي. اهو حوالو هڪ پاسي ويرونا ۽ ٻين ديوتائن، ته ٻئي طرف ويرونا ۽ باه جي ديوتا جي وچ ۾ ٿيل گفتگوءَ جي صورت ۾ آهي. باه جي ديوتا جا ٽي وڏا ڀائر وجر - VAJ RA ڪٿي ڇڏيا هئا. ڳالهه هيئن هئي ته هڪ ڏينهن ٽئي ڀائر ديوتائن تي ٻل چاڙهڻ وڃي رهيا هئا ته وچن وشتڪار VASHTKARA جو روپ ڌاري کين قتل ڪري ڇڏيو. باه جو ديوتا اهو حال ڏسي ڏاڍو ڊڄي ويو. ديوتائن ڏانهن ٻل ڪٿي وڃڻ سندس ذميوارين ۾ شامل هوندو هو ۽ پنهنجي ڀائرن جي ڪوس کان هپاڻجي (ڊڄي) ڪٿي پاڻي ۾ وڃي لڪو هو. سندس غيرحاضر رهڻ سبب ديوتائن وٽ ٻل پهچي ڪونه سگهيو ۽ اهي بک مرڻ لڳا. انرميچين وڃي ديوتائن کي ان جڳهه بابت ٻڌايو، جتي باه جو ديوتا لڪو ويٺو هو. سڀئي ديوتائون ويروناجي اڳواڻيءَ ۾ اچي وٽس پهتا ۽ ٻل آڻڻ واري پهرين ذميواري پهر سنيالڻ لاءِ کيس ٻاڏايائون ۽ سندس گهايل اڏمن تي پهي رکڻ لاءِ ساڻس وچن ڪيائون ته ٻل چاڙهڻ کان اڳ ۽ ٻل چاڙهڻ کان پوءِ سڀئي مڃتائون يا هه جي ديوتا جي لاءِ هونديون.

”باه جي ديوتا مٿن ترس کائي ديوتائن جي آڇ ورنائي. اها ساڳي ڳالهه تئيتيريتا سمهتا TAITIRTYA SAMHITA (2.66) ۽ ويدن جي ٻين تشريحن ۾ بيان ڪئي وئي آهي. ان تانن جي ليڻ جي جڳهه ۽ ان لکت جي پريچ PRAYAJA جو حوالو (جيڪڏهن منهنجي

پڙهڻي قابل قبول آهي) ان ڳالهه جي نشاني دهی ڪري ٿو ته ان لکت واري ٿانو ۾ جيڪا باس واري شيءِ هئي سا باه جي ديوتا کي ڏيڻ لاءِ سمنڊ ۾ اڇلائي وئي هئي.

حقيقت ڪيئن به آهي پر ان ٿانو تي ننڍڙي لکت ان ڳالهه جو اهڃاڻ آهي ته سنڌ سڀيتا جي پوئين دور ۾ سنڌي الف - ب گهڻي ترقي ڪري چڪي هئي. ان جا ڪجهه اکر سامي لکت جهڙا ۽ ڪي برهمي خروشتي AK SHARAS اڪشرس جهڙا آهن. خروشتي لکت ۽ پارشين ساڪاس SAKAS PARSION جي وچ ۾ موجود تعلق لاءِ پانڪ جو خيال آهي ته خروشتي جو مطلب آهي هتانجا لکيل ڪتاب ۽ هن جي ڏيهي مفهوم مان ساڪا گهراڻي جو ملڪ آهي. ”هو وڌيڪ چوي ٿو ته ”بئي الف ب يعني برهمي ۽ خروشتي پارت - پرو PURU BHARATA ۽ دس - دهائي DASA - DAHAI روايتن ڏانهن اشارو ڪن ٿيون.“ هتي هيءَ ڳالهه ياد ڪرڻ ڪپي ته سنڌ سڀيتا جي مهن جي لکت ۾ پڙ - پر PURU-PR ۽ دس - دهائي Dasa and Dahae جا لفظ لکيل آهن. پانڪ جو هن ڳالهه ڏانهن به اشارو آهي ته ”برهمي، ويدن جي ٻوليءَ جو ٽن مان هڪ لهجو آهي. اها ويدن جي دور وارن ماڻهن جي نهايت اعليٰ قسم جي ٻولي هئي. پهريائين ان کي برهمي سڏيو ويو ۽ پوءِ برهما جي ٻولي ڪوٺيو ويو.“

اسان مٿي ڪاٿي اهڙو ذڪر ڪري آيا آهيون ته سنڌ سڀيتا جي ماڻهن جا بحرین ۽ اُرس تي اولهه ايشيا جي ماڻهن سان واپاري لاڳاپا هئا. مهن ۽ ٿانون جي لکت ۽ بيت دواڪا جي پتر جي انڪر مان

(خاڪو 68-) اهو به پتو پوي ٿو ته سنڌ سڀيتا جي پوئين دور جا ماڻهو، بحرين، قبرص ۽ شام سان ساڳيا نانا واسطا قائم ڪيون آيا. معلوم ٿئي ٿو ته فينيقي ۽ ڪنعاني الف - ب جو ٻڻ بڻياد به پوئين دور جي سنڌي لکت تان ورتل آهي. (خاڪو - 69). سنڌ لکت پڻ مان ڪيئن اوسر ڪري الف - بي جي شڪل اختيار ڪئي سا به چٽي آهي. ڪجهه وقت لاءِ لکت جا اهي ٻئي طريقا گڏوگڏ هلندا رهيا هئا. (خاڪو A.B-V.)

S No	Seal No	Inscription with Basic Sign	Basic Sign	Accented form of Basic Sign	Inscription with Accented form	Seal No.
1	M. 476	U U	U	U	U U	L. 62
2	L. 70	U U	U	U	U U	MK. 180
3	MK. 601	U U	U	U	U U	L. 94
4	V. 224	U U	U	U	U U	L. 138
5	MK 666	U U	U	U	U U	do
6	M. 179	U U	U	U	U U	V. PI. C1. 8
7	MK. 148	U U	U	U	U U	V. 231
			U	U	U U	L. 138 above
			U	U	U U	M. 225
			U	U	U U	M. 46
			U	U	U U	M. 206
8	M. 370	U U	U	U	U U	L. 113
	MK. 200	U U	U	U	U U	MK. 200
9	V. 114	U U	U	U	U U	M. 272
10	V. 99	U U	U	U	U U	M. 236
			U	U	U U	V. 423
			U	U	U U	V. 455
11	L. 665	U U	U	U	U U	V. 267
			U	U	U U	V. 662
12	L. 19	U U	U	U	U U	L. 141
			U	U	U U	4823
13	MK. 183	U U	U	U	U U	L. 136

(خاکو - 35-A) بنيادي علامتي نشانين جي سڃاڻپ (1 - 13)

S.No.	Seal No	Inscription with Basic Sign	Basic Sign	Accented form of Basic Sign	Inscription with Accented form	Seal No.
14	MK. 522	𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤	𐎡	𐎡𐎢	𐎡𐎢𐎣	M. 394 V. 267
15	MK. 101	𐎠𐎡𐎢	𐎡	𐎡𐎢	𐎡𐎢𐎣	L. 54
16	MK. 667	𐎡𐎢𐎣	𐎢	𐎢𐎣	𐎢𐎣𐎤	HR. 4811
17	V. 37	𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥	𐎥	𐎥𐎦
18		𐎡𐎢𐎣	𐎡	𐎡𐎢	𐎡𐎢𐎣	V. 465
19	M. 264	𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦	𐎥	𐎥𐎦	𐎥𐎦𐎧	M. 219
20			𐎥	𐎥𐎦	𐎥𐎦𐎧	L. 18
21			𐎥	𐎥𐎦	𐎥𐎦𐎧	V. 325
			𐎥	𐎥𐎦	𐎥𐎦𐎧	M. 25
22			𐎥	𐎥𐎦	𐎥𐎦𐎧	MK. 652
23		𐎥𐎦𐎧	𐎦	𐎦𐎧	𐎦𐎧𐎨	See .. above
24			𐎦	𐎦𐎧	𐎦𐎧𐎨	

(خاکو- 35-B) بنيادي علامتي نشانين جي سڃاڻپ (14-20)

Phonetic value	Ahram	Sh/pitbaal	Mesha
ʔ	Kk	Kk	ǧ
b	ḡḡ	ḡ	ḡ
	1	1	1
d	ḏ	ḏ	ḏ
h	ḥ		ḥ
w	yy	yy	yy
z	z	z	z
ḥ	ḥ	ḥ	ḥ
t	ṭ	ṭ	ṭ
y	z	z	z
k	v	vv	y
l	L	L	6
m	ḡḡ	ḡḡ	yy
n	ḡ	ḡ	y
s	ḡ		ḡ
c	o	o	o
p	ḡḡ	ḡḡ	ḡ
ḡ			h
q		q	q
r	ḡ	qḡ	q
ḡ	w	ww	w
t	+x	+x	x
	early 10th cent.	end of 10th cent.	c.830

(خاکو- C-35) سامي الف - بي جا اکر

Harappan Basic Cursive signs (35)

w, x, y, z, a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z

Some examples of basic signs

Some examples of back-edges

0	U	V	E	D	Λ	X	4	人	Λ
p	ə	k	h	d	t	t	h	r	g

0 0 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z

COMPOUND SIGNS

$0 + ' + \downarrow = \text{⊗}$ $0 + ' + E = \text{⊗}$ $0 + E = \text{⊗ or } \text{⊕}$; $0 + 0 + E = \text{⊗}$
 $0 + \cup + \lambda = \text{⊗}$ $0 + \cup + x = \text{⊗}$ $0 + \lambda = \text{⊗ or } \text{⊕}$; $0 + \cup + E + E = \text{⊗}$
 $0 + x = \text{⊗}$ $0 + ' + x = \text{⊗}$ $0 + ' + x + ' = \text{⊗ or } \text{⊕}$ $= \text{⊗}$
 $0 + \times = \text{⊗ or } \text{⊕}$ $0 + \cup + \downarrow = \text{⊗}$ $0 + 0 + \cup + \downarrow = \text{⊗}$

(خاکو- 37-A) بنيادي ملايل لکت جون علامتون ۽ انهن سان ڳنڍيل نشان (اعرابون ۽ ٻٽا حرف).

Basic sign & Phonetic value	By attaching short strokes				By attaching Initial vowel signs U and ۛ	
	+ a	+ ɔ	+ ae	+ ao		
1	U ۛ	ۛ	ۛ	ۛ	ۛ	ۛ
2	ۛ k	ۛ ۛ	ۛ		ۛ	ۛ
3	ۛ } g	ۛ ۛ			ۛ	
4	ۛ } g	ۛ			ۛ	
5	ۛ } t	ۛ			ۛ	
6	ۛ x	ۛ	ۛ		ۛ	
7	ۛ fh	ۛ				
8	ۛ d	ۛ	ۛ			
9	ۛ d	ۛ	ۛ			
10	ۛ n	ۛ			ۛ	
11	ۛ } p	ۛ	ۛ		ۛ	ۛ
12	ۛ } p	ۛ	ۛ		ۛ	ۛ
13	ۛ } b	ۛ	ۛ		ۛ	ۛ
14	ۛ } b	ۛ	ۛ		ۛ	ۛ
15	ۛ } m	ۛ	ۛ		ۛ	ۛ
16	ۛ r	ۛ	ۛ			
17	ۛ v	ۛ	ۛ			
18	ۛ } s	ۛ	ۛ		ۛ	ۛ
19	ۛ } s	ۛ	ۛ			
20	ۛ sh	ۛ	ۛ			
21	ۛ } s	ۛ	ۛ			
22	ۛ } s	ۛ	ۛ			
23	ۛ h	ۛ	ۛ			
24	ۛ } h	ۛ	ۛ			
25	ۛ } h	ۛ	ۛ			
26	ۛ } h	ۛ	ۛ			
27	ۛ } h	ۛ	ۛ			
28	ۛ } h	ۛ	ۛ			
29	ۛ } h	ۛ	ۛ			
30	ۛ v/r	ۛ	ۛ			

(خاکو-37-B) سنڌو لکت جون اچار ڏيکاريندڙ علامتي نشانين

$\overset{a}{\cup} + \overset{p}{\circ} + \overset{a}{\circ} = \text{apa}$	$\overset{r}{\lambda} + \overset{r}{\lambda} + \overset{r}{\lambda} = \text{trā} \text{ (trata)}$
$\overset{a}{\cup} + \overset{p}{\circ} = \text{ap}$	$\overset{r}{\lambda} + \overset{r}{\lambda} = \text{rt} \text{ (rta)}$
$\overset{a}{\cup} + \overset{k}{\downarrow} + \overset{a}{\cup} + \overset{k}{\downarrow} = \text{akak}$	$\overset{r}{\lambda} + \overset{r}{\lambda} = \text{ar}$
$\overset{a}{\cup} + \overset{p}{\circ} = \text{ap}$	$\overset{r}{\lambda} + \overset{r}{\lambda} = \text{dra or dar}$
$\overset{a}{\cup} + \overset{r}{\lambda} = \text{ar}$	$\overset{r}{\lambda} + \overset{r}{\lambda} + \overset{r}{\lambda} + \overset{r}{\lambda} = \text{darda or drada}$
$\overset{a}{\diamond} + \overset{a}{\cup} + \overset{a}{\text{E}} = \text{paha}$	$\overset{r}{\lambda} + \overset{r}{\lambda} = \text{rka}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\text{E}} = \text{pah}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{r}{\lambda} = \text{pr}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\text{E}} = \text{pak}$	$\overset{r}{\lambda} + \overset{h}{\text{E}} = \text{rh}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\text{E}} = \text{ppak}$	$\overset{r}{\lambda} + \overset{a}{\text{E}} = \text{rha}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\text{E}} = \text{ppat}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{r}{\lambda} = \text{ppr or papr}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} + \overset{r}{\lambda} = \text{pat}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{r}{\lambda} = \text{ppav}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} + \overset{x}{\text{X}} = \text{pat}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} + \overset{r}{\lambda} = \text{ppav}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{baq}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{x}{\text{X}} = \text{pt}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{pag}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{x}{\text{X}} = \text{pat}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{bhag}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{x}{\text{X}} = \text{pata}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{pph (ppoh)}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{x}{\text{X}} = \text{pt}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{ppak}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{mah / mha}$
$\overset{a}{\cup} + \overset{a}{\cup} + \overset{a}{\cup} = \text{hāhāka}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{mhha / mahh}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{hāhaka}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{mhha}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{ppa or pap}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{trātrha}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{pra}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{hāhāpat or hāpat}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} = \text{pr}$	$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} + \overset{a}{\cup} = \text{kak or kka}$
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} = \text{pra}$	
$\overset{a}{\circ} + \overset{a}{\circ} = \text{tr}$	

(خاکو - 38) مرکب علامتي نشانين جي چنڊ چاڻ

$\overset{p}{\bigcirc} + \overset{v}{\gamma} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{v}{\gamma}$ pav
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{a}{U} + \overset{t}{\uparrow} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{a}{U} \overset{t}{\uparrow}$ pas
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{a}{U} + \overset{p}{\bigcirc} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{a}{U} \overset{p}{\bigcirc}$ ppa / pap
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{a}{U} + \overset{h}{\downarrow} + \overset{a}{i} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{a}{U} \overset{h}{\downarrow} \overset{a}{i}$ paka
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{a}{U} + \overset{t}{\uparrow} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{a}{U} \overset{t}{\uparrow}$ ppat
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{a}{U} + \overset{t}{\uparrow} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{a}{U} \overset{t}{\uparrow}$ ppāt
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{h}{E} + \overset{ha}{E} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{h}{E} \overset{ha}{E}$ phah
 $\overset{g}{\wedge} + \overset{a}{i} + \overset{h}{E} = \overset{g}{\wedge} \overset{a}{i} \overset{h}{E}$ gha / gah
 $\overset{ha}{\text{tr}} + \overset{ha}{\text{tr}} + \overset{a}{U} + \overset{h}{\text{tr}} = \overset{ha}{\text{tr}} \overset{ha}{\text{tr}} \overset{a}{U} \overset{h}{\text{tr}}$ hhah
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{i} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{i}$ ppra
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{U} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{U}$ papr
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{U} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{U}$ ppā
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{U} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{U}$ papr
 $\overset{a}{U} + \overset{h}{E} = \overset{a}{U} \overset{h}{E} = \overset{a}{U} \overset{h}{E}$ aha
 $\overset{sa}{\text{tr}} + \overset{t}{\uparrow} = \overset{sa}{\text{tr}} \overset{t}{\uparrow} = \overset{sa}{\text{tr}} \overset{t}{\uparrow}$ sās
 $\overset{tr}{\text{tr}} + \overset{a}{U} = \overset{tr}{\text{tr}} \overset{a}{U} = \overset{tr}{\text{tr}} \overset{a}{U}$ tra
 $\overset{tr}{\text{tr}} + \overset{a}{U} = \overset{tr}{\text{tr}} \overset{a}{U} = \overset{tr}{\text{tr}} \overset{a}{U}$ trā
 $\overset{tr}{\text{tr}} + \overset{h}{E} = \overset{tr}{\text{tr}} \overset{h}{E} = \overset{tr}{\text{tr}} \overset{h}{E}$ trh
 $\overset{tr}{\text{tr}} + \overset{a}{i} + \overset{h}{\downarrow} = \overset{tr}{\text{tr}} \overset{a}{i} \overset{h}{\downarrow} = \overset{tr}{\text{tr}} \overset{a}{i} \overset{h}{\downarrow}$ trak / trk
 $\overset{t}{\times} + \overset{a}{i} + \overset{h}{\downarrow} = \overset{t}{\times} \overset{a}{i} \overset{h}{\downarrow} = \overset{t}{\times} \overset{a}{i} \overset{h}{\downarrow}$ tak
 $\overset{t}{\times} + \overset{adr}{\text{tr}} = \overset{t}{\times} \overset{adr}{\text{tr}} = \overset{t}{\times} \overset{adr}{\text{tr}}$ tad
 $\overset{s}{\text{tr}} + \overset{a}{i} + \overset{h}{\downarrow} = \overset{s}{\text{tr}} \overset{a}{i} \overset{h}{\downarrow} = \overset{s}{\text{tr}} \overset{a}{i} \overset{h}{\downarrow}$ saras / srs

$\overset{vr}{\text{tr}} + \overset{h}{E} + \overset{a}{U} = \overset{vr}{\text{tr}} \overset{h}{E} \overset{a}{U}$ vrsha
 $\overset{ov}{\text{tr}} + \overset{a}{U} + \overset{h}{E} = \overset{ov}{\text{tr}} \overset{a}{U} \overset{h}{E}$ ośvah
 $\overset{ka}{\text{tr}} + \overset{t}{\uparrow} = \overset{ka}{\text{tr}} \overset{t}{\uparrow} = \overset{ka}{\text{tr}} \overset{t}{\uparrow}$ ka
 $\overset{vr}{\text{tr}} + \overset{a}{U} + \overset{a}{U} = \overset{vr}{\text{tr}} \overset{a}{U} \overset{a}{U}$ vrśā
 $\overset{ov}{\text{tr}} + \overset{a}{U} + \overset{a}{U} = \overset{ov}{\text{tr}} \overset{a}{U} \overset{a}{U}$ ośvā
 $\overset{t}{\uparrow} + \overset{h}{\downarrow} = \overset{t}{\uparrow} \overset{h}{\downarrow} = \overset{t}{\uparrow} \overset{h}{\downarrow}$ śak
 $\overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{U} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{i} = \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{U} \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{i}$ śasā
 $\overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{U} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{ma}{\text{tr}} = \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{U} \overset{t}{\uparrow} \overset{ma}{\text{tr}}$ śāsāma
 $\overset{t}{\uparrow} + \overset{ay}{\text{tr}} + \overset{a}{U} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{ay}{\text{tr}} + \overset{ma}{\text{tr}} = \overset{t}{\uparrow} \overset{ay}{\text{tr}} \overset{a}{U} \overset{t}{\uparrow} \overset{ay}{\text{tr}} \overset{ma}{\text{tr}}$ śāysāyama
 $\overset{sa}{\text{tr}} + \overset{h}{E} = \overset{sa}{\text{tr}} \overset{h}{E} = \overset{sa}{\text{tr}} \overset{h}{E}$ sah
 $\overset{t}{\uparrow} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{U} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{ma}{\text{tr}} = \overset{t}{\uparrow} \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{U} \overset{t}{\uparrow} \overset{t}{\uparrow} \overset{ma}{\text{tr}}$ śāsāma
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{a}{U} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{a}{U} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{a}{U} \overset{p}{\bigcirc} \overset{a}{U}$ papa
 $\overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{i} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{i} = \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{i} \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{i}$ śaq
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{t}{\uparrow} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{t}{\uparrow} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{t}{\uparrow}$ ppa
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{ka}{\text{tr}} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{ka}{\text{tr}} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{ka}{\text{tr}}$ paksha
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{h}{E} + \overset{ha}{E} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{h}{E} \overset{ha}{E}$ phah pahh
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{h}{E} + \overset{ha}{E} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{h}{E} \overset{ha}{E}$ ppahha
 $\overset{p}{\bigcirc} + \overset{p}{\bigcirc} + \overset{t}{\uparrow} + \overset{a}{i} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{i} = \overset{p}{\bigcirc} \overset{p}{\bigcirc} \overset{t}{\uparrow} \overset{a}{i}$ ppata
 $\overset{h}{\text{tr}} + \overset{a}{U} + \overset{h}{\text{tr}} + \overset{h}{\text{tr}} = \overset{h}{\text{tr}} \overset{a}{U} \overset{h}{\text{tr}} \overset{h}{\text{tr}}$ hah / hha

(خاکو- 39) مرکب علامتی نشانیں جی چند چاٹ

1	' 3	pa	19	" 9"	pag or bag
2	" 0	pa	20	" 13 14	ba-ka
3	" 4	pa	21	' 15	ma (maha)
4	" 6	pa	22	" 16 17	ma-hhā
5	" 8	pt (pat)	23	' 18	pag
6	" 9	} pat (pata)	24	" 19 20	pp-pag
7	" 10 11		25	" 21 22	ka-ka = kaka
8	" 12 13	pata-pata	26	" 23 24	sā-ka = saka
9	" 14 15 16	ā-a-pa = āpa	27	" 25	ha
10	' 17 18	pa-rā	28	" 26 27	hā
11	" 19 20	pa-rā	29	" 28 29	hhā
12	" 21 22	pā-rā	30	" 30 31	h-ā = hā
13	' 23 24	pā-ra	31	" 32 33	gha-ma
14	" 25 26 27	ppa-ppa-ha	32	' 34 35	da-sā = daśa
15	" 28 29	pp-ppa	33	' 36 37	ka-da
16	' 30 31	= ppappa	34	" 38 39	a-da
17	' 32 33	ppa-pa	35	" 40 41	s'-sā = sāsa
18	' 34 35	pph-ppah			
	" 36 37	paka			

(خاکو - 40-A) خاص نشانين وسيلي لفظن جي سڃاڻپ (1-35)

36		sā-s' = sāś	53		pa-pp-rā
37		da-rā	54		rā"ba-pa-rā = rā"ba-pa-rā
38		ga-rā = garā	55		ae-pak-ka
39		t-pag = tar-pag	56		pak-pa
40		sk = śak	57		h-pa
41		n̄ = nana	58		sa-ka
42		t̄ = tar	59		h-pa
43		hā - ā	60		s̄ (śak)
44		hā-hā-pa	61		s̄g = sāga
45		hā-pa-ā	62		ppat-ka
46		hā-p-ā	63		g-pata-ga-pata
47		hā-pa	64		ka-t = ka-tar
48		hā-pak	65		a-pata-apata
49		h-pa-rā = ha-parā	66		ae-pata
50		pa-h - da = pah-da	67		pa-t = pa-tar
51		ppak-rā	68		pa-pt = papat
52		ppat-ha	69		hā-pp = hā-ppa
			70		pata-pt = patapat

(خاڪو - 40-B) خاص نشانين وسيلي لفظن جي سڃاڻپ (36-70)

1)(*)	rk = rk (arka)	17	") "	p = pa
2	𐎠	sa = sasa	18	𐎠	p = pa
3	: 𐎠 :	śā = śāso or śāka	19	: 𐎠 :	pp = ppa
4	: 𐎠 :	ś = śaka or śaha	20	: 𐎠 :	pp = ppa
5	𐎠	as above	21	𐎠	ppa
6	: 𐎠 :	śa = śaka or śaha	22	: 𐎠 :	pt = pat
7	(𐎠)	as above	22A	𐎠	pat / pata
8	𐎠	as above	23	: 𐎠 :	pata-dyu
9	: 𐎠 :	as above	24	𐎠	pata-dyu
10	: 𐎠 :	as above	25	: 𐎠 :	pa-thā = patha
11	𐎠	śag	26	: 𐎠 :	pah
12	𐎠	śa = śaka	27	: 𐎠 :	pha / pah
13	𐎠	sasa	28	: 𐎠 :	pak
14	(𐎠 𐎠)	śakas	29	: 𐎠 :	pv = pav
15	(𐎠 𐎠)	śśaka or śāsaka	30	" 𐎠 "	pag / baḡ
16	(𐎠)	śaka			

(خاکو - 41-A) ڏنکين جي وچ ۾ لکيل لقب ۽ نالا (1-30)

31	! 𐰃 !	pav/pava	45	"A"	ga
32) 𐰃 𐰃)	pp-pp	46	! 𐰃 !	ba = бага
33	𐰃	ṭ = tara	47	𐰃 𐰃	ba-ka-ae
34) 𐰃 (tā = tarā (?) or tara-dyu	48	𐰃	bh (?) = bhaga
35	" 𐰃 "	as above	49	𐰃	bā
36	𐰃	as above	50	" 𐰃 "	da
37	𐰃	t = tara	51	" "	dva / dyu
38	! 𐰃 !	tr = tra	52	𐰃	paṇt = panca
39	𐰃	trd / trada	53	(𐰃)	hapt = sapta
40	𐰃	dh (?) or king	54	(𐰃)	as above
41	𐰃	dha (?) or king	55	𐰃	nava
42	" 𐰃 "	ka	56) 𐰃)	dvādaśa = divadasa
43	𐰃	ka	57	𐰃	= r / ra
44	𐰃	ḥ = kha	58	𐰃	śaka / hamsa

(خاڪو - 41-B) ڏنڪين جي وچ ۾ لکيل لقب ۽ نالا (31-58)

S. NO.	PHONETIC VALUE	OLD NORTH SEMITIC SIGNS 16th-13th C.B.C.	HARAPPAN SIGNS	LATE HARAPPAN SIGNS
1	b	□ 9	□ 9	□ 9
2	g	^ 1	^ 7	^
3	d	Δ Δ	▷ ▷	▷ ()
4	h	𐤆 𐤇	𐤆 E	E
5	w	𐤈 𐤉	𐤈	𐤈
6	h c	𐤊 𐤋 𐤌	𐤊 𐤋 𐤌 𐤍	𐤊
7	th	⊖ ⊕	⊖	⊖
8	k	𐤎 𐤏	𐤎 𐤏	𐤎
9	n	𐤐 𐤑	𐤐 𐤑	𐤐
10	s	𐤒	𐤒	𐤒
11	c (ay)	○ ○	○	○
12	p	𐤔 ○ ● ●	○ ()	○ ()
13	r	𐤕 𐤖 𐤗	𐤕	𐤕
14	g	𐤘 𐤙	𐤘	𐤘
15	t	+ X 𐤛	X 𐤛 X	𐤛
16	s'	𐤜 ●	𐤜 ↑	↑
17	h	𐤝 ●	𐤝	
18	m	𐤞 ●	X X	X
19	a	𐤟 𐤠 𐤡	U	U
20	r'		𐤢	𐤢
21	s'		𐤣	𐤣

(خاکو- 42) سندو ۽ سامي علامتي نشانين جو صوتي ملھ

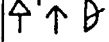
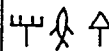

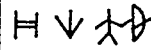
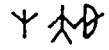

(ڏاکڻي سامي)

INDUS WORDS		Meaning in RV/AV	
1	𑀓𑀭, 𑀓𑀭	<u>ar</u> = <u>ar</u>	revere, get (AV) Steed (AV), <u>ar</u> righteousness, <u>rta</u> (RV), <u>arta</u> (O. Per.)
2	𑀓𑀭𑀭, 𑀓𑀭𑀭	<u>atri</u> , <u>atri</u>	n. of a <u>rsi</u> , author of the fifth Mandala of RV
3	𑀓𑀭𑀭𑀭	<u>adra</u> - <u>pa</u> or <u>adri</u> - <u>pa</u>	non-hostile protector, <u>druhas</u> hostile (RV).
4	𑀓𑀭𑀭 } 𑀓𑀭𑀭 }	<u>a-p-a</u> = <u>apa</u> <u>a-a-pa</u> = <u>apa</u>	water (RV), <u>ap</u> water (AV)
5	𑀓𑀭𑀭 } 𑀓𑀭𑀭 }	<u>ama</u> - <u>a</u> <u>amā</u> = <u>ama</u>	power (RV. AV) power (RV. AV)
	𑀓𑀭𑀭	<u>amā</u> = <u>ama</u>	power (RV. AV)
6	𑀓𑀭𑀭, 𑀓𑀭𑀭, 𑀓𑀭𑀭 𑀓𑀭𑀭 𑀓𑀭𑀭	<u>asva</u> <u>asvā</u> <u>asvaha</u> = <u>asvaka</u>	n. of a teacher (RV), also Agni (Tait. Br.) n. of a people (VS)
7	𑀓𑀭𑀭	<u>atar</u>	<u>atar</u> / fire (AV) <u>ataxś</u> fire (AV) <u>āta</u> illuminator (RV).
8	𑀓𑀭𑀭 𑀓𑀭𑀭 𑀓𑀭𑀭	<u>āt</u> <u>ātha</u>	<u>athar</u> fire (RV)
9	𑀓𑀭𑀭	<u>ātr</u> / <u>ātri</u>	one who illuminates, <u>ātan</u> bestow upon, to spread (RV)

(1-9) خاکو- (43) سنڌي ٻوليءَ جا لفظ ۽ انهن جي معنيٰ (1-9)

	INDUS WORDS	Meaning in RV / AV
10	𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>ānnā</u> = <u>anna</u> ' food' (RV),
11	𑀓𑀲	<u>āp</u> n. of one of the Vasus.
12	𑀓𑀲	<u>āpt</u> <u>āptya</u> n. of Indra, <u>āpt</u> an ally or friend (Mn).
13	𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>āppto</u> or <u>āppat</u> <u>āpat</u> hasten, rush (RV).
14	𑀓𑀲𑀭𑀮, 𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>ār</u> / <u>āra</u> <u>ār</u> praise (RV); reverse (AV); <u>āra</u> = a probe (RV),
15	𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>āhā</u> <u>āhu</u> to sacrifice, offer an oblation (RV)
16	𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>āsā</u> <u>āsā</u> space, heaven (RV);
	𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>ās</u> <u>āsā</u> order, truth, law, righteousness
	(𑀓𑀲𑀭𑀮)	<u>āsā</u> ? divine order in creation (AV). cf. <u>rta</u> (RV). <u>asā</u> space (AV)
17	𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>r</u> obtain, rise, give back (RV)
18	𑀓𑀲𑀭𑀮, 𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>rka</u> = <u>arka</u> fire, sun, a plant, hymn (RV). <u>araka</u> to elevate, exalt (AV)
19	𑀓𑀲𑀭𑀮, 𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>rh</u> / <u>rha</u> <u>arh</u> deserve, <u>arha</u> deserving (RV)
20	𑀓𑀲𑀭𑀮	<u>rta</u> order (cosmic and moral), truth, sacrifice, water (RV) <u>rata</u> master. lord, spiritual leader (AV)

(خاکو- 44) سنڌي ٻوليءَ جا لفظ ۽ انهن جي معنيٰ (10-20)

Sl. No.	INDUS WORDS	Meaning in RV/AV
60	 <u>trā</u>	save, saviour, deserving (RV)
61	 <u>trātrha</u>	of the saviour, defender <u>trātr/trāta</u> saviour, protector (RV) <u>trātr</u> an epithet of Indra and Agni (RV)
62	 <u>da / dā</u>	give, bestow (RV/AV)
63	 <u>dva / dyau</u>	<u>dvā</u> two, <u>dyau</u> heaven, antarikṣa (RV)
64	 <u>dyaus</u>	<u>dyaus</u> (RV), <u>dyaos</u> (AV) heaven
65	 <u>dyau - ppā =</u>	heavenly protector or land between two waters <u>dvīpa</u> (RV)
	 <u>dvāppa</u>	<u>dvāpa</u> island (AV)
66	 <u>daś da</u>	'bestower of ten' or 'protector of ten'
67	 <u>daśaha = daśaka</u>	'tenth' or containing 'ten'-a tenfold sacrifice
	 <u>dahao</u>	<u>dah</u> be mighty or wise (AV) <u>dahao</u> 'of the mighty or wise', <u>drnh</u> strength (RV)
68	 <u>drahā</u>	<u>druhas</u> evil, hostile, untrust-
	 <u>drakh</u>	worthy (RV), <u>druj</u> deceiver (AV) <u>Drha</u> = <u>druhu</u> / <u>druhyu</u> one of the pancajanas (RV) or 'strong'
69	 <u>draka</u>	one who splits, <u>dr</u> split (RV)
70	 <u>darda</u>	n. of a people

(خاکو- 48) سنڌي ٻوليءَ جا لفظ ۽ انهن جي معنيٰ (60-70)

	INDUS	WORDS	Meaning in RV/AV.
85		<u>pāt</u> , <u>ppāt</u>	<u>pāt</u> protect, <u>pāta</u> protected (AV) <u>apāta</u> protected (Orr)
86		<u>pr</u> , <u>ppr</u>	rescue, protect, save (RV)
87		<u>papr</u> , <u>pāpr</u>	<u>pāpr</u> saviour, <u>papri</u> delivering, granting (RV)
88		<u>para</u> , <u>parā</u>	<u>para</u> supreme, best, highest (RV)
89		<u>partar</u>	<u>partar</u> protector (AV)
90		<u>paraē</u>	'to the supreme' (RV)
91		<u>pada</u>	<u>pāda</u> foot (RV)
92		<u>pādah</u> <u>padaha</u>	of the foot <u>padaha</u>
93		<u>pah-da-ha</u>	of the bestower of protection
94		<u>ph-adr</u> = <u>bhadra</u>	<u>bhadra</u> auspicious (RV) , wealth (RV) in the form of cattle, children etc (Nir), <u>badra</u> auspicious, <u>baxadra</u> (AV)
95		<u>phahas</u> = <u>pahas</u>	protect (Hitt)
96		<u>baka</u>	n. of a person, Baka Dālbyha (RV) <u>baka</u> = <u>baga</u> / <u>bhaga</u> 'God' (RV)
97		<u>baha</u>	n. of a people or a homophone of <u>baka</u>
98		<u>bādra</u> , <u>badra</u>	<u>bhadra</u> auspicious, wealth etc (RV)
99		<u>bada</u>	firm, from <u>bad</u> to be firm (Dh. p)

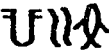

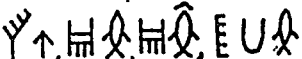
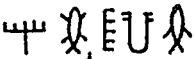

(خاکو- 50) سنڌي ٻوليءَ جا لفظ ۽ انهن جي معنيٰ (85-99)

	INDUS WORDS	Meaning in RV/AV
100	 <u>barhay</u> = <u>barhi</u>	sacred grass, Agni (RV)
		<u>barəzahi</u> upon highest height (AV) <u>barhas</u> height RV)
101	 <u>bag</u> = <u>baga</u> <u>bhag</u> , <u>bhaga</u>	deity, god, lord, divine power (AV) <u>bhago</u> dispenser, gracious lord patron, good fortune, dignity, majesty, n. of an Āditya (RV)
102	 <u>mahā</u> , <u>māhā</u> <u>mahā</u>	<u>maha</u> great, mighty, strong abundant (RV) <u>mas</u> great, large AV) (originally <u>maz</u>)
103	 <u>māhat</u> = <u>mahat</u>	eminent RV)
104	 <u>mahā</u> = <u>makha</u>	cheerful, a sacrifice, n. of a mythical person (RV)
105	 <u>mahhā</u> , <u>mahh</u> <u>mhahah</u>	<u>mahah</u> be great (RV) <u>makhah</u> sacrifice (RV)
106	 <u>madaha</u> / <u>madha</u>	<u>madh</u> delight, enjoy, <u>mada</u> spirituous liquor (RV) <u>madhu</u> sweet
107	 <u>mand</u>	<u>mana</u> a unit of weight <u>māna</u> Agastya, n. of a person (AV) <u>manu</u> progenitor of mankind (AV)
108	 <u>mas</u>	great, large (AV)
109	 <u>makṣ</u>	<u>maka</u> / <u>makha</u> (logogram) cheerful (RV)

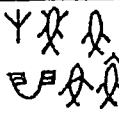
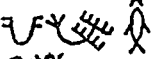

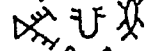
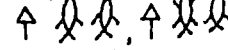
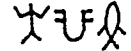
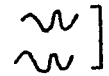

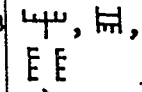

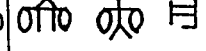
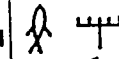
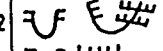
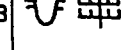
(خاکو- 51) سنڌي ٻوليءَ جا لفظ ۽ انهن جي معنيٰ (100-109)

	INDUS WORDS	Meaning in RV / AV
110	↑ 人 <u>rada</u>	bestower (RV) <u>rad</u> in place, bestow (RV)
111	𑀲 𑀸 <u>rābha = rabha</u>	<u>rabh</u> clever, skillful (RV), <u>rbhu</u> inventive, prudent (said of Agni), name of 3 <u>ami</u> -divine beings (RV)
112	𑀹 𑀹 <u>vaka = Baka</u>	name of a person
113	𑀹 𑀹 <u>vas'</u>	to desire (RV)
114	𑀹, 𑀹, 𑀹, 𑀹 <u>vrs'</u> <u>vrsd</u> <u>vrsd</u> <u>vrsa</u>	virile, manly <u>as</u> applied <u>as</u> Indra and Agni (AV) <u>vrsa</u> bull, <u>vrsd</u> one who showers favours (RV) <u>vrsd</u> virile (AV)
115	𑀹, 𑀹, 𑀹, 𑀹 <u>vrsantar</u> <u>vrsan</u>	<u>vrsantar</u> 'manly saviour' <u>vrsan</u> (1) n. of a man with the patronymic <u>pathya</u> , (2) manly, powerful (RV)
116	𑀹, 𑀹, 𑀹 <u>vrsasāḍe</u>	to the manly
117	𑀹, 𑀹, 𑀹, 𑀹 <u>śaka / śakka</u>	<u>śak</u> <u>as</u> powerful, <u>śaka</u> powerful, (AV), <u>śaka</u> n. of a people, <u>śāka</u> friend, helper (RV), <u>śāk</u> to be able (AV) <u>śāka</u> the <u>śakas</u> (O per)
118	𑀹, 𑀹, 𑀹 <u>śaka śaka</u>	<u>śaka</u> the powerful
119	𑀹, 𑀹 <u>śakra</u>	Indra, powerful (RV)
120	𑀹, 𑀹, 𑀹 <u>śata, satar</u> <u>sada</u>	<u>śata</u> hundred, <u>śad</u> to be eminent superior or triumph, to exert in performing sacrifice (RV)

(خاکو- 52) سنڌي ٻوليءَ جا لفظ ۽ انهن جي معنيٰ (110-120)

	INDUS WORDS	Meaning in RV / AV
121	 <u>śanna</u>	eminent from <u>śad</u> (RV) calm from <u>śam</u> (RV)
122	 <u>śamā</u> <u>śamāhū</u>	<u>śama</u> calm, peace (RV) <u>śamāka</u> peace-maker (RV)
	 <u>śappha</u> = <u>śapha</u>	boat, ferry, floating wood (RV)
123	 <u>śś</u> , <u>śśś</u>	<u>śśa</u> hare, n. of a <u>Sāman</u> , n. of a person (RV) <u>śśa</u> n. of an <u>Ātreya</u> (RV) <u>śśa</u> gross or herb (RV) <u>śśś</u> <u>śśśś</u> praise (RV)
124	 <u>śavā</u> / <u>śava</u> / <u>śayvva</u>	<u>śava</u> (<u>śavas</u>) physical power, strength (RV) <u>śiva</u> auspicious
125	 <u>śōś</u> / <u>śōśō</u>	<u>śōśa</u> ruler from <u>śōś</u> rule, command (RV) <u>śōśa</u> praised, from <u>śśśś</u> (RV) <u>śōś</u> star ruler, master, commander (AV)
126	 <u>śah</u> / <u>śahā</u>	<u>śah</u> be victorious, conquer, vanquish (RV) <u>śaha</u> mighty, powerful.
127	 <u>śāhā</u> / <u>śāhā</u>	<u>śāh</u> king, regent (Pahl) <u>śāh</u> to narrate, teach. praise (AV) as above
128	 <u>śahha</u>	as above. skt <u>śams</u> .

(خاکو- 53) سنڌي ٻوليءَ جا لفظ ۽ انهن جي معنيٰ (121-128)

	INDUS WORDS	Meaning in RV/AV.
129	 <u>śśāka</u> = <u>śśāka</u> <u>śśahha</u> = <u>śśāka</u>	<u>śśāka</u> ruler, commander (RV)
130	 <u>śāhhaka</u>	ruler
131	 <u>śāp</u>	curse, take oath (RV)
132	 <u>śāmhhā</u> = <u>śāmaka</u>	peace - maker
133	 <u>s's'da</u> , <u>s'as'ada</u>	be eminent, triumphant
134	 <u>śārā</u> = <u>śāra</u>	son of R̥atka (RV)
135	 <u>sas-</u> or <u>sasa</u>	six
136	 <u>sāh</u> , <u>saha</u>	<u>sah</u> teach, command, rule (AV) <u>Śās</u> (RV), <u>sah</u> king, regent (Pahl), <u>saha</u> mighty, powerful (RV), <u>sah</u> be victorious, conquer, vanquish (RV)
137	 <u>sahasas'</u>	<u>sahas</u> power (RV) <u>sahasasputra</u> Agni (RV)
138	 <u>hā</u> , <u>hā</u> <u>haha</u>	<u>hā</u> cut or part (RV) <u>Sā</u> to cut (RV) <u>hāhas</u> shine (RV)
139	 <u>hvah/havah</u>	<u>havis</u> offering
140	 <u>happt</u> - <u>dvappa</u>	<u>hapta dvaepa</u> seven islands (AV) cf <u>Saptadvīpa</u> (RV)
141	 <u>hās</u> = <u>hās</u>	win (RV)
142	 <u>hhāh-ā</u> = <u>hāhas</u>	shine (RV)
143	 <u>hhā</u> or <u>hāhā</u>	shine (RV)

(خاکو-54) سنڌي ٻوليءَ جا لفظ ۽ انهن جي معنيٰ (129-143)

	INDUS WORDS	Meaning In RV/AV
144		<u>harā</u> / <u>hārā</u> <u>har</u> destroy (RV), <u>har</u> protect (AV) <u>harata</u> protected (AV) <u>haratar</u> protection (AV)
145		<u>ksa</u> - <u>ma</u> <u>ksama</u> pardon (RV) <u>Ṡsā</u> or <u>Ṡsā</u> to rule (AV)
146		<u>ksat</u> <u>Ṡsāeto</u> / <u>Ṡsāeta</u> brilliant, shining (AV)
147		<u>va</u> - <u>p</u> = <u>vap</u> saw, create (RV)
<u>Indus Ideograms</u>		
148		urb (Hitt. Hier) town, / city ? (Indus)
149		urb (Hitt. Hier) Royal ? (Indus)
150		Domus (Hitt. Hier) ho'use ? (Indus)
151		great (Hitt. Hier) great ? (Indus)
<p><u>Note</u> In Hitt Hieroglyphs sign for <u>Ṡs</u> is an abbreviation of <u>Ṡsātra</u> of Indus.</p>		

(خاکو- 55) سنڌي ٻوليءَ جا لفظ ۽ انهن جي معنيٰ (144-151)

Sl. No.	INSCRIPTION	TRANSCRIPTION	MEANING	SEAL No.
1	𐎧, 𐎡)	<u>pag</u> , <u>paga</u>	strength or strong	V 129 III
2	𐎧𐎡	<u>pag-da-</u> or <u>bag-da</u>	bestow strength or god bestower	K 201 KG 209 MK 371 V 129
3	𐎧𐎡, 𐎧𐎡	<u>pak</u> , <u>pa-ka</u>	pure (<u>pāk</u>) or guardian	MK 269 MK 934
4	𐎧𐎡𐎡𐎡	<u>ppa-ka-hā</u> or <u>papa-ka-hā</u>	(seal) of guardian or (seal) of protector ka (prajāpati)	MK 139
5	𐎧𐎡𐎡	<u>pak-ppat</u>	pure (or guardian) master (or rule)	M 45
6	𐎧𐎡𐎡𐎡	<u>sa-ha-pāt</u> <u>saha</u>	almighty, protector or governor	MK 530 V 222
7	𐎧𐎡𐎡	<u>ba-ka-pāt</u>	Baka protector or governor	MK 5
8	𐎧𐎡	<u>ba-da</u> = <u>bada</u>	firm	M 638
9	𐎧𐎡𐎡𐎡	<u>pah-pah-hā-hā</u>	(seal) of protector of protector	M 204
10	𐎧𐎡𐎡	<u>pā-da-h</u> = <u>pādah</u> / <u>pā-dha</u>	of foot/protector bestower	V 421-23, V 610 V 682
11	𐎧𐎡𐎡	<u>dā-sa</u> = <u>dasa</u>	n of a person or author of a Sāman	RG
12	𐎧𐎡𐎡	<u>gā-rā</u> = <u>gara</u>	a drink	
13	𐎧𐎡𐎡	<u>phah-rā</u>	protect bestow, or bestower of protection	MK 206
14	𐎧𐎡𐎡𐎡	<u>gā-rā</u> <u>hā-hā</u>	Gara brilliant	MK 347
15	𐎧𐎡𐎡	<u>ppak</u> - <u>rā</u> ,	guardian (or pure) bestower	MK

(خاکو- 56) لکت، ترجمو ۽ ان جي معنيٰ (1-15)

Sl. No.	INSCRIPTION	TRANSCRIPTION	MEANING	SEAL No.
16	U U U	<u>apa</u> = <u>apa</u>	water	LG
17	" U U U	<u>əp-pa</u> = <u>apa</u>	water	M 475 M 476
18	0 7 F	<u>ā-p</u> = <u>āp</u>	water	HP 5266
19	U 2, 0, 8, 8	<u>p-ā</u> = <u>pā</u>	protector, defender	V 18 (U) MS, LG
20	U U U U F X	<u>a-m-ə</u> , <u>a ma</u> = <u>ama</u>	power, powerful	V 709, L 29
21	U F ↑ X	<u>t-sa-ae</u> = <u>fasae</u>	to the creator	
22	P U F	<u>ā-ra</u> = <u>āra</u>	praiseworthy	M 394
23	E X U F	<u>ā-t-hā</u> = <u>ātha</u>	fire, illuminator	MK 55
24	X U F	<u>ao-ma</u> = <u>aoma</u>	friend, helper	M 212
25	U F U F U F	<u>ao-kkā-ā</u> = <u>moka</u>	abode, house or sacrificial hall	MK 253
26	E X	<u>ma-hā</u> = <u>maha</u>	great, mighty	MK 244
27	U U X	<u>ma-hā</u> = <u>maha</u> = <u>makha</u>	cheerful, a sacrifice	M 377
28	U F U F U	<u>pah-maha</u>	protector great	V 298
29	U	<u>pat</u>	master, governor, protector	K 214
30	U U U U	<u>pah-ppāt</u>	protecting governor or let the protector (?) govern.	MK 628
31	U U U U A	<u>gha</u> (or <u>gah</u>)- <u>pah-</u> <u>ppāt</u>	, Let Gha (Indra = Agni) protect (or govern)	V 323 HP 5015 MD 3019 MK 39 MK 944
32	U U U U	<u>pāt-pāt-ā</u>	protector of protector or governor of governor	M 490
33	X U	<u>śa-t</u> = <u>śata</u>	hundred	MK 692

(خاکو- 57) لکت، ترجمو ۽ ان جي معنيٰ (16-33)

Sl. No.	INSCRIPTION	TRANSCRIPTION	MEANING	SEAL No.
34	𐎧𐎠𐎧𐎠	<u>sās</u> - <u>sās</u> or <u>sāsā</u> <u>sāsā</u>	ruler of ruler or praised (among the) praiseworthy	L 16
35	𐎧𐎠𐎧	<u>pa</u> - <u>rā</u> = <u>para</u>	supreme	V 460
36	𐎧𐎠𐎧	<u>ma-nā</u> = <u>mana</u>	n of a person (Manu) thinker, also unit of weight	
37	𐎧𐎠𐎧𐎠	<u>ma-da-hā</u> = <u>madaha</u> or <u>madha</u>	(seal) of the enjoyer, or sweet or spirituous drink	M 479
38	𐎧𐎠𐎧	<u>ppak</u> - <u>rā</u>	guardian bestower	C 130
39	𐎧𐎠𐎧	<u>ppat</u>	master or governor or ruler	K 214 MDG
40	𐎧𐎠𐎧	<u>bhag</u> - <u>ā</u> = <u>bhaga</u>	Bhaga or lord or God	M 279 MK 258
41	𐎧𐎠𐎧𐎠𐎧𐎠𐎧	<u>bhag-ā-ppat</u> - <u>pp-V</u> = <u>bhaga-ppat</u> -(<u>āppat</u>) <u>ppav</u>	Lord, ally (or master) and pure	M 145
42	𐎧𐎠𐎧𐎠𐎧𐎠𐎧	<u>pāt-pāt-ae-ba-ka-ā</u> = <u>pāt-pātae-bakā</u>	to protector of protector from Lord	M 435 MK 160
43	𐎧𐎠𐎧𐎠	<u>xā-sa</u> = <u>tar-āsa</u>	saviour of divine order	L.
44	𐎧𐎠𐎧𐎠𐎧	<u>dh/ba-ka-ā</u> = <u>bakā</u>	from protector / Lord	V 139
45	𐎧𐎠𐎧𐎠	<u>da-sa-da</u> = <u>dasāda</u>	bestower (of) ten	V 811
46	𐎧𐎠𐎧𐎠	<u>ppāt -hā</u>	of protector or governor	V 668
47	𐎧𐎠𐎧𐎠𐎧	<u>pa-pa-pp-rā</u> = <u>pa-papp-rā</u>	protect"bestower of protection (or papp)	V 80
48	𐎧𐎠𐎧𐎠𐎧	<u>pa-sa-ha</u> = <u>pa-saha</u>	protect"mighty	M 451
49	𐎧𐎠𐎧𐎠𐎧	<u>sāsā</u> , <u>sāsā</u>	n of a sāman or its author or praised	M XLIII MK 20, MK. 607

(خاکو- 58) لکت، ترجمو ۽ ان جي معنيٰ (33-49)

Sl. No.	INSCRIPTION	TRANSCRIPTION	MEANING	SEAL No.
50	𐎧𐎢𐎠	<u>na-n-ā</u> = <u>nanā</u>	mother	MK 200
51	𐎧𐎢𐎠	<u>maš</u>	great, large	V 633
52	𐎧𐎢𐎠	<u>gā</u>	singer, or Brhaspati, or earth.	MK 360
53	𐎧𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠	<u>pah-papa-i-ho-p-p-ā</u> = <u>pah-papatoha-ppa</u>	protector (of) the protecting defender	MK .PII XCII MD 3903
54	𐎧𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠	<u>āš-ā</u> = <u>āšā</u>	order, righteousness.	MK 364
55	𐎧𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠	<u>ā-pāt</u> " <u>pak-ā</u> = <u>āpat</u> (or <u>āpta</u>) <u>paka</u>	hasten " guardian, or protected " pure	
<u>STAGE - III</u>				
56	𐎧𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠	<u>g-rā-ā</u> = <u>garā</u>	from Garā, n. of a Sāman and its author.	V 655
57	𐎧𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠	<u>bhag-rk-ā</u> = <u>bhago-arka</u>	Lord Arka (Fire God)	V 307
58	𐎧𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠	<u>pag</u> (or <u>bag</u>) - <u>bhag-rk-ā-hā</u>	(seal) of mighty Lord Ark (Fire God)	V 320
59	𐎧𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠	<u>pāt</u> " <u>rk</u>) <u>ā-r</u> = <u>pāt</u> " (<u>arka</u>) <u>ar</u>	protect Arka praised	V 35
60	𐎧𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠	<u>hā-rā-ā-r-hā</u> <u>hārā-ār-hā</u> (or <u>ār-ha</u>)	protector able, or (seal) of praised	V 325
61	𐎧𐎢𐎠𐎠𐎢𐎠	<u>pāt</u> " <u>bhag-hā-rā-ā</u> = <u>pāt</u> " <u>bhag-hā-rā</u>	Let protect " Lord protector M 10 or Let Lord, the protector protect	

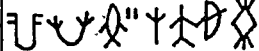
(خاکو- 59) لکت، ترجمو ۽ ان جي معنيٰ (50-61)

Sl. No.	INSCRIPTION	TRANSCRIPTION	MEANING	SEAL No.
82	𐎶 𐎠𐎡𐎢𐎣	<u>hapta-ha</u>	sevenfold (sacrifice)	M. 25
83	𐎶 𐎠𐎡	<u>tri-ka</u>	consisting of three (threefold sacrifice)	MK. 215 M. 220
84	𐎶𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣	<u>ā-tri-hā-rā-ā=</u> <u>atri hāra</u>	Atri protector	
85	𐎶𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣	<u>ppa</u> (or <u>pap</u>) - <u>s' /hapta-sā-ā-</u> <u>pap-fas'/haptasa</u>	protecting creator of the seven or seven day sacrifice	
86	𐎶𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣	<u>śa-hapta-sās</u> (or with seven ruler bestower <u>sasā</u>) - <u>ra-da-dyau</u> <u>ha=</u> <u>sahapta</u> <u>sasa rada</u> <u>dyauha</u>	of heaven or of seven brilliant (or shining) bestowers in the heaven	HP. 4337
87	𐎶 𐎠𐎡𐎢𐎣	<u>sas-ka</u>	consisting of six or a sixfold sacrifice	M. 243
88	𐎶𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣	<u>pant-pāpr</u>	five protected or protectors (Pancajanāh ?)	MK. 113
89	𐎶𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣	<u>pah-śa-śa-k-tr</u> <u>sās</u> (or <u>sasā</u>) - <u>ha</u> = <u>pah-śāsaka</u> <u>tri-śāsaha</u>	(seal) of protector commander triply shining or protecting commander of three rulers	M. 802 MD 3396
90	𐎶𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣𐎠𐎡𐎢𐎣	<u>Kasappa</u> <u>pp-dyu-ā</u> = <u>kaśyapa</u> " <u>pap- dyua</u>	Kaśyapa " protector heavenly	MK 246

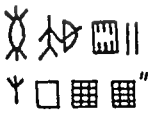

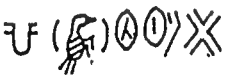
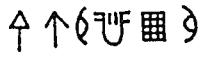

(خاکو- 62) لکت، ترجمو ۽ ان جي معنيٰ (82-90)

Sl. No.	INSCRIPTION	TRANSCRIPTION	MEANING	SEAL No.
91		<u>dvādaśa-ppa-hā-</u> <u>mā-hā</u> = <u>dvādaś'a</u> <u>papaha-maha</u> or <u>dvādaśa-ppah-maha</u>	twelve protectors great	MK 339
92		<u>āśvā-ā</u> <u>sa -tr</u> } <u>āśva-śatra</u>	horse sacrifice or soma-yāga (<u>āśva</u> =agni)	MK 577
93		<u>va-pa bhag-ā-s-</u> <u>āśvah-hā</u> = <u>Vapa</u> <u>bhaga-āśa-āśvaha</u>	grow (or creator) "Lord the order Agni (<u>Āśvaka</u>) or 'creator " Lord of the order <u>Āśvaka</u> '	L 107
94		<u>para-ae-āśv-ā</u> = <u>parae-āśva</u>	to supreme <u>Āśva</u>	M 183
95		<u>hapta śasā-āśvā-ā</u>	from the seven shining <u>Āśva</u> or from <u>Āśvā</u> or ruler of seven	MK 8
96		<u>śak-ā-hā</u> = <u>śakāha</u>	of the powerful	K 117
97		<u>śakra-trid-ā</u> <u>śakra- tridha</u>	powerful triply	MK 55
98		<u>maks (makh)-ā-dyau-n-n</u> <u>ā</u> = <u>makha dyau nana</u>	cheerful divine mother	
99		<u>t-kṣa-pak-g-ā</u> = <u>takṣa-pak-gā</u>	creator, guardian (of the) earth	

(خاکو- 63) لکت، ترجمو ۽ ان جي معنيٰ (91-99)

Sl. No.	INSCRIPTION	TRANSCRIPTION	MEANING	SEAL No.
100		<u>asv</u> - <u>pa</u> - <u>ph</u> - <u>adr</u> - <u>ma</u> - <u>ā</u> = <u>asvapa</u> = <u>bhadramo</u>	Asvapa "most auspicious or As'va (Agni) the protector" most auspicious	MK 407
101		<u>vr̥ṣa</u> - <u>pa</u> <u>dyau</u> - <u>i</u> - <u>ma</u> - <u>rk</u> - <u>ā</u> = <u>vr̥ṣapa</u> " <u>dyau</u> - <u>sama</u> - <u>arka</u>	virile "protector" divine calm.	
102		<u>ph</u> - <u>has</u> " <u>dh</u> - <u>ā</u> = <u>pahhas</u> " <u>dhā</u>	protect "bestower "	
103		<u>Vr̥ṣa</u> - <u>sahas</u> - <u>s</u> = <u>Vr̥ṣa</u> - <u>shasas</u>	Virile (and) powerful.	MK.4
104		<u>hā</u> = <u>trātr̥ha</u>	(seal) of the saviour	
105		<u>a</u> - <u>tri</u> <u>Vr̥ṣ</u> - <u>n</u> - <u>pāpr</u>	manly protector Atri V 577	
106		<u>a</u> - <u>tri</u> <u>ra</u> - <u>ma</u> - <u>trida</u> - <u>aa</u> - <u>s</u> <u>ā</u> = <u>rama</u> - <u>tridhā</u> - <u>ośā</u>	or Vrsna Atri protector pleasant (and) triply burning	MK 420
107		<u>pha</u> - <u>drā</u> - <u>ka</u> - <u>ā</u> <u>kka</u> - <u>ā</u> = <u>bhadra</u> <u>śoka</u>	auspicious "powerful M. 60	

(خاکو- 64) لکت، ترجمو ۽ ان جي معنيٰ (100-107)

Sl. No.	INSCRIPTION	TRANSCRIPTION	MEANING	SEAL No.
108		<u>tr</u> - <u>tra</u> - <u>ksatra</u> - <u>ksatra</u> = <u>tratr</u> (or <u>tttra</u>) <u>ksatra</u> - <u>ksatra</u> or <u>tra</u> <u>trksks</u>	saviour, king of kings or saviour Triksi (a person)	MK 240
109		<u>dyau</u> - <u>bhha</u> - <u>dra</u> - <u>maks</u> (makha)" <u>Ksatra</u> <u>ksatra</u> - <u>baka</u>	divine, auspicious cheerful" king of kings (or most powerful) Boka (or Lord)	
110		<u>dha</u> - <u>ksa</u> - <u>dvappa</u> or ideogram for town <u>-ksatra</u> - <u>dvapa</u>	Dakṣadvipa or town of island kingdom	MK.372
111		<u>dha</u> - <u>ksa</u> - <u>ā</u> = <u>haksā</u> or (town)- <u>ksatra</u> - <u>ā</u>	Dakṣa or prajāpati or town of kingdom	MK 294
112		<u>tar</u> ' <u>pa</u> - <u>pat</u> - (<u>śaka</u>) <u>ā</u>	save (or God)', protector governor śaka	V.272
113		<u>pa</u> - <u>kaśa</u> - <u>aa</u> - <u>pa</u> - <u>śa</u> - <u>da</u> - <u>pakṣa</u> - <u>aopasa</u> - <u>da</u> or <u>pa</u> - <u>ksatra</u> <u>aopasa</u> - <u>da</u>	bestower of support to the wing or protector (and) supporter of the dominion	M.458
114		<u>tar</u> - <u>pa</u> - <u>Vrś</u> - <u>ā</u>	saviour (or God)' / protector virile	M. 100
115		<u>vrśa</u> - <u>ś</u> - <u>aa</u> - <u>tri</u> - <u>t</u> <u>ā</u> = <u>Vrśasaśa</u> -trita	to virile Trita (Agni)	M. 179

(خاکو-65) لکت، ترجمو ۽ ان جي معني (108-115)

SNo	PHON.VALUE	HP	LHP	SNo	PHON.VALUE	HP	LHP
I. VOWELS				VI. LARYNGEALS			
1	ə	U		22	h	𐤠 𐤡 𐤢 𐤣	
2	a	U	U	23	h̥	𐤠 𐤡 𐤢 𐤣	
3	ā	U	U	24	h̄	𐤠	
4	ʔ	𐤠	𐤠	VILLOGOGRAPHS: PICTORIAL			
II. DIPHTHONGS				25			
5	ae	U	U	26	s'uno(d'vo)	𐤠	
6	ao	U	U	27	mak'ga	𐤠	
7	oy	O	O	28	baka	𐤠	
III. SEMIVOWELS				VII. LOGOSYLLABLES			
8	r	𐤠	𐤠	29	asv(attha)	𐤠	
9	v	Y	Y	30	vrs'(cika)	𐤠 𐤠	
IV. CONSONANTS				31	adr [adri]	𐤠 𐤠 𐤠	
10	k	𐤠 𐤠	𐤠	32	dak(tunta)	𐤠 𐤠 𐤠	
11	g	𐤠 𐤠	𐤠		[daka]		
12	t	𐤠 𐤠	𐤠	33	kah'tetro	𐤠 𐤠 𐤠 𐤠 𐤠	𐤠
13	th	𐤠	𐤠	34	haa'ta	𐤠 𐤠 𐤠 𐤠 𐤠	𐤠
14	d	𐤠 𐤠	𐤠 𐤠	35	trd [trida]	𐤠	
15	n	𐤠	𐤠	36			
16	p	(O O)) O O	37	so(sya)[soa]	𐤠 𐤠 𐤠	
17	b	□	□	38	s'n(-ga)	𐤠 𐤠	
18	m	𐤠 𐤠	𐤠	IX. ?			
V. SIBILANTS						𐤠 𐤠 𐤠 𐤠 𐤠 𐤠	
19	s	𐤠 𐤠	𐤠 𐤠	40		𐤠 𐤠 𐤠 𐤠 𐤠 𐤠	
20	z	𐤠	𐤠	41		𐤠 𐤠 𐤠 𐤠 𐤠 𐤠	
21	s	𐤠 𐤠	𐤠	42		𐤠	

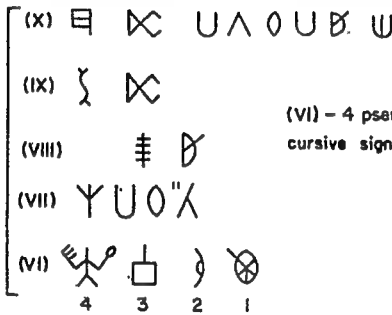
(خاڪو 66-A) سنڌو لکت جي علامتي نشانين جي درجي بندي

سر آواز طور ڏيکاري وئي آهي.

HP = هرڙا پاء ۽ LHP = قديم هرڙا پاء

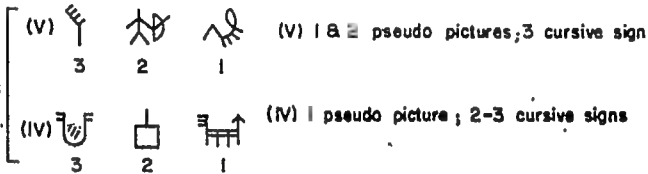
EVOLUTION OF THE INDUS SCRIPT

HARAPPAN
LATE LEVELS
1900-1600 B.C.

(VI) - 4 pseudo picture; Rest cursive signs. No. (X) is from Jhaggar

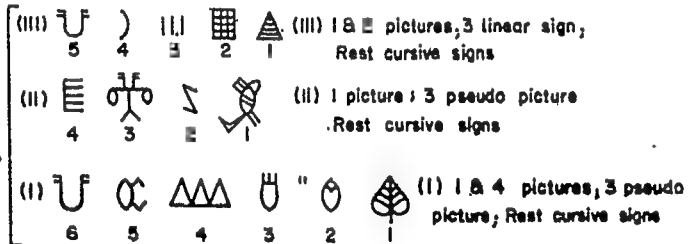
HARAPPAN
MIDDLE LEVELS
2200-1900 B.C.

(V) 1 & 2 pseudo pictures; 3 cursive sign

(IV) 1 pseudo picture; 2-3 cursive signs

HARAPPAN
EARLY LEVELS
2500-2200 B.C.

(III) 1 & 2 pictures; 3 linear sign; Rest cursive signs

(II) 1 picture; 3 pseudo picture. Rest cursive signs

(I) 1 & 4 pictures; 3 pseudo picture; Rest cursive signs

Note :- Pseudo pictures are compound signs of basic cursive signs

(خاکو - 66-B) سندھولکت جي اوسر

	1500-1500 B C LATE HARAPPAN SIGNS (BASIC)	1500-1000 B C NORTH SEMITIC & SOUTH SEMITIC SIGNS	PHONETIC VALUE	1300-800 B C BET DWK	1300-800 B C MEGALITHIC SANUR ETC.	3rd CENT BC ASOKAN BRAHMI GIRNAR
1	□	□ 9	b			□ bo
2	∧	∧ 17	g	□ _g	∧	∧ ga
3	▷ D	▷ Δ	■			▷ dha
4	▷ E	▷ E	■	≡ E E	E E	▷ ja
5	Y	Y Y	w	h	Y	▷ va
6	≡	≡ B B III	h		□	
7	⊙	⊙ ⊙	th			⊙ tha
8	U	U U	■		U	+ ka
9	Y	Y Y	n		Y	⊥ na
10	≡	≡	s		≡	↳ sa
11	○	○ ○	(ay)			
12	◇ ◇	▷ ◇ ◇	■	▷ pā	◇	↳ pa
13	▷	▷ 9	r			↳ ra
14	W	W W	s	≡	W	↳ sa
15	Y	+ X Y	t		X	↳ ta
16	↑	□	s'		↑	↑ s'a
17		+	h			↳ gha
18	X	X X	■	≡	X	X ma
19	U	K K	a			X a
20	↑		r'			
21	↑		s'			
22				▷		dca
23	⊗		z		⊗	
24			y			↳ ya

(خاکو- 67) ٻيٽ دوارڪا، سنڌو ۽ برهمي لکت جي

علامتي نشانين جو صوتي مله

**INDUS CIVILIZATION
AND
ITS WESTERN CONTACTS
(WITH SPECIAL REFERENCE TO SCRIPTS)**

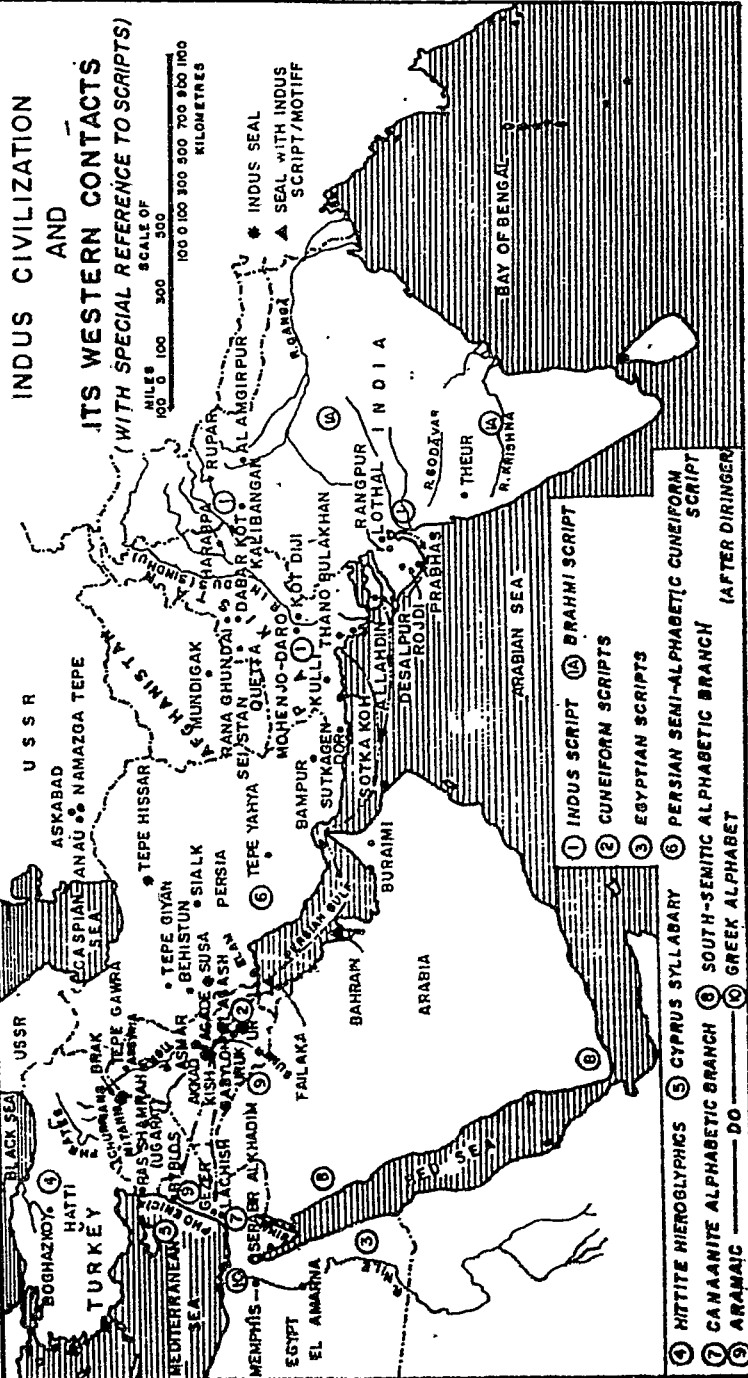
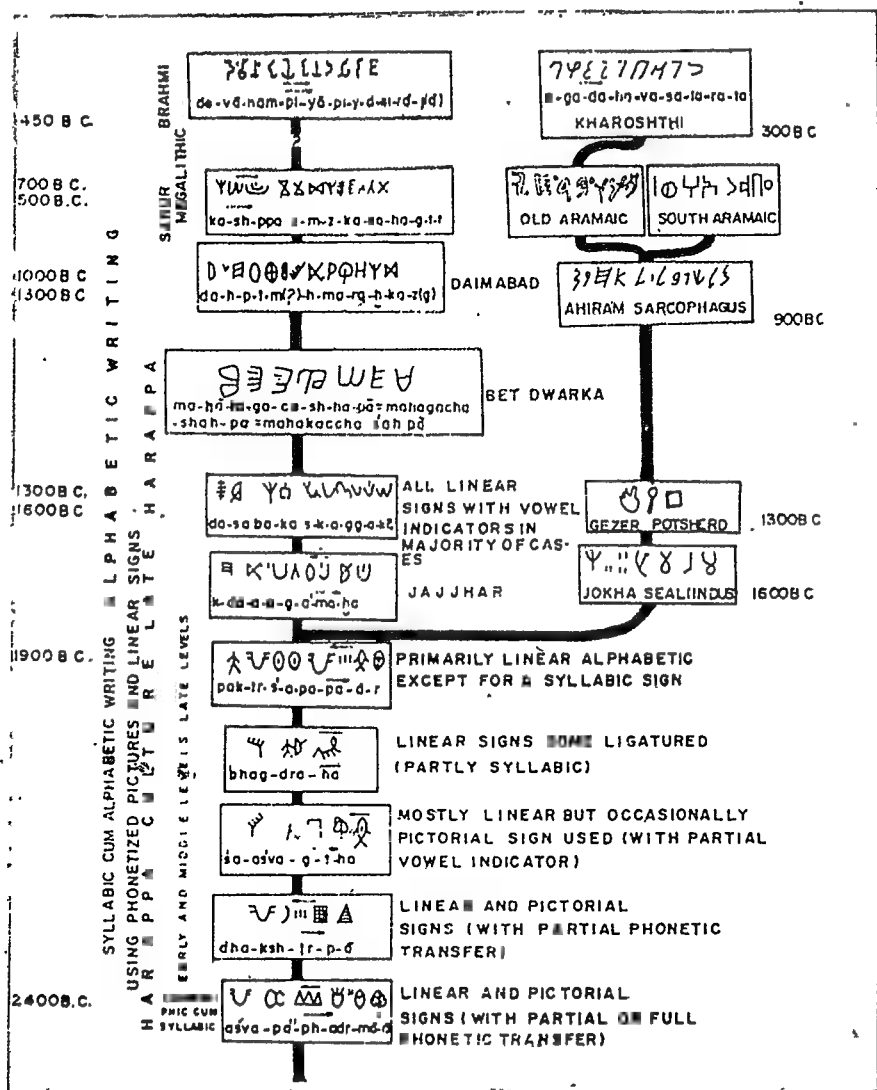

Fig. 68

(خاکو- 69) مختلف آئیوٹائین جی قدیر شکل صورت

S. NO.	WORD	LOGO-GRAPHIC	SYLLABIC	ALPHABETIC
1	kak/kaka (kka)		𐑕𐑕	𐑕𐑕
2	gara/g(a)ra		𐑕𐑕𐑕	𐑕𐑕, 𐑕𐑕
3	trā/trita	𐑕𐑕𐑕, 𐑕𐑕	𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕	𐑕𐑕𐑕
3a	trā		𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕	
4	trika/ttrika/trikka	𐑕𐑕𐑕, 𐑕𐑕𐑕	𐑕𐑕, 𐑕𐑕𐑕	
5	trida/trada	𐑕𐑕, 𐑕𐑕𐑕		
6	trah/ ttrahā	𐑕𐑕𐑕		𐑕𐑕𐑕
7	pak		𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕	𐑕𐑕
7a	paka /ppaka		𐑕𐑕, 𐑕𐑕	𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕
7b	ppka (ppakā)			𐑕𐑕
8	pg (bag)		𐑕, 𐑕, 𐑕	𐑕𐑕, 𐑕𐑕
8a	pga		𐑕𐑕	𐑕)
8b	bhag		𐑕𐑕	
8c	bhag		𐑕𐑕	
8d	phg (phag)			𐑕𐑕
9	pt(pat)/ pata		𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕	𐑕𐑕, 𐑕𐑕
	pāt		𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕	
9a	ppat (papat)		𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕	
9b	pāt/ppāt(pāpat)		𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕	
10	ppa (papa)		𐑕𐑕, 𐑕𐑕, 𐑕𐑕	𐑕𐑕
11	par/ppar,			𐑕𐑕, 𐑕𐑕

(خاڪو- 70-A) سنڌو لکت جا لفظ ۽ انهن جي

لکڻ جا مختلف نمونا (1-11)

REFERENCES

1. Rao S.R. (1982) *op. cit.*, 31-32.
2. Hunter G.R. (1934) *The Script of Harappa and Mohenjo-daro*, London.
3. Lal B.B. (1961) 'The Direction of writing in the Harappan Script,' *Jr. of the Indian Council for Cultural Relations*, Delhi.
4. Upasak C.S. (1960) *The History and Palaeography of Mauryan Brāhmī Script* (Varanasi) Chart on P. 320.
5. Rao S.R. (1987) *op. cit.*, 48-57.
6. Rao S.R. (1982) *op. cit.*, 12-14, Postscript.
Vacek J. (1970) 'The Problem of the Indus Script' *Archiv Orientalni* Vol. XXXVIII No.2: 198-212.
Ritti S.H. (1985) 'The Decipherment of the Indus Script - The State of the Art,' *Manjusha Dr. S.R. Rao 60th Birthday Felicitation Volume*, Satyavrata Sastri (ed) *Jñāna Jyoti Kala Mandir*, Bangalore. 1-18.
Fairservis W.A. Jr. (1977) *op. cit.*, Fig. 12a-b.
Mahadevan I (1977) *Indus Script - Concordance and Text*, New Delhi.
Koskeniemi K. and Parpolä A. (1979) *Corpus of Texts in the Indus Script*, Helsinki, 19-20.
7. Driver G.R. (1976) *Semitic Writing* (3rd Edn) OUP. 104-106; 139-140.
8. Rao S.R. (1986) 'Trade and cultural contacts between Bahrain and India in the 2nd and 3rd Mill. B.C.' *Bahrain Through the Ages* (ed) Haya Al Khalifa and Michael Rice.
9. Dandekar R.N. (1979) *Vedic Mythological Tracts* (Delhi) Ajanta Publications 98, 108, 170-171, 197.
10. Harden D. *The Canaanites* (Penguin).
11. Kinnier Wilson J.V. (1974) *Indo-Sumerian* Oxford Clarendon Press.
12. Fairservis W.A. Jr. (1977) 71-122.
13. Parpolä A.S. ■ al. (1969) *Decipherment of the proto-Dravidian Inscription of the Indus Civilization*, Copenhagen.
P ■ al ■ al. (1969) *Progress in the decipherment of the Proto-Dravidian Indus Script*, No.2.
14. Knorozov Yu V. et al. (1970) *Proto-India* Moscow.
15. Bongard Levin G.V. and Gurov N.V. (1981) 'Proto-India Culture Studies: new advances,' *Science in USSR*, (No.3, 1981, ■ No. 0203, 46387) 72-83.
16. Subbarayappa B.V. (1987) *Indus Script: The Womb of Numbers*, *QJMS*, lxxviii, 1-2.
17. Hawkins J.D. et al. (1974) 'Hittite Hieroglyphs and Luwian: New evidence for the connection' *Jahrgang* 1973, Nr. 6, 1-55, Gollingian.
18. Gelb I.J. (1969) *A study of writing* (3rd edn), University of Chicago Press 184-189.
19. Rao S.R. (1982) *op. cit.*, 299.
20. Rao S.R. (1987) *op. cit.*, 50.
21. Katre S.M. (1944) *Some problems of Historical Linguistics in Indo-Aryan* (Simla) 103-110.

22. Rao S.R. (1985c) 'Language and Religion of the Indus Valley Civilization' in *Bhārati, Bulletin of the Department of Ancient Indian History Culture and Archaeology (Varanasi)*, (ed) Lallanji Gopal, New Series, No. 3, 9-10.
23. Rao S.R. (1982) *op.cit.*, 231-232.
24. Rao S.R. (1987) *op. cit.*, 18-60.
25. Soundara Rajan K.V., Personal Communication.
26. Pathak V.S. (1986) Presidential Address, *Purābhilekha 1986, Jr. of the Epigraphical Society of India* (ed) Ritti S.H. 1986.
27. Subhash Kak (1986) Questions of Chronology (cyclostyled copy), Baton Rouge, LA, USA.
 ——— (1987) A frequency analysis of the Indus Script (cyclostyled copy).

سنڌي ٻوليءَ جو با اختيار ادارو

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انتي ماء جڙيندي آهي اوندا سوندا ٻار
ايندڙ نسل سمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻار

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرنڊڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پڻ) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پڻ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ سُڻل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ڀرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل ڪلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَنن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَنن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليڱگن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي همٿائين. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ آياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ، پُڪارَ سان
تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو
آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

.....

ڄڻ ڄڻ ڄاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ چُپن ٿا؛
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهراڙ چُپن ٿا؛

.....

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

.....

هي بيت اُٿي، هي بم-گولو،

جيڪي به کڻين، جيڪي به کڻين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بمَ جو ساٿي آ،
جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چمَ جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽
عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني
آهي.

پَن جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رُڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَن نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پڻ سڀني کي چو، چالاءِ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پڻ پڻ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)